

ASBÜ YUVA

Uzlaşma ve Aile Araştırmaları Dergisi

YUVA DERGİSİ

ASBÜ Uluslararası Aile Araştırmaları Dergisi

ASBU International Journal of Family Research

EDİTÖR KURULU/EDITORIAL BOARD

Sahibi/Journal Owner

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Adına

Prof. Dr. Musa Kazım ARICAN (Rektör)

Baş Editör/Editor-in-Chief

Prof. Dr. Ayten EROL

Editör Yardımcıları /Assistants Editors

Dr. Öğr. Üyesi Bilal GÜZEL

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe BAYRAKTAR BARIŞ

Alan Editörleri/Subject Editors

Aile Felsefesi/Family Philosophy:

Prof. Dr. Mustafa ÇEVİK

Aile Psikolojisi/Family Psychology:

Prof. Dr. Hakan TÜRKÇAPAR

Aile Sosyolojisi/Family Sociology:

Prof. Dr. Şebnem AKÇAPAR

Aile Hukuku/Family Law:

Prof. Dr. Hayrunnisa ÖZDEMİR

İlahiyat/Theology:

Prof. Dr. Selçuk COŞKUN

Çocuk ve Gençlik Edebiyatı/Children's and Youth Literature:

Prof. Dr. Münire Kevser BAŞ

Yuva Dergisi

Cilt/Volume: 2, Sayı/Issue: 2, Kış/Winter 2025

YUVA DERGİSİ

ASBÜ Uluslararası Aile Araştırmaları Dergisi

ASBU International Journal of Family Research

ii

Dil Editörleri/Language Editors

İngilizce/English:

Arş. Gör. Aybüke Doğan

Türkçe/Turkish:

Dr. Öğr. Gör. Fatma Bilge ŞİMŞEK

Arapça/Arabic:

Prof. Dr. Atik AYDIN

Sekretarya

Arş. Gör. Saliha Arabacı

Teknik Editör

Arş. Gör. Ozan Çetiner

ASBÜ Yayınları

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Hükümet Meydanı No: 2 06050 Ulus/Altındağ/Ankara

Telefon: +903125964444-45

Fax:+903123118600

PTT kep: ASbü@hs01.kep.tr

Yuva Dergisi

Cilt/Volume: 3, Sayı/Issue: 2, Kış/Winter 2025

YUVA DERGİSİ

ASBÜ Uluslararası Aile Araştırmaları Dergisi

ASBU International Journal of Family Research

iii

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Musa Kazım ARICAN- ASBÜ Rektörü

Prof. Dr. Saffet KÖSE-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Emin AŞIKKUTLU-Trabzon Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Şehmuz DEMİR- Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Amany LUBİS, MA- Şerif Hidayetullah Devlet İslam Üniversitesi Rektörü, Endonezya, Jakarta

Prof. Dr. Raafat Al-MİKATİ- Lübnan Trablus Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. M. Hakan TÜRKÇAPAR- ASBÜ Rektör Yardımcısı

Prof. Dr. Ali Osman KURT- ASBÜ Rektör Yardımcısı

Prof. Dr. Münire Kevser BAŞ- ASBÜ Rektör Yardımcısı

Prof. Dr. Selçuk COŞKUN- Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ÇEVİK- Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Prof. Dr. Ayten EROL- Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Prof. Dr. Murat BOYSAN- Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Prof. Dr. Hayrunnisa ÖZDEMİR- Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Prof. Dr. Şebnem AKÇAPAR- Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Prof. Dr. Mine ÖZYURT KILIÇ- Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Prof. Dr. Erol KAHVECİ- Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Prof. Dr. Sutay YAVUZ- Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Prof. Dr. Wei-Jun Jean YEUNG – Singapur Ulusal Üniversitesi

Prof. Dr. Hatice MÜFİD- V. Muhammed Üniversitesi-Rabat/FAS

Prof. Dr. Halil İbrahim ŞİMŞEK-Çorum-Hitit Üniversitesi Rektör Yardımcısı

Prof. Dr. Sevgi KURTULMUŞ-Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Prof. Dr. Kemal SAYAR -Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Şamil ÖÇAL- Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Doç. Dr. Hicret Kiraz TOPRAK- Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Doç. Dr. Nevfel BOZ- Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Doç. Dr. Ahmet TEMEL- İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-Malezya Din Hizmetleri Müşaviri

Doç. Dr. Ayşegül DOĞRUCAN- Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Dr. Öğrt. Üyesi Ayşe BAYRAKTAR BARIŞ- Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Dr. Samia Raheel QAZİ- Pakistan Eski Milletvekili, Büyükelçi, Birleşmiş Milletlerde ECOSOC Statüsüne Sahip bir STK olan Uluslararası Müslüman Kadınlar Birliği IMWU’ın Mütavelli Heyeti Başkanı

Yuva Dergisi

Cilt/Volume: 3, Sayı/Issue: 2, Kış/Winter 2025

YUVA DERGİSİ

ASBÜ Uluslararası Aile Araştırmaları Dergisi

ASBU International Journal of Family Research

iv

Dr. Camelia HELMY/ Kamilya TOLUNOĞLU- Uluslararası Müslüman Alimler Birliği Aile Komitesi Başkanı-
Mısır

YUVA DERGİSİ

ASBÜ Uluslararası Aile Araştırmaları Dergisi

ASBU International Journal of Family Research

v

TAKDİM

Sayın ASBÜ YUVA Uluslararası Aile Araştırmaları Dergisi Okuyucuları,

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayını olan ASBÜ YUVA Uluslararası Aile Araştırmaları Dergisi, üçüncü cildinin ikinci sayısı olan Aralık 2025 sayısını yayımlamış bulunmaktadır. Bu sayıda; ilahiyat, psikoloji, sosyoloji ve antropoloji disiplinlerinden, aile olgusunu farklı boyutlarıyla ele alan altı özgün araştırma makalesi yer almaktadır.

Bu sayımızın ilk makalesi, Ayşe ÖZDEMİR tarafından kaleme alınan “*Toplumsal Refahın Sağlanmasında Aile Dayanışmasının Önemi*” başlıklı çalışmadır. Söz konusu makalede, aile dayanışmasının bireysel ve toplumsal refahın temel unsurlarından biri olduğu vurgulanmakta; güçlü aile bağlarının psikolojik, sosyal ve ekonomik açıdan bireyleri koruduğu ve toplumun krizlere karşı direncini artırdığı ortaya konulmaktadır. Ayrıca devlet, sivil toplum ve eğitim yoluyla aile yapısının güçlendirilmesinin toplumsal refah açısından zorunlu olduğu savunulmaktadır.

İkinci makale, Zekiye DEMİR’in “*Dijital-Sosyal Medya Dünyasında Aile Olmak*” başlıklı çalışmasıdır. Bu makalede, dijitalleşme ve sosyal medyanın aile ilişkileri üzerindeki etkileri ele alınmakta; dijital ortamların aile içi iletişim, etkileşim ve rol dağılımı üzerindeki dönüştürücü yönleri tartışılmaktadır.

Üçüncü makale, Şerife ÖZKETEN ÇATALKAYA tarafından kaleme alınan “*Değişen Aile Yapısında Annenin Eğitici Rolü: Kur’an ve Sünnet Işığında Bir Değerlendirme*” başlıklı çalışmadır. Yazar bu makalede, değişen toplumsal koşullar içerisinde annenin eğitici rolünü Kur’an ve Sünnet çerçevesinde ele alarak aile içi eğitim sürecine dair önemli tespitlerde bulunmaktadır.

Dördüncü makalede Abdullah TÜRKMEN, “*İşgalin Kadın Yüzü: The New York Times ve Türk Basınında İsrail-Filistin Haber Fotoğraflarında Toplumsal Cinsiyetin Görsel Temsili ve*

Yuva Dergisi

Cilt/Volume: 3, Sayı/Issue: 2, Kış/Winter 2025

YUVA DERGİSİ

ASBÜ Uluslararası Aile Araştırmaları Dergisi

ASBU International Journal of Family Research

vi

Psikososyal Kurgusu” başlıklı çalışmasıyla, uluslararası ve ulusal basında yer alan haber fotoğraflarını incelemekte; toplumsal cinsiyetin görsel temsili ve bunun psikososyal boyutlarını analiz etmektedir.

Beşinci makale, Şahin YETİK’in “*Modern Dünyada Aile Kurumunun Dönüşümü ve Kur’ân’ın Rehberliği*” başlıklı çalışmasıdır. Bu makalede, modernleşme sürecinde aile kurumunda meydana gelen dönüşümler ele alınmakta ve Kur’ân’ın bu süreçte sunduğu ilke ve rehberlik vurgulanmaktadır.

Altıncı ve son makale, Özgür Seyfi DENLİ tarafından kaleme alınan “*Evliliklerde Uyum ve Doyum: Algılanan Kişilik Benzerliği Etkisinin İncelenmesi*” başlıklı çalışmadır. Bu araştırmada, evlilik ilişkilerinde uyum ve doyumunu etkileyen faktörlerden biri olarak algılanan kişilik benzerliğinin rolü psikolojik bir perspektiften ele alınmaktadır.

ASBÜ YUVA olarak bu sayımızda yer verdiğimiz her bir çalışma, ailenin toplumsal, kültürel, psikolojik ve ekonomik boyutlarıyla ele alınmasının akademik açıdan ne denli önemli olduğunu bir kez daha göstermektedir. Dergimiz, aile araştırmaları alanında nitelikli ve özgün bilimsel üretimi teşvik etmeyi; farklı disiplinlerin birikimini bir araya getirerek literatüre bütüncül ve derinlikli katkılar sunmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, aile olgusunu çok yönlü biçimde ele alan çalışmalara akademik bir platform sağlamayı sürdürmektedir.

Bu sayının hazırlanma sürecinde bilgi ve emekleriyle katkı sunan tüm yazarlarımıza, titiz değerlendirmeleriyle yayın kalitemizi yükselten hakemlerimize ve süreci özveriyle yürüten yayın kurulu üyelerimize teşekkür ederiz. Dergimizin ilerleyen sayılarında da siz değerli okuyucularımızla, aile araştırmaları alanına katkı sağlayan nitelikli ve özgün çalışmalarla bir araya gelmeyi içtenlikle temenni ederiz.

Saygılarımla,

Prof. Dr. Ayten EROL

Baş Editör

YUVA DERGİSİ

ASBÜ Uluslararası Aile Araştırmaları Dergisi

ASBU International Journal of Family Research

vii

FOREWORD

Dear Readers of *ASBÜ YUVA International Journal of Family Studies*,

ASBÜ YUVA International Journal of Family Studies, a publication of the Social Sciences University of Ankara (ASBÜ) Graduate School of Social Sciences, has released its December 2025 issue (Volume 3, Issue 2). This issue features six original research articles from the disciplines of theology, psychology, sociology, and anthropology, examining the phenomenon of the family through various dimensions.

The first article of this issue is titled “*The Importance of Family Solidarity in Ensuring Social Well-Being*,” authored by Ayşe ÖZDEMİR. The study emphasizes family solidarity as a fundamental element of individual and social welfare, demonstrating how strong family ties protect individuals psychologically, socially, and economically while increasing societal resilience against crises. Furthermore, it argues that strengthening the family structure through the state, civil society, and education is essential for social welfare.

The second article, by Zekiye DEMİR, is titled “*Being a Family in the Digital-Social Media World*.” This study addresses the effects of digitalization and social media on family relations, discussing the transformative aspects of digital environments on intra-family communication, interaction, and role distribution.

The third article, authored by Şerife ÖZKETEN ÇATALKAYA, is titled “*The Educational Role of the Mother in a Changing Family Structure: An Evaluation in the Light of the Qur'an and the Sunnah*.” In this study, the author examines the educational role of the mother within changing social conditions through the framework of the Qur'an and Sunnah, offering significant observations regarding the intra-family education process.

In the fourth article, Abdullah TÜRKMEN presents “*The Feminine Face of Occupation: Visual Representation of Gender and Psychosocial Constructions in Israel-Palestine News Photography in The New York Times and the Turkish Press*.” The study examines news

Yuva Dergisi

Cilt/Volume: 3, Sayı/Issue: 2, Kış/Winter 2025

YUVA DERGİSİ

ASBÜ Uluslararası Aile Araştırmaları Dergisi

ASBU International Journal of Family Research

viii

photographs in international and national media, analyzing the visual representation of gender and its psychosocial dimensions.

The fifth article, by Şahin YETİK, is titled “*The Transformation of the Family Institution in the Modern World and the Guidance of the Qur’an.*” This article discusses the transformations occurring within the family institution during the modernization process and highlights the principles and guidance provided by the Qur’an in this context.

The sixth and final article, authored by Özgür Seyfi DENLİ, is titled “*Marital Adjustment and Satisfaction: The Role of Perceived Personality Similarity.*” This research explores the role of perceived personality similarity as a factor influencing adjustment and satisfaction in marital relationships from a psychological perspective.

As ASBÜ YUVA, each study included in this issue once again demonstrates the academic importance of addressing the family through its social, cultural, psychological, and economic dimensions. Our journal aims to encourage high-quality and original scientific production in the field of family studies and to provide holistic and in-depth contributions to literature by bringing together the knowledge of different disciplines. Accordingly, it continues to provide an academic platform for studies that handle the family phenomenon from a multi-faceted perspective.

We would like to thank all our authors who contributed with their knowledge and efforts during the preparation of this issue, our referees who enhanced our publication quality with their meticulous evaluations, and our editorial board members who carried out the process with dedication. We sincerely hope to meet you, our esteemed readers, in future issues with high-quality and original works that contribute to the field of family studies.

Sincerely,

Prof. Dr. Ayten EROL

Editor-in-Chief

YUVA DERGİSİ

ASBÜ Uluslararası Aile Araştırmaları Dergisi

ASBU International Journal of Family Research

ix

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Dergi Künyesi/ <i>Journal Information</i>	i-iii
Takdim/ <i>Foreword</i>	iv-vii
İçindekiler/ <i>Contents</i>	viii
Toplumsal Refahın Sağlanmasında Aile Dayanışmasının Önemi <i>The Importance of Family Solidarity in Ensuring Social Well-Being</i> Ayşe ÖZDEMİR	142-180
Dijital-Sosyal Medya Dünyasında Aile Olmak <i>Being a Family in the Digital-Social Media World</i> Zekiye DEMİR	181-209
Değişen Aile Yapısında Annenin Eğitici Rolü: Kur'an ve Sünnet Işığında Bir Değerlendirme <i>The Educational Role of the Mother in a Changing Family Structure: An Evaluation in the Light of the Qur'an and the Sunnah</i> Şerife ÖZKETEN ÇATALKAYA	210-233
İşgalin Kadın Yüzü: The New York Times ve Türk Basınında İsrail-Filistin Haber Fotoğraflarında Toplumsal Cinsiyetin Görsel Temsili ve Psikososyal Kurgusu <i>The Feminine Face of Occupation: Visual Representation of Gender and Psychosocial Constructions in Israel-Palestine News Photography in The New York Times and the Turkish Press</i> Abdullah TÜRKMEN	234-268
Modern Dünyada Aile Kurumunun Dönüşümü ve Kur'an'ın Rehberliği <i>The Transformation of the Family Institution in the Modern World and the Guidance of the Qur'an</i> Şahin YETİK	269-284
Evliliklerde Uyum ve Doyum: Algılanan Kişilik Benzerliğinin Rolü <i>Marital Adjustment and Satisfaction: The Role of Perceived Personality Similarity</i> Özgür Seyfi DENLİ	285-310

Yuva Dergisi

Cilt/Volume: 3, Sayı/Issue: 2, Kış/Winter 2025

YUVA DERGİSİ

ASBÜ Uluslararası Aile Araştırmaları Dergisi

ASBU International Journal of Family Research

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 06.04.2025

Kabul Tarihi/Accepted: 30.08.2025

Yayın Tarihi/Published: 31.12.2025

Toplumsal Refahın Sağlanması Aile Dayanışmasının Önemi

AYŞE ÖZDEMİR

Türkiye Diyanet Vakfı

ayse.ozdemir@tdv.org

<https://orcid.org/0009-0000-4170-2808>

ÖZ

Aile dayanışmasının bireysel ve toplumsal refah üzerindeki derin etkilerini araştırma yöntemi ile ele alan bu makale, aile bağlarının güçlendirilmesinin önemini vurgulamaktadır. Aile dayanışması, bireylerin ve toplumun refahı için hayati öneme sahiptir. Güçlü aile bağları, bireylerin duygusal ve fiziksel sağlığını korur, zorluklarla başa çıkmalarını kolaylaştırır ve yaşam doyumunu artırır. Toplumsal refah, sadece ekonomik büyüme ile değil, aynı zamanda güçlü aile yapıları ve sağlıklı toplumsal ilişkilerle de yakından ilişkilidir. Aile dayanışmasının azalması, bireysel ve toplumsal düzeyde olumsuz etkilere yol açar. Bu nedenle, aile dayanışmasını güçlendirmek, devlet, sivil toplum kuruluşları, eğitim kurumları ve medya gibi tüm paydaşların ortak sorumluluğudur. Güçlü, sağlıklı ve mutlu aileler, güçlü, sağlıklı ve mutlu bir toplumun temelini oluşturur.

Anahtar Kelimeler:

Aile, Aile Dayanışması, Aile İçi İş Birliği, Toplumsal Dayanışma

Atıf/Citation

Özdemir, A. (2025). Toplumsal Refahın Sağlanması Aile Dayanışmasının Önemi. *YUVA Dergisi*, 3(2), 142-180.
Özdemir, A. (2025). *The Importance of Family Solidarity in Ensuring Social Well-Being*. *Journal of YUVA*, 3(2), 142-180.

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.

This article was checked by iThenticate.

The Importance of Family Solidarity in Ensuring Social Well-Being

ABSTRACT

This article, which addresses the profound effects of family solidarity on individual and social well-being through the research method, emphasizes the importance of strengthening family ties. Family solidarity is vital for the well-being of individuals and society. Strong family ties protect individuals' emotional and physical health, make it easier for them to cope with challenges and increase life satisfaction. Social well-being is closely linked not only to economic growth, but also to strong family structures and healthy social relations. A decline in family solidarity leads to negative effects on the individual and societal levels. Therefore, strengthening family solidarity is a shared responsibility of all stakeholders, including the state, civil society organizations, educational institutions and the media. Strong, healthy and happy families are the foundation of a strong, healthy and happy society.

Keywords:

Family, Family Solidarity, Family Cooperation, Social Welfare

Giriş

İnsan yaratılış gereği varoluşundan bu yana ihtiyaçlarını tek başına karşılayamamakta ve toplum halinde yaşamaya ihtiyaç duymaktadır. Bireyin, bu toplumsal yapının içinde anlam bulması ve varlığını sürdürebilmesi için, içinde bulunduğu toplumun dinamiklerine uyum sağlaması gerekmektedir. Bu bağlamda toplumsallaşma; bireyin yaşadığı toplumun değerlerini, normlarını, inançlarını, davranış biçimlerini ve kültürel özelliklerini öğrenerek o topluma uyum sağlaması sürecidir (Erdoğan, 1976, s.102).

Toplum içinde birlikte yaşayan insan belirli kurallar ve değerler çerçevesinde her zaman toplumsal refah arayışında olmuştur. Toplumsal refah, bireylerin yaşam standartlarını yükseltilmesi anlamına gelmektedir. Toplumda yaşayan bireylerin fırsat eşitliği içinde yaşaması toplumsal refahın bir parçasını oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra refah toplumun sadece ekonomik anlamda değil kültürel, sosyal, siyasal anlamda da iyi bir seviyeye gelmesi demektir (Mertek ve Çengel, 2017, s.1). Toplumsal refaha erişmek o toplumda yaşayan bireylerin ve kurumların yaşam biçimleriyle alakalıdır.

Sosyalleşmenin en önemli yeri olan aile, bireylerin duygusal ihtiyaçlarının karşılandığı sık dokulu ilişkiler geliştirdiği bir yapıdır (Görgün Baran, 2004, s.37). Aile bağları kuvvetli sevgi saygı içinde büyümüş, ahlâkî norm ve değerleri aile içinde edinmiş bireyler toplumsal yapının refah seviyesinin yükselmesine sebep olacaktır.

Bir toplumun toplumsal refah düzeninin iyi bir seviyede olması toplumsal ahlâkla doğrudan alakalıdır. Ahlâk toplumda kabul görmüş değerlerin bütünü olarak tanımlandığında o değerleri bireye aktaracak kurum aile kurumudur. Aile, bireyin doğup büyüdüğü kişiliğinin inşa olduğu yer ve toplumun yapıtaşısıdır (Erol, 2016, s.1) Aile kurumu, kültürel, dini, ahlaki ve tarihi değerleri toplumdan topluma aktaran, toplumla birey arasında kurduğu bağla toplumsal refahın gelişimine katkıda bulunan en temel toplumsal düzen sağlayan kurumlardan biridir (Erol ve Gökalp, 2022, s.11). Aile içinde bireylerin dayanışma içinde olması toplumsal yapıya da olumlu yönde yansiyacaktır. Özellikle kriz anlarında aile dayanışması, toplumun o krizi atlatmasında çok önemlidir. Son yıllarda özellikle tüm toplumu etkileyen COVID 19 pandemisi ve Kahramanmaraş depremi ile dayanışmasının toplumsal refahın sağlanmasındaki kritik rolünü bir kez daha ortaya koymuştur.

Aile dayanışması özellikle dezavantajlı gruplarda, yaşlılarda, ekonomik yönde güçsüz bireylerde önemli hale gelmektedir. Aile dayanışmasında psikolojik ve duygusal destek,

ekonomik destek, kaynak paylaşımı bireylerin topluma sosyal uyumu ve aidiyet duygusunu geliştirir. Topluma karşı duyarlı bireyler toplumun değerlerine saygı duyar toplumun gelişimine ve toplumsal refahın sağlanmasına katkıda bulunur.

Toplumsal refahın bozulması ve bir takım sosyal sorunların ortaya çıkmasında ana etkenin, aile kurumunun işlevini yitirmesinden kaynaklandığı görülmektedir (Dikeçligil ve Sadıkoğlu, 2023, s. 25). Bürüngüz (2022) tarafından Covid-19 salgını sonrası intihar vakaları araştırma sonuçlarına göre intihar edenlerin; “21’inin boşanma, aile içi şiddet, aile geçimsizliği gibi aile sorunları sebebiyle; 43’ünün yoksulluk, borçluluk, işsizlik, alacaklı olmak gibi ekonomik nedenlerle; 71’inin yalnızlık, kayıp/yas, sevgiliden/eşten ayrılma, psikiyatrik bozukluklar, öfke kontrol problemleri gibi psikolojik sebeplerle; 7’sinin izolasyon, aile üyelerinin karantinada olması, virüs kapma korkusu gibi doğrudan Covid-19 bağlantılı durumlar nedeniyle intihara yöneldiği tespit edilmiştir (Bürüngüz, 2022, s.1944). Bu araştırma sonuçlarından da anlaşılacağı üzere intihar eğilimi kriz dönemlerinde dayanışma içinde olmayan aile bireylerinde ortaya çıkmaktadır.

Sosyal refahı sağlamak sağlıklı bireylerin yetişmesiyle olur. Sağlıklı bireyler de sağlıklı aile ortamında yetişir. Aile içi iletişim biçimlerinde bireylerin anlaşmaları akılcı ve duygusal manada birlikte anlayış içinde ilişkide bulunmaları, görev ve sorumlulukları etkin bir şekilde paylaşmaları ve bireysel alana saygı göstererek, haklarını özgürce kullanabilmeleri (Görgün Baran, 2004, s.37) toplumsal yaşamada yansımaktır. Aile içinde ekonomik dayanışma, aile bireylerini güçlü kılacak, aidiyet duygusunu güçlendirecek, empati yeteneğini artıracaktır.

Toplumun temel yapı taşı olan aile, bireyin doğumundan itibaren sosyalleşme sürecinde aktif bir rol üstlenir. Aile içinde kazanılan bilgi, beceri ve alışkanlıklar, bireyin ileriki yaşamlarda başarılı bir şekilde sosyalleşmesine ve topluma uyum sağlamasına zemin hazırlar. (Kır, 2011, s. 390).

Toplumsal dayanışmanın zayıflığı özellikle yoksulluk, işsizlik, salgın hastalıklar, savaş vb. kriz önemlerinde bireylerin yaşam kalitelerini önemli ölçüde düşürmekte ve onları çaresizliğe itmektir. Kriz dönemlerinde aile dayanışmasının olmaması bireyi yalnızlaştırmakta ve yalnızlığın getireceği psikolojik sorunlarla baş başa bırakmaktadır. Bu nedenle insanın hayatta karşılaştığı zorluklarla baş etmede aile dayanışması çok önemlidir. Aile dayanışması toplumsal bir olgu olmanın ötesinde, ortak değerlere sahip bireylerin bu değerler doğrultusunda ortak eylemlerde bulunmalarıdır. Bu bağlamda, dayanışma, bireylerin toplumsal bir aidiyet duygusu içerisinde hareket etmelerini sağlar (Gündoğan, 1999, s.43). Toplumun

geleceği için ailelerin güçlendirilmesi ve desteklenmesi büyük önem taşımaktadır. Çünkü toplumun sürdürülebilir kalkınmasında aile dayanışması hayati öneme sahiptir.

Bu makalede aile dayanışmasının toplumsal refah üzerindeki etkilerini, dinamik bir süreç olarak incelemek, bu etkileşimlerin zaman içinde zaman ve mekân bağlamında nasıl değişkenlik gösterdiği incelenecektir. Makalede aile içi dayanışmanın önemi, aile kurumunu güçlendirme, ebeveynler, çocuklar ve torunların karşılıklı olarak birbirlerine olan ihtiyaçları sonucu geliştirilen bağların bireye psikolojik, sosyolojik ve ekonomik açıdan sağladığı katkı ve sağlıklı aile yapısının toplumsal refahı artırmadaki önemi ele alınacaktır.

1. Aile Dayanışmasının Tanımı ve Mahiyeti

Aile içi dayanışma biyolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik bağlara sahip bireylerin birbirlerine sağladıkları maddi ve manevi paylaşımların bir bütünü olarak tanımlanmaktadır (Coşkun, 2021, s.45). Nesiller arası dayanışma; farklı yaş grupları genç ve yaşlı nesiller arasında destek ve kaynak paylaşımını ifade etmektedir (Hazer ve Öztürk, 2017, s. 38). Dolayısıyla aile içi dayanışma toplumsal ve bireysel sürdürülebilirliğin temel unsurudur. Kuşaklar arası dayanışma ihtiyacı olana sağlanan destekle ihtiyacı gideren arasında dengelenerek toplumsal varoluşun sürdürülmesi sağlanır ve toplumda yaşayan bireylerin bu dengeyle refah seviyeleri artar. Çünkü insan sosyal bir varlıktır ve diğer insanlara her zaman ihtiyaç duyar. İşte bu yüzden aile içi dayanışma toplumsal varoluş için çok önemlidir.

Kuşaklararası dayanışmayı Bengtson ve Roberts geliştirerek altı boyutta ele almışlardır. Bu dayanışma modelleri yapısal dayanışma, ilişkisel dayanışma, işlevsel dayanışma, duygusal dayanışma, uzlaşım sal dayanışma, normatif dayanışma olarak çeşitlendirmişlerdir (Hazer ve Öztürk, 2017, s.38).

Sosyal olarak nesiller arası dayanışma, ailedeki anne- baba çocuk arasında dede torun arasındaki bağları yansıtmaktadır. Ailede nesiller arasında yardımlaşma ve iş birliğini içermektedir. Ailede nesiller arası yardımlaşma ve dayanışmanın yapısı, uzun süreli ilişkiler ile etkileşimin davranışsal ve duygusal boyutları, ebeveynler ile çocuklar arasında ayrıca büyük ebeveynler ve torunlar arasındaki bağlılık, duygu ve destek ile açıklanmaktadır (Özmete, 2017, s. 5).

Bengtson ve Roberts altı boyutta ele aldığı kuşaklararası dayanışmayı şu şekilde tanımlar. İlişkisel dayanışma, aile içindeki bireylerin iletişimlerinin nasıl ve hangi sıklıkta olduğu, hangi motivasyonla gerçekleştiğidir. Aile bireylerinin birbirleriyle ne kadar sık görüştikleri, telefonla

veya diğer iletişim araçlarıyla ne sıklıkta iletişim kurdukları ve bu iletişimin niteliği bu boyutta değerlendirilir. Duygusal dayanışma, aile bireylerinin birbirlerine karşı saygı, sıcaklık, samimiyet, içtenlik gibi duygusal tanımları içerir. Bireylerinin birbirlerine karşı ne kadar yakın hissettikleri, birbirlerine ne kadar güvendikleri ve birbirlerine ne kadar değer verdikleri bu boyutta önemlidir. Uzlaşımsal dayanışma bireylerin değerler, fikirler açısından uyum göstermesidir. Aile bireylerinin dünya görüşleri, politik görüşleri, dini inançları ve diğer önemli konulardaki benzerlikleri veya farklılıkları bu boyutta değerlendirilir. İşlevsel dayanışma aile bireylerinin birbirlerine karşı sağladıkları yardımlaşma ve dayanışmanın en temel ögesidir. Maddi yardım, duygusal destek, bakım hizmetleri ve diğer pratik yardımlar bu boyutta değerlendirilir. Yapısal dayanışma, aile içindeki birey sayısı, aile üyelerinin birbirlerine coğrafi anlamda yakınlığını ifade eder. Ailedeki birey sayısı, kuşaklar arası ilişkileri doğrudan etkiler. Örneğin, geniş ailelerde farklı kuşaklar arasındaki etkileşim ve dayanışma potansiyeli daha yüksek olabilir. Farklı aile yapılarında dayanışma biçimleri ve dinamikleri değişebilir. Aile üyelerinin birbirlerine ne kadar yakın yaşadığı, etkileşim sıklığını ve dayanışma düzeyini önemli ölçüde etkiler. Normatif dayanışma ise aile bireyleri arasında paylaşılan sorumluluklara sahip çıkma, görevlere duyulan önemi ve ailenin gücünü ifade eder. Aile bireylerinin birbirlerine karşı olan görevlerini ne kadar yerine getirdikleri ve aile geleneklerine ne kadar bağlı oldukları bu boyutta önemlidir (Coşkun, 2021, s.47). Aile içindeki ilişkilerin çok boyutlu yapısı, aile bireylerinin dayanışma şekillerini birey ve toplum üzerindeki etkilerini belirlemektedir.

Bu bağlamda, aile dayanışmasının farklı boyutları arasındaki etkileşim ve bu etkileşimin bireyin toplumsal uyumu üzerindeki rolü, kuşaklararası bağların önemini daha da belirginleştirmektedir. Aile dayanışması aile bireyleri arasındaki ilişkilerin, karşılıklı duyguların, ortak düşüncelerin ve maddi manevi desteklerin bir araya gelmesiyle oluşan güçlü bir bağlıdır (Öztürk, 2016, s. 23). Kalmijn'e göre aile dayanışması; pratik, ekonomik ve sosyal destekten oluşmaktadır. (Özmete, 2017, s. 5).

Pratik destek, aile üyelerinin birbirlerine günlük yaşam aktivitelerinde sundukları yardımı kapsar. Bu, özellikle yaşlı ebeveynlere çocukları tarafından sağlanan bakımı içerir. Örneğin, yaşlı bir ebeveynin ev işlerinde, alışverişte, yemek hazırlamada veya kişisel bakımında çocukları tarafından desteklenmesi pratik destek kapsamındadır. Torunların büyükanne ve büyükbabalarına bakmaları da bu kategoriye dahil edilebilir. Bu tür bir destek, nesiller arası bağı ve sorumluluk duygusunu geliştirir (Özmete, 2017, s. 5).

Ekonomik destek, aile bireylerinin birbirlerine maddi kaynaklar sağlayarak destek olmalarını ifade eder. Bu, doğrudan maddi yardımları, borç vermeyi, hediye almayı veya miras yoluyla kaynak transferini içerebilir. Çocuklar tarafından ebeveynlere yapılan maddi yardımlar, örneğin faturaların ödenmesine katkıda bulunma veya maddi sıkıntı çeken ebeveynlere destek olma, ekonomik destek olarak değerlendirilmektedir. Ebeveynlerden çocuklara kalan miras da finansal bir destek biçimidir ve nesiller arası ekonomik kaynak transferini temsil eder. Bu destek türü, aile bireylerinin ekonomik zorluklarla başa çıkmalarına ve refahlarını sürdürmelerine yardımcı olur (Özmete, 2017, s. 5).

Sosyal destek, aile bireyleri arasındaki duygusal bağları ve karşılıklı ilgiyi ifade eder. Bu, aile bireylerinin birbirlerini ziyaret etmelerini, iletişim kurmalarını, duygusal destek sağlamalarını, öğüt vermelerini ve zor zamanlarda birbirlerinin yanında olmalarını içerir. Ebeveynlerin çocuklarına destek olması, onlara moral vermesi, sorunlarını dinlemesi ve çözüm bulmalarına yardımcı olması sosyal destek kapsamındadır. Aile bireylerinin birbirlerinin başarılarını kutlaması, zor zamanlarında teselli etmesi ve duygusal ihtiyaçlarını karşılması da sosyal destek olarak değerlendirilir. Bu tür bir destek, aile bireyleri arasındaki duygusal bağı güçlendirir ve aidiyet duygusunu pekiştirir (Özmete, 2017, s. 5).

Sonuç olarak aile dayanışması, genetik ve sosyal bağlarla birbirine kenetlenmiş bireylerin karşılıklı sevgi, saygı ve güven duyguları ekseninde, yaşamın zorluklarıyla başa çıkma, olumlu deneyimleri paylaşma, ortak amaçlar doğrultusunda çaba gösterme ve birbirlerine hem duygusal hem de maddi destek sağlama amacıyla oluşturdukları, dinamik ve çok boyutlu bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram, aile üyelerinin birbirlerine maddi, manevi ve pratik konularda destek olmalarını, zor zamanlarda birbirlerinin yanında olmalarını ve aralarındaki duygusal bağı güçlendirmelerini ifade etmektedir.

2. Aile Dayanışmasının Önemi

Sosyalleşmenin ilk başladığı yer ailedir. Birey toplumsal ortamlarda nerede hangi davranışları sergileyeceğini öncelikle aile içinde öğrenir. Kişinin aile içinde öğrendiği sosyal kurallar ile toplumda karşılaştığı kurallar örtüştüğünde sosyalleşme hayatını kolaylaştırır (Korkmaz, 2022, s. 56).

Ailenin pek çok işlevi vardır ve bu işlev akrabalık bağlarının kuvvetli olduğu yardımlaşma ve dayanışma içinde güçlü bir yapı içinde gerçekleşmektedir. Aile içinde sevgi, saygı ve dayanışma vb. değerleri öğrenmeyen aile bireyleri, bu değerleri toplum içinde de

gerçekleştiremez. Toplumun güçlenmesi için toplumda yaşayan bireylerin toplumsal dayanışma içinde olması gerekir. Doğal afetler, savaşlar, salgın hastalıklar vb. durumlarda toplumsal sorunlarla baş etmenin yolu toplumda yaşayan bireylerin birbirleriyle dayanışması ile olur.

Bu zor dönemlerde devletin sorunları hızlı çözme kapasitesi sınırlıdır. Aile dayanışması, zorlu süreçlerde bireylerin ve toplumların dayanıklılığını artıran önemli bir sosyal olgudur. Kriz anları aile dayanışması ile daha kolay atlatılır (Özer-Aydın, 2024, s.219).

Aile dayanışması, aile üyelerinin birbirlerinin duygusal ihtiyaçlarını anlama ve karşılama, zor zamanlarda birbirlerine destek olma, ortak kararlar alma ve birlikte hareket etme ve aralarındaki bağı güçlü tutma çabasıdır. Aile üyeleri arasındaki bağı kuvvetli olduğu ailelerde, aile bireyleri sadece özel günlerde değil günlük ev içindeki sorumluluklarda da birlikte hareket ederler. Bu anlamda, dayanışma içinde olan aile üyeleri birbirlerine bağlıdır. Birlikte geçirilen zaman ve bireylerin ilgi alanları birbirleri için çok değerlidir (Arslan, 2021, s. 365).

Aile dayanışması, sosyal ve maddi kaynakları harekete geçirmektedir; çok sayıda akrabası ve sosyal çevresi olan aileler, zor zamanlarında ihtiyaç duydukları yardımı, psikolojik desteği ve çevresel olanakları seferber edebilirler. Bu destekle emniyet ve yardımlaşma ile bireylere aidiyet duygusu hissettirilmektedir. Bu nedenle yakın akraba arasında yapılan yardımlaşma ve dayanışma aile dayanıklılığında hayati öneme sahiptir (Arslan, 2021, s.365).

Aile, bireylere duygusal güvenlik ve destek sağlar. Sağlıklı aile ortamı psikolojik olarak sağlıklı bireylerin yetişmesine imkân verir. Aile dayanışması, toplumun sosyal dokusunu güçlendirerek sosyal uyumu artırır. Yaşlı bireyler ile genç bireylerin bir arada yaşaması duygusal bağı artırır.

Yaşlı bireylerin kültürel aktarımı torunların gelişimi için çok önemli iken bireylerin yaşlılık döneminde bu fonksiyonu icra etmeleri de onların psikolojilerine iyi gelmektedir. Günümüz toplumlarında kadınların çalışma hayatına başlamaları ile çocukların bakımı konusunda yardıma ihtiyaç duymaktadırlar. Geniş ailelerde bu ihtiyacı büyükanne ve büyükbabalar karşılamakta ve çocuklar daha sağlıklı ortamda büyümektedir. Kuşaklar arası dayanışma, özellikle büyükler ve torunlar arasındaki etkileşim, aile kurumunun işleyişini önemli ölçüde kolaylaştırmaktadır (Özmete, 2017, s.1). Çocuğunun güven içinde büyümesi de çalışan annenin rahatlamasına ve iş hayatında daha verimli olmasına sebep olur.

Nesiller arası yardımlaşma, aile bağlarını kuvvetlendirmekte ve ailevi mirası devam ettirmekte faydalıdır. Aileye özgü yaşam kültürü, paylaşılan inançlar ve törenler, karşılıklı etkileşimde sıcaklık yakınlığı artırır (Canatan, 2008, s.68). Çocuklarla anne babaları arasındaki ilişki, özellikle gençlik çağında, kavgalara ve sorunlara neden olabilir. Torunlar ve aile büyükleri arasındaki ilişki ise bu sorunları azaltabilir ve daha sakin bir ortam yaratır. Böylece gençler ve yaşlılar arasında doğal bir iletişim kurulur ve bilgiler aktarılır (Canatan, 2008, s.68).

Yaşlılarla bir arada yaşamak, gençlerin farklı yaş gruplarından insanlarla etkileşim kurmasını sağlar. Bu durum, gençlerin yaşlıların ihtiyaçlarını, zorluklarını ve deneyimlerini anlamalarına yardımcı olarak empati duygularını geliştirir. Yaşlılara karşı saygı gösterme, onlara yardımcı olma ve onlarla ilgilenme sorumluluğu, gençlerin vicdan gelişimine katkıda bulunabilir. Gençlerin sosyal hayatta karşılaştıkları yaşlılara yardım etme, onlara saygı duyma konusunda daha duyarlı davranma alışkanlığı kazanmaları, topluma olan güveni pekiştirir ve toplumun refah seviyesini yükseltir.

Araştırmalar yaşlı bireylerin destek, güven, sevgi ve ilgi görmesinin yaşlılığı kolaylaştırdığı, sorunlarla baş edebilme kapasitelerini artırdığı, toplumun kendilerine değer verdiğini hissettirdiği ve daha sağlıklı, mutlu ve tatminkâr bir yaşam sürmelerini sağladığı vurgulanmakta; bu nedenle yaşlılık ve yaşlanma olgularının en iyi şekilde aile yapısı içinde incelenebileceği ve bu konuyu ele alırken analiz edilmesi gereken ilk sosyal kurumun aile olduğu belirtilmektedir (Özmete, 2017, s.1).

Endüstrileşme ve modernleşme süreçleri, nüfus yapısındaki değişimler ve aile yapısındaki dönüşümlerle birlikte yaşlıların sosyal yaşamlarını ve bakım koşullarını önemli ölçüde etkilemiştir. Çocuk sayısındaki azalma ve çekirdek aile yapısına geçiş, yaşlıların hem maddi hem de manevi destek ağlarını zayıflatmıştır (Özmete, 2017, s.1).

Ekonomik zorluklarda ailelerin birbirlerine destek olması, toplumsal refahı artırır. Yeni evlenecek çiftler için aile dayanışması, özellikle ekonomik kaynakların sınırlı olduğu durumlarda, ev eşyası ve düğün masraflarının karşılanması gibi konularda hayati bir destek sunar. Aile bireylerinin sağladığı bu maddi destek, genç çiftlerin yeni bir hayata başlamalarını kolaylaştırır ve aile bağlarının güçlenmesine katkı sağlar.

Sonuç olarak, aile dayanışması, bireylerin ve toplumun refahı için vazgeçilmez bir unsurdur. Yaşlı bireylerden çalışan kadınlara, çocuklardan yeni evlenen çiftlere kadar her aile bireyini olumlu yönde etkileyen bu sosyal yapı, ekonomik zorlukların üstesinden gelinmesinde,

nesiller arası bağların güçlenmesinde ve toplumsal refahın artmasında kritik bir rol oynamaktadır.

3. Aile Dayanışmasının Hukukî Temelleri

Aile hukuku, aile üyeleri arasındaki hak ve yükümlülükleri, evlilik, boşanma, miras gibi konuları düzenleyen hukukun bir alt dalıdır. Bu düzenlemeler, aile dayanışmasını hukuki bir çerçeveye oturtarak bireylerin haklarını korur ve aile içindeki ilişkilerin daha adil ve şeffaf olmasını sağlar.

İslâm hukukunda ihtiyaç sahiplerine çevresindeki insanların imkânları nispetinde yardım etmesi inancı sebebiyle olmakla birlikte hısımlık bağı olanlar arasındaki yardımlaşmayı hukuki yaptırımlara bağlamıştır. İslâm hukukçuları da anne-baba çocuk ve birbirinin mirasçısı olan akraba arasında yardımlaşma ve nafaka yükümlülüğüne (Erbay, 2006, s. 282) dikkat çekmektedir. Bu hususla ilgili Kur'an-ı Kerim'de "*Rabbin kesin olarak şunları emretti: Ancak kendisine ibadet edin, anne ve babaya iyilik edin. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, sakın onlara "öf" bile deme ve onları azarlama. İkisine de tatlı ve güzel söz söyle. İkisine de acıyarak tevazu kanatlarını indir*" (İsra 23-24) buyrulmaktadır.

İslâm hukukunda sosyal refaha katkısı bakımında nafaka, sadece bir mali destek mekanizması değil, aynı zamanda toplumun zayıf kesimlerine yönelik bir sosyal güvence sistemidir (Balta, 2022, s.39). İslam inancı, maddi durumu iyi olan kişilerin, ihtiyaç içinde bulunanlara el uzatmasını, sadece inançlarının bir gereği olarak değil, aynı zamanda insan olmanın bir sorumluluğu olarak da değerlendirir. Dahası, bazı özel durumlarda, akrabalık bağları kuvvetli olan kişilerin birbirlerine destek olmaları, yasal düzenlemelerle de güvence altına alınmıştır. Yani bu yardım, sadece gönüllülük esasına dayanmaz, hukuki bir zorunluluk da içermektedir. "Fıkıh terminolojisinde gerek Allah hakları gerekse kul hakları kapsamındaki malî yükümlülüklerini yerine getiremeyecek derecede darda olan kişiye "mu'sir", bu duruma "i'sâr" denir" (Erbay, 2006, s.282).

İslâm'da akrabalarla ilişkilerin güçlendirilmesi ve birbirine yardım edilmesi teşvik edilir. Bu nedenle, miras paylaşımında da sıla-i rahim göz önünde bulundurulur. İslâm miras hukukunda akrabalar, yakınlıklarına göre birbirine mirasçı olmaktadır. Bu hususla ilgili Kur'an-ı Kerim'de "*Daha sonra iman edip hicret eden ve sizinle birlikte cihad edenlere gelince, işte onlar da sizdendir. Allah'ın kitabınca, kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha lâyıktırlar. Şüphesiz Allah hakkıyla hakkıyla bilendir*" (Enfal:75) buyrulmaktadır.

İslâm hukukunda bu düzenlemeler sayesinde, toplumda temel ihtiyaçlarını karşılayamayan bireylerin sosyal refah seviyesini yükseltmek amacıyla, hukuki bir çerçeve içerisinde temel ihtiyaçlarının karşılanması güvence altına alınmıştır.

“Aile dayanışması Türk Medeni Kanun’un 185 ile MK 322 maddelerinde şu şekilde geçer. MK 185: “Eşler evlilik birliğinin mutluluğunu elbirliğiyle sağlamak ve çocukların bakımına, eğitimine ve gözetimine beraberce özen göstermekle yükümlüdürler. Eşler birlikte yaşamak, birbirlerine sadık kalmak ve yardımcı olmak zorundadırlar.” MK 322: “Ana baba ve çocuk ailenin huzurunun ve bütünlüğünün gerektirdiği şekilde birbirlerine yardım etmek, saygı ve anlayış göstermek ve aile onurunu gözetmekle yükümlüdürler.” Bu maddeler eşleri birbirine karşı sorumlu ve dayanışma içinde olmayı zorunlu kılar” (TC. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi).

“4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’na göre herkes, yardım etmediği takdirde yoksulluğa düşecek olan üstsoyu ve altsoyu ile kardeşlerine nafaka vermekle yükümlüdür (TC. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi). Bu kanun maddesi, aile bireyleri arasındaki karşılıklı yardımlaşma ve dayanışmayı hukuki bir zemine oturtturarak, belirli koşullarda nafaka yükümlülüğü getirir. Yine Aileleri dayanışmaya sevk eden ve sorumluluk yükleyen Türk Medeni Kanunu’nun 364-366. maddeleri arasında düzenlenen yardım nafakası ise TMK m.364’de sınırlı şekilde sayılan akrabaların birbirlerine karşılıklı olarak yardım etme yükümlülüğüne dayanır. Yardım nafakası ilişkisinin tarafları; üstsoy, altsoy ve kardeşlerdir. TMK m. 364/f. 1’e göre ise nafaka yükümlüsü olanlar üstsoy, altsoy ve kardeşlerdir Üstsoy ve altsoy hangi derecede olursa olsun yardım nafakası ile yükümlüdürler” (TC. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi).

“İsviçre Medeni Kanunu’nun 328. maddesi 01.01.2000 tarihinde geçerli olmak kaydıyla; nafaka yükümlülüğünü sadece üstsoy ve altsoy hısımlarla sınırlamıştır. Kardeşler arasındaki nafaka yükümlülüğünün kaldırılmasının en önemli sebebi olarak ise, sosyal sigorta sisteminin kurulmasına paralel olarak toplumun bireyselleşmesi ve akrabalık bağlarının zayıflaması gösterilmektedir” (Çakırca, 2015, s. 78). 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu düzenlemesinde, kardeşler arasında nafaka yükümlülüğü öngörürken, İsviçre Medeni Kanunu’nda kardeşler genellikle bu kapsama dahil değildir. Bu temel farkın nedeni, Türkiye’deki sosyal devlet mekanizmalarının henüz yeterince gelişmemiş olması ve gelir dağılımındaki eşitsizliklerin aile içi yardımlaşmayı daha da önemli kılmasıdır. (Çakırca, 2015, s. 67). Her ne kadar kanunen

nafaka sorumluluğu sosyal devlet anlayışının yetersizliği olarak yorumlansa da akraba desteği her koşulda bireylerin refahı için gereklidir.

Aile bireyleri arasında yardımlaşmak, birbirine destek olmak ve gözetmek, yaş farkı gözetmeksizin, uzak ya da yakın fark etmeksizin, her zaman ve her koşulda birbirlerine destek olmak hayatın doğal akışında vardır. Yetişkin çocukların ana ve babaya destekliğine ilişkin, Yargıtay'ın 1970 yılından başlayarak düzenli ve tutarlı biçimde süregelen kararlarına göre: Anne babanın parası olup olmaması, çocuklarının onlara bakma görevini değiştirmez. Bu sadece para vermek değil, onlara yardımcı olmak ve ilgilenmek demektir. Her çocuğun yardımı farklı olabilir ve anne babanın sigortası olsa bile, çocuklarının yanlarında olmasına ihtiyaçları vardır (Çelik, s.3).

Sonuç olarak modernleşme ve sosyal değişimler, aile yapısını ve dayanışma biçimlerini etkilese de akrabalar arasındaki destek mekanizmalarının önemi devam etmektedir. Devletin sosyal hizmetleri, bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir rol oynasa da aile içi dayanışma, özellikle zor zamanlarda bireylerin yanında olan en önemli destek sistemidir. Bu nedenle, aile dayanışmasının güçlendirilmesi ve desteklenmesi, toplumun genel refahı için hayati önem taşımaktadır.

Bu sebeple hem İslâm hukuku hem de günümüz hukukuna göre aile içindeki dayanışma hem ahlâkî bir değer hem de yasal bir zorunluluktur. Her iki hukuk sistemi de aile bireylerinin birbirlerine yardım etme yükümlülüğünü düzenleyerek, toplumdaki zayıf kesimlerin korunmasını amaçlamaktadır.

4. Sosyal Değişimlerin Aile Dayanışmasına Etkisi

Aile dayanışmasının tarihçesi, toplumsal yapılarla yakından ilişkili olarak tarih boyunca farklı dönemlerde farklı şekillerde karşımıza çıkmıştır. Aile kavramı ve aile dayanışması, toplumun ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal dinamiklerine göre değişiklik göstermiştir.

4.1. Sanayi Devrimi Öncesi Dönemde Aile Dayanışması

Sanayi öncesi dönemde avcı-toplayıcı toplumlarda ekonomi, bireylerin hayatta kalabilmesi için gerekli bilgi, beceri ve deneyimin aile içinde aktarıldığı, insan gücüne dayalı bir yapıya sahiptir (Duman, 2012, s.21). Bu durum, geleneksel toplumlardaki geniş aile yapısının da temelini oluşturmaktaydı. Geniş aile yapısı ve ev ekonomisi kavramları, geleneksel toplumlardaki ekonomik sistemin merkezinde yer almaktaydı. Aile, sadece biyolojik bir bağ

değil, aynı zamanda üretim ve tüketim süreçlerinin de temel birimiydi. Ailenin hem üretim hem de tüketim birimi olması geleneksel toplumlarda ekonomik bağımlılığı azaltırdı. Aile üyeleri, ihtiyaçlarını karşılamak için dışarıya bağımlı olmak zorunda kalmazlardı. Bu durum, toplumsal dayanışmayı güçlendirir ve bireylerin güvenlik duygusunu artırır.

Geleneksel toplumlarda din, ekonomik, siyasal ve sosyal yapıların ve kültürel davranış biçimlerinin en temel belirleyicisiydi. Dinin toplumda taşıyıcısı aile kurumudur (Güneş, 2014, s.154). Dinin önemli rol oynadığı geleneksel toplumlarda yardımlaşma ve dayanışma ailenin en önemli fonksiyonunu icra ediyordu. Geleneksel toplumlarda aile üyelerinin rollerini ve sorumlulukları, ebeveynlerin çocuklarına karşı sorumlulukları, çocukların ebeveynlerine karşı görevleri, eşler arasındaki ilişkiler ve nesiller arası ilişkiler dinler tarafından şekillendirilmekteydi.

Dinin yanında toplumu şekillendiren bir olgu da ekonomidir. Sanayi öncesi toplumlarda evlenen çiftler, genellikle erkeğin ailesinin yaşadığı eve veya yakınlarına yerleşirdi. Bu durum, “baba evi” veya “patrilokal” olarak adlandırılırdı. Bu yerleşme biçiminin temel nedenlerinden biri, ekonomik zorlukların üstesinden gelmekti. Birlikte yaşamak, tarım işlerinde yardımlaşmayı, kaynakları paylaşmayı ve hayatta kalma şansını artırmayı sağlıyordu (Can, 2019, s.71). Bu toplumlarda aile ve akrabalık ilişkileri, sosyal yapının temelini oluşturmuştur. Bu ilişkiler, dayanışmayı sağlamış ve hayatta kalmayı kolaylaştırmıştır.

Akrabalık, toplumdaki yerimizi belirlemede önemli bir rol oynar. Akrabalar arasındaki ilişkiler, ekonomik işlerin nasıl yürüdüğünü etkiler ve ekonomik faaliyetler de akrabalık bağlarını güçlendirir. Sanayi öncesi genellikle aileden aileye geçerdi ve işler çoğunlukla evde veya evin yakınında yapılırdı. Ancak bu durum, fabrikaların ve büyük şirketlerin olduğu günümüz toplumuna uygun değildir. Sanayi öncesi şehirlerdeki akrabalık ilişkileri, toplumun nasıl örgütlendiğini ve özellikle eğitilmiş ve varlıklı kişilerin dini inançlarını anlamamıza yardımcı olur (Sjoberg, 2002, s. 42).

Geleneksel değerlerin etkisinde kalan geniş aile modeli, özellikle kırsal bölgelerde yaygındır ve anne, baba, çocuklar, kuzenler, büyükanne ve büyükbaba gibi birçok akrabayı kapsayan karmaşık bir ilişki ağına sahiptir. Bu aile yapısında, aile üyeleri genellikle aynı evde yaşar veya sık sık bir araya gelerek güçlü bir "birliktelik" duygusu oluştururlar. Sorumluluklar genellikle erkekler tarafından üstlenilir ve geniş aile, sadece bir aile birimi olmakla kalmayıp, aynı zamanda ekonomik bir birim veya ortak bir işletme gibi de işlev görür. Bu tür ailelerde,

toprak, ev gibi mülkler tek bir kişiye ait değildir; tüm akraba topluluğunun ortak malı olarak kabul edilir (Varışlı, & Kurdoğlu, & Ergin, 2014, s.134).

Geleneksel toplumlarda aile yapısını şekillendiren temel unsurlar arasında din, gelenekler ve ekonomik faaliyetler önemli bir yer tutmaktadır. Söz konusu aile modelinde, bireylerin yaş ve cinsiyet rollerine göre dağılmış sorumluluklar söz konusudur. Bu bağlamda, aile içerisindeki her birey, erkeğinden kadınına, yaşlısından gencine kadar, belirli görev ve sorumlulukları üstlenmektedir. Bu tip aile yapılarında, bir aile üyesinin karşılaştığı bir sorun, tüm aileyi etkilemekte ve bu sorunun çözümü için kolektif bir çaba sergilenmektedir. Bu durum, aile bireyleri arasındaki dayanışma ve bağlılığın yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir (Karşlı, 2019, s.4)

Geleneksel toplumun ailesi geniş ailedir. Bu tür ailelerde, bireyler işlerini kendileri yapar ve sorumluluk kendisine aittir. Bu sorumluluklar, ailenin birlikte para kazanması ve birbirine destek olması, çocuklara eğitim vermesi, onları koruması, eğlenmesi ve dinlenmesi, aile bireyleri arasında sevgi saygı ortamının oluşması, çocukların büyümesi ve topluma karışması için uygun ortam yaratması sayılabilir (Ulaş 2015, s.17).

Geleneksel aile, ekonominin yanı sıra toplumsal olarak da pek çok işleve sahiptir. Aile prestij sağlama, koruyuculuk gibi işlevlere de sahiptir. Aile güçlü akrabalık bağları yardımlaşma ve dayanışmayı önemseyen geleneksel aile yapısında bu işlevi gerçekleştirir (Turgut,2017, s.102).

Sonuç olarak, sanayi öncesi toplumlarda aile dayanışması, bireylerin hayatta kalması ve toplumsal düzenin sürdürülmesi için hayati öneme sahiptir. Aile, sadece kan bağına dayalı bir birim olmanın ötesinde, ekonomik, sosyal ve duygusal bir dayanışma ağı olarak işlev görmüştür.

4.2. Sanayi Devrimi Sonrası Dönemde Aile Dayanışması

Tarihte bir kırılma noktası olan Sanayi Devrimi, tarihin akışını değiştiren ve modern dünyayı şekillendiren en önemli olaylardan biridir. Üretimden toplumsal yaşama kadar her alanda derin etkileri olmuştur ve etkileri günümüzde de devam etmektedir (Berktaş, 2021, s.2).

Sanayi toplumunda işler uzmanlık alanlarına bölününce, insanlar da belirli konularda uzmanlaşmak zorunda kalmıştır. Bu uzmanlaşma bireyin daha fazla çalışmasına daha fazla kendine dönmesine ailesinden daha çok uzaklaşmasına sebep olmaktadır. Sanayi toplumunda

ailenin rolü, toplumsal, ekonomik ve kültürel değişimlerle birlikte önemli ölçüde dönüşmüştür. Bu dönüşüm hem aile yapısını hem de toplumun genel yapısını etkilemiştir. Üretim süreçlerinin evden fabrikalara taşınması ve bunun sonucunda iş yerinin evden ayrılmasıyla çocukların ihtiyaçlarını kurumlar devralmıştır. Bu gelişmelerle birlikte, ailenin çocuklarının hayatı üzerindeki kontrolünün ve etkisinin eskisine göre daha kısıtlı hale geldiği şeklinde yorumlanabilir (Şahin, 2007, s.158).

Sanayileşme ile birlikte bireyler aile dışında yaşamak zorunda kalmışlardır. Birlikte zaman geçirmeyen aile bireyleri dayanışma kavramından uzaklaşmış ve ekonomik birliği ortadan kalkmış olması aile bağlarını zayıflatmıştır. Geniş aile yerini modern çekirdek aileye bırakmıştır (Topçu, 2006, s.111). Aynı zamanda şehir hayatının getirdiği hızlı tempolu yaşam, bireylerin zamanlarını daha çok işlerine ve sosyal etkinliklere ayırmalarına neden oldu. Bu durum, aile bireyleri arasındaki etkileşimin azalmasına ve aile bağlarının gevşemesine yol açtı. Ev içinde zaman geçirmeyen bireylerin dayanışma kavramından uzaklaşması ve ekonomik birliğin ortadan kalkması, aile bağlarının zayıflamasında önemli bir rol oynamıştır. Geleneksel aile yapısında, aile bireyleri birbirlerine maddi ve manevi destek verirken, sanayileşmeyle birlikte bireyler kendi ekonomik hayatta kalma mücadelelerine odaklanmışlardır. Bu durum, aile içindeki güven duygusunu zedelemiş ve bireylerin birbirlerine olan bağlılıklarını azaltmıştır.

Sanayileşme, insanları doğal ve samimi ortamlardan kopararak fabrika düzenine sokmuş, bu durum duygusal anlamda bir “makineleşme” ve “herkesleşme” olarak tanımlanmıştır. Bu değişim, toplumsal ilişkilerin zayıflamasına, yabancılaşmaya ve yeni toplumsal sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Arslan, 2018, s.158).

Sonuç olarak sanayileşme olgusu, yalnızca toplumsal etkileşimleri dönüştürmekle kalmamış, aynı zamanda aile kurumunu da derinlemesine etkilemiştir. Geleneksel aile yapılarındaki dönüşüm, iş ve aile yaşamı arasında denge kurma gücünün, aile içi iletişimde gözlenen azalma ve yabancılaşmanın aile bünyesindeki tezahürleri, sanayileşmenin aile ilişkileri üzerindeki olumsuz etkilerinin başlıca göstergeleridir. Bu süreç aile bireyleri arasında dayanışmanın azalmasına neden olmuştur. Günümüz ailelerinin karşılaştığı sorunların önemli bir kısmının temelinde, sanayileşme sürecinin tetiklediği bu yapısal değişimlerin yattığı söylenebilir.

4.3. Modernleşme Sürecinde Aile Dayanışması

Geçen asırda Avrupa'da yaşanan sanayileşme süreci, ailelerin yaşam biçimlerini ve yapılarını derinden etkiledi. Bu etki sonucunda, daha küçük ve bağımsız bir aile modeli ortaya çıktı, buna çekirdek aile dendi (Topçu, 2006, s.110).

Modernizmle birlikte aile yapısı değişmiş, bunun sonucunda yaşam tarzı ve aile bireyleri arasında ilişkiler, konuşma şekilleri, bireyler arası görevleri ve birbirlerinden beklentileri de farklılaşmıştır. Fabrikaların açılmasıyla aileler farklı yerlere taşınmaya başladı ve bu da daha fazla geniş ailenin birbirinden ayrılmasına neden oldu (Öztürk, 2016, s.4). Geniş aile bireylerinin birbirinden ayrı yaşaması hem duygusal anlamda hem de pratik anlamda birbirinden uzaklaşmasına neden olmaktadır. Bu uzaklaşma aile dayanışmasını olumsuz etkilemektedir ve bireylerin yaşamını zorlaştırmaktadır.

Günümüz modern dünyasında din, diğer kurumlardan bağımsız hale gelmiş ve toplumda sadece insanların manevi ihtiyaçlarını karşılayan bir kurum haline gelmiştir (Güngör, 1997, s. 206). Modern toplumlarda dini değerlerin zayıflaması, ortak değerlerin yitilmesi, evlilik kurumunun önemini kaybetmesi ve toplumsal desteğin azalması gibi etkenler, aile içi ilişkileri zayıflatarak aile dayanışmasını olumsuz yönde etkilemiş ve bu durum, bireylerin psikolojik sağlığı, çocukların gelişimi ve toplumun genel refahı üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

Ailelerde bireylerin birbirinden uzak yaşamaları sonucu yetişkinlerin iş hayatı yoğunlukları, sanayileşme ve modernleşmenin getirdiği yeni yaşam koşulları, anne babaların hem yaşlı ebeveynlerine bakma sorumluluğunu hem de çocuklarını yetiştirme görevini aynı anda yerine getirmelerini zorlaştırmıştır. Bu durum, gençlerin okul, iş veya arkadaş ortamları gibi yetişkinlerin olmadığı yerlerde daha fazla zaman geçirmelerine yol açmış ve kuşaklar arası iletişimin azalmasına neden olmuştur (Hazer ve Öztürk, 2011, s.40).

Modern çekirdek aile de kadının çalışma hayatına girmesiyle çocukların bakımı dış kurumlara, yaşlılar huzurevlerine bırakılmaktadır. Modern ailede aile dayanışmasının zayıflaması ile bireyler sosyal hayatta karşılaştıkları sorunlarla tek başına mücadele etmek zorunda kalmaktadır.

Çalışan kadınlar, ev ve iş yaşamlarını dengeleme sürecinde önemli güçlüklerle karşılaşmaktadır. Bu güçlükler, çalışan kadının hem ailevi hem de mesleki sorumluluklarının bir arada üstlenilmesinden kaynaklanmaktadır (Karslı, 2019, s.6). Bu durumda aile bağlarının zayıf olması kadının yükünü daha fazla artırmaktadır.

Geleneksel geniş ailede, aile bireylerinin üstlendiği görevlerin pek çoğu modern hayatta aile dışındaki kurumlara devredilmiştir. Toplumda bireyselleşme artmış aile bağları ve toplumsal dayanışma zayıflamıştır (Turgut, 2017, s.102). Toplumsal dayanışmanın zayıflaması özellikle kriz dönemlerini zorlaştırmaktadır. Dayanışmanın olmadığı toplumlarda sosyal refaha ulaşmak mümkün olmayacaktır.

Modernizmle birlikte birey kendi dünyasını öncelediği için toplumdan uzaklaşmakta toplumsal sorunlara karşı duyarlılığını kaybetmektedir. Bencilleşen sadece kendi ekonomik gücünü öncelediği için dayanışmacı aile yerini zayıf ilişkilere sahip aile yapısına bırakmaktadır. Aile yapısındaki zayıflama toplumsal yapıyı da zayıflatmaktadır.

Bugünün dünyasında aile ve çevresinde meydana gelen problemler topluma sirayet etmekte. Değişimler değer yargıları da değişime uğramaktadır (Karlı, 2019, s.12). Değer yargıları değişen bencil bireylere sahip toplumlarda toplumsal sorunlar kaçınılmaz olacaktır.

Modern hayatın yaşam felsefesi bencil insanı inşa etmiştir. Bencil insan evliliği birlikte yaşam olarak görmesiyle aile bağları zayıflamış ve nikahsız çiftlerin sayısı artmıştır. Toplumsal sorunların pek çoğu bu noktada ortaya çıkmıştır. Kadın ve erkek rollerinin yeniden tanımlanması, aile yapısında gerilimlere ve bireylerin farklı yaşam arayışlarına girmesine neden olmuştur (Karlı, 2019, s.6).

Modern toplumda aile yapısında hızlı bir değişim yaşanmıştır. Özellikle bireysellik, çocuklu çift ebeveynli aileden tek ebeveynli aileye geçiş ve boşanmanın normalleşmesi konularındaki vurgular, günümüz aile yapısının en belirgin özelliklerini yansıtmaktadır (Duman, 2012, s. 25).

Modernlik, bir yenilikçi hareket olmaktan öte, toplumun tüm dokusunu yeniden şekillendiren kapsamlı bir dönüşüm süreci olarak karşımıza çıkar. Bu süreçte, modern bireyin öznellik deneyimi de epistemolojik bir kırılmaya uğramış, geleneksel bağlardan kopuş ve soyut bir rasyonaliteye yönelişle karakterize olmuştur. Özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda sanayi toplumunun ve kapitalizmin yükselişiyle birlikte, modernlik deneyimi, geleneksel değerlerin reddi ve soyut bir rasyonalite ideolojisinin egemenliğiyle özdeşleşmiş, bireyleri köksüzleşmeye, yabancılaşmaya ve derin bir yalnızlık duygusuna itmiştir (Gündoğan,1999, s.38). Modernleşmenin hızla ilerlediği günümüzde, geleneksel aile yapılarının zayıflaması, bireyselleşmenin artması ve hızlı yaşam temposu gibi faktörler, kuşaklar arası dayanışmayı önemli ölçüde azaltarak, özellikle yaşlı bireylerin yalnızlık hissetmelerine, sosyal izolasyona

maruz kalmalarına ve psikolojik sorunlar yaşamalarına neden olmakta, bu durum da toplumun yaşlı nüfusuyla ilgili önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Modernleşmeyle birlikte değerlerin yitirilmesinden bahsedilse de bir taraftan toplumsal düzen için bireylere ailenin verdiği desteği devletler kurumlar aracılığıyla yapmaya çalışmaktadır. Aynı zamanda modernleşmenin etkisi doğu toplumları ile batı toplumlarında daha farklı etkisini göstermektedir.

İtalya'nın Milan şehrinde bir araştırmanın raporunda kuşaklararası bakımın göçmenler üzerinden yapıldığı ve bu durumun aile bağlarını zayıflattığı özellikle orta sınıf İtalyan kadınların, bakım sorumluluklarını göçmen kadınlara devretmelerinin modern toplumların karşılaştığı önemli bir sorun olduğunu belirtiyor. Bu durum, hem göçmen kadınların çalışma koşullarının kötü olmasına hem de aile içi bakımın kalitesinin düşmesine neden olabileceği belirtilmiştir. Aynı zamanda, formel devlet desteğinin yetersizliği, enformel bakım ağlarının güçlenmesine yol açarak, bu tür düzensiz istihdamın yaygınlaşmasına katkıda bulunmaktadır (Özmete, 2017, s. 224).

Türkiye'de de diğer ülkeler gibi modernleşme süreciyle yaşanan kırsal kesimden kentlere göç, nüfus artış hızındaki düşüş ve bireyselleşme gibi faktörlerin kuşaklararası dayanışmayı etkilemiştir. Geniş ailelerin yerini çekirdek ailelerin alması, aile içinde dayanışmayı azaltmış bakıma muhtaç yaşlı engelli bireylere ev içinde bakım oranı azalmıştır. Kadınların iş hayatına girmesiyle bu bakım ev dışındaki kurumlara bırakılmıştır. Çocuk sayısının azalması, ebeveynlere bakımı zorlaştırmaktadır. Bireysel özgürlüklerin ön plana çıkması, aile içi dayanışma sorumluluğunun bireylerden ziyade devlete veya kurumlara bırakılması gibi görüşlerin yaygınlaşmasına yol açmıştır. Kuşaklararası bağların zayıflamasıyla birlikte sorumluluk duygusu da azalmıştır. Aile içindeki bağların ve uzlaşma atmosferinin azalması, ailenin psiko-sosyal destek fonksiyonunu zayıflatmıştır (Özmete, 2017, s. 223).

Sonuç olarak modernleşme, küreselleşme, şehirleşme ve değişen yaşam koşulları gibi faktörler, geleneksel aile yapılarını ve dolayısıyla aile dayanışmasını önemli ölçüde etkilemiştir. Bu durum, birçok toplumda aile bağlarının zayıflamasına ve bireyselleşmenin artmasına neden olmuştur. Ancak, bu süreç her ülkede aynı şekilde seyretmemektedir. Bir taraftan devletler yaptıkları politikalarla ailelerin sağladığı dayanışmanın bir kısmını kurumlara devrederek toplumsal sorunları çözme yoluna gitmişlerdir.

4.4. Postmodernleşme Sürecinde Aile Dayanışması

Postmodernizm mevcut düzeni korumak, yeni ve insanlık için en iyi düzeni kurmak yerine modernizmi sorgulayarak kaos yaratmaktır. Postmodernizm'in bir çözüm önerisi yoktur, böyle bir derdi de yoktur (Möngü, 2013, s. 29). Şimdilik Batı Avrupa ve Kuzey Amerika gibi modernliğini tamamlamış ülkelerin postmodern yaşantıya geçtiği belirtilir (Hatipler, 2023, s. 574-590).

Modernizm aile yapısı olan çekirdek aile, postmodernizm toplumlarında daha farklı ve toplumsal bakımdan daha sorunlu bir yapıya bürünmüştür. Postmodernizmin aile yapısında cinsellik daha serbest bir hal almıştır. Postmodern ailede birey ön plana çıkarak aile içerisinde var olan tüm değer yargıları değişerek modernizme göre serbest cinsellik daha serbest ve rahat bir tutum sergilemiştir. (Aydın, 2011, s. 43). Postmodernizm modernizme getirdiği eleştirilere rağmen yerine daha çözülmüş bir aile anlayışı sunmaktadır.

Bu durumun temelinde yatan faktör, modernitenin hızla yaygınlaşan piyasa ekonomisi ve bu ekonominin toplumsal kurumlar üzerindeki etkisidir. Bu çözülme süreci, makinelerin kullanımının artması, teknolojinin hızla ilerlemesi ve insan emeğinin bir alım satım nesnesi haline gelmesiyle kendini göstermiştir. Bu gelişmeler, toplumsal bir çözülmeye ve çöküşe yol açmıştır. Bu çöküşten en çok etkilenen kurumlardan biri de ailedir. Postmodern dönemde aile yapısında meydana gelen değişimler, boşanmaların artması, evlilik dışı birlikteliklerin yaygınlaşması ve tek ebeveynli ailelerin sayısının artması gibi geleneksel aile yapısının işlevlerini önemli ölçüde yitirdiği durumları ortaya çıkarmıştır (Aydın, 2011, s. 43).

Postmodern aile modelleri çözülen aile, parçalanmış aile ve tamamlanmamış ailedir. Çözülen aile karı kocadan ibarettir ve birbirlerine karşı sorumlulukları yoktur. Bu ailede ilişkilerde dayanışma yoktur. Parçalanmış ailede tek ebeveynli aile modeli çok yaygındır. Sıra dışı aile modelleri de yaygın olan post modern ailede çocuksuz hayat veya evlilik dışı birliktelikler söz konusudur (Hatipler, 2023, s. 574-590).

Postmodern ailede bireyler, geleneksel aile yapılarının aksine, mutluluk ve kişisel hazları merkeze alan bir yaşam tarzını benimser. Toplumsal sorunlar, kamusal mutluluk bu aile bireylerini hiç ilgilendirmez. Postmodern aile bireylerini ilgilendiren tek şey onun arzuları ve keyfidir (Maşalı, 2022 s.144). Bu durumda birey hazzı yakalayamazsa ya da başına gelecek herhangi bir felakette kaosa sürüklenmektedir ve ona yardım edecek ailesi yoktur. Geleneksel

ailedeki tüm dayanışması modellerin yerini modernizm ve post modernizm de tamamen kurumlar üstlenmiş birey yalnızlığı terk edilmiştir.

Sonuç olarak postmodern aile modelleri, geleneksel çekirdek aile modelinin dışında kalan ve çeşitlilik gösteren aile yapılarını ifade eder. Bu modeller, postmodern toplumun bireysellik, çeşitlilik, esneklik ve değişen toplumsal normlar gibi özelliklerini yansıtır. Bu değişimler, aile kavramını, aile ilişkilerini ve aile içindeki rollerin yeniden tanımlanmasını gerektirmektedir. Aile dayanışması daha esnek, duygusal odaklıdır. Bireylerin özgürlüklerini ve bireyselliklerini kısıtlamamalıdır. Bireylerin kendi ilgi alanlarına, hedeflerine ve yaşam tarzlarına saygı duyulması önemlidir.

4.5. Küreselleşme Sürecinde Aile Dayanışması

Küreselleşmenin kökenlerini 16. yüzyılda başlayan endüstri devrimi ve rekabetçi kapitalizme dayandırması, bu iki kavram arasındaki içsel bağı açıkça ortaya koymaktadır. Küreselleşme, modernizmin ivmesiyle birlikte kapitalizmin doğal bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, küreselleşmeyi kapitalizmden ayırmanın veya kapitalizmin uluslararası bir yayılıma sahip olmadığını iddia etmenin mümkün olmadığını göstermektedir (Yıldırım, 2021, s.102).

Devletler arasındaki sınırların geçirgen hale gelmesiyle farklı kültürler daha çok iç içe geçmiş ve bu durum ekonomi, eğitim, sağlık ve sosyal yaşam gibi birçok alanda önemli değişikliklere yol açmıştır. Bu süreç, liberal söylem ve eğilimlerin yükselişiyle de yakından ilişkilidir ve beraberinde hem fırsatlar hem de zorluklar getirmiştir (Yıldırım, 2021, s.101). Kapitalizmin bireyselliği ve coğrafi hareketliliği teşvik etmesi, dünya toplumlarının yaşamlarında belirli benzerliklerin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Bu durum aile yapısını ve değerlerini etkilemiştir.

Küreselleşme süreciyle birlikte, tüketim olgusunun bir parçası haline gelen insan, ait olduğu kültürün ve toplumun değerlerinden uzaklaşma, hatta kopma noktasına gelmektedir. Kendi öz kimliği ile küresel kimlik arasında sıkışan birey, yönlendirilmeye ve kullanılmaya açık bir konuma düşmekte, sunulan tüm imajlara ve medya içeriklerine karşı savunmasız hale gelmektedir (Keskin 2016, s.574). Dijitalleşme, küreselleşmenin itici güçlerinden biridir. İnternet, mobil iletişim, sosyal medya ve diğer dijital teknolojiler, küresel iletişimi kolaylaştırmış, bilgi akışını hızlandırmış ve sınırları ortadan kaldırmıştır. Modernleşmeyle başlayan aile yapısındaki değişim, dijitalleşme ve küreselleşmenin etkisiyle tüm dünyada hız

kazanmış ve daha karmaşık bir hal almıştır. Bu üç olgunun etkileşimi, ailelerin yapısını, işlevlerini, rollerini ve ilişkilerini derinden etkilemektedir. Küreselleşmenin dünya toplumları üzerindeki etkisi, aile yapısında da önemli değişikliklere yol açmıştır. Çocukların eğitim sorumluluğunun aileden okullara devredilmesi, yaşlı bakımının aile ortamından huzurevlerine taşınması ve bireylerin boş zamanlarını değerlendirebilecekleri mekânların sayısının artması gibi durumlar ailenin görevlerinin başka kurumlara kaymasına neden olmaktadır. Bu durumda, aileye sadece eşsiz işlev olarak üreme kalmıştır (Yıldırım, 2021, s.109).

Sanayileşme öncesi toplumlarda güçlü olan aile ve komşuluk bağları, sanayileşmeyle birlikte zayıflamıştır. İnsanlar, geçimlerini sağlamak için evlerinden uzaklaşmak zorunda kalmış ve bu durum, toplumsal dayanışmayı azaltmıştır (Yıldırım, 2021, s.102). Kapitalizm, aile ilişkilerini bile ekonomik bir çerçeveye oturtur. Aileler, sadece üretmek ve tüketmek için bir araya gelmiş gibi görülür. Bu durum, aile bağlarının zayıflamasına ve bireylerin birbirinden kopmasına neden olabilir.

Ailenin yapısı ve işlevi, toplumsal, ekonomik ve kültürel değişimlerden etkilenmektedir. Neoliberal küreselleşme, bu değişimleri hızlandırmış ve farklı aile modellerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Boşanma sonucu ortaya çıkan tek ebeveynli aileler, evlat edinme veya üvey çocukların katılımıyla yeniden kurulan aileler, eşcinsel çiftlerin oluşturduğu aileler gibi farklı aile yapılarının modern toplumda görülmesi ve geleneksel aile yapısının dışında kalan, eksik, parçalanmış ve dağılmış ailelerin sayısındaki artış, bazı kesimlerde ailenin artık var olmayacağı, tamamen ortadan kalkacağı endişesini yaratmıştır (Yıldırım, 2021, s.110).

Kırsacası, kapitalizm ve modernleşme sonrası dijitalleşmenin etkisiyle küreselleşme aile yapısında önemli değişimlere sebep olmuş; sadakat, bağlılık, paylaşımcılık gibi değerler, kapitalizmin çıkarıcı doğasıyla çelişerek kaybolmaya yüz tutmuştur. Bu nedenle, bu değerler giderek önemini yitirmiş ve bireyler daha bencil bir hale gelmiştir. Empati, merhamet gibi duygular zayıflamış; bireyler daha bencil ve duygusuz hale gelmiştir. Tüm bu değişimler aile bireyleri arasındaki dayanışma duygusunu da olumsuz etkilemiştir. Modern toplumlarda bireyselleşme ve bencilliğin artmasına rağmen, aile hala sığınılacak bir liman olarak görülmektedir.

4.6. Kentleşmenin Aile Dayanışmasına Etkisi

Kentleşme süreci ile birlikte aile yapısı geniş aileden çekirdek aile tipine doğru değişim göstermiştir. Bir yandan ailenin ekonomik işlevinin nitelik değiştirmesi, diğer yandan yeni kuşakların aileye bağımlılığının azalması çekirdek aile tipinin oluşmasına neden olmaktadır.

Sanayi devrimi ve beraberinde gelen kentleşme, toplumsal yapıda köklü değişikliklere yol açmış ve bu değişikliklerden en çok etkilenen kurumlardan biri de aile olmuştur. Geleneksel tarım toplumlarında aile, üretim birimi olmanın yanı sıra eğitim, bakım, eğlence ve sosyal güvenlik gibi birçok işlevi de yerine getiriyordu. Ancak sanayileşme ve kentleşme ile birlikte bu işlevlerin birçoğu ailenin dışına kaymıştır. Weber'e göre eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi işlevlerin bürokratik örgütler tarafından yerine getirilmesi daha uygundur. (Turgut, 2017, s.100) Kent yaşamında insanlar genellikle ailelerinden ve akrabalarından uzakta yaşaması akrabalık ilişkilerinin zayıflamasına ve dayanışma ağlarının azalmasına neden olmaktadır. Geleneksel toplumlarda akrabalar arasında yaygın olan karşılıklı yardım ve destek mekanizmaları kentlerde giderek kaybolur. Akrabalık ilişkilerinin zayıflamasıyla birlikte bireyler, ihtiyaçlarını karşılamak için devlet ve diğer kurumların sunduğu hizmetlere yönelirler. Sosyal sigorta, işsizlik sigortası, sağlık sigortası, burslar ve krediler gibi mekanizmalar, bireylerin ekonomik ve sosyal risklere karşı korunmasına yardımcı olur. Bu durum, bireylerin akrabalarına ekonomik yönden bağımlılığını azaltır.

Kentleşme ve modernleşme ile birlikte aile yapısı ve rolleri önemli ölçüde değişmiştir. Kent aileleri, daha küçük, daha bireysel ve daha tüketim odaklı bir yapıya bürünmüşlerdir. Bu değişim, aile içi ilişkileri, çocuk yetiştirme yöntemlerini ve toplumsal değerleri de etkilemektedir (Abay, 2009, s. 39). Köy ve kasaba ailelerinde aile üyeleri genellikle birlikte çalışıp aile ekonomisine katkıda bulunurken, kent ailelerinde ise aile üyeleri genellikle farklı işlerde çalışıp ve evin dışında gelir elde ederler. Bu durum, ailenin ekonomik rolünün değişmesine neden olmuştur. Her olgu birbirinin neden ve sonucu olduğunu varsaydığımızda bu ekonomik değişim köy yaşamına göre kent yaşamı aile bağlarının zayıflamasına sebep olmaktadır.

Şehirde yaşayan ailelerin daha iyi bir yaşam standardına ulaşma arzusu, kadınların da ekonomik olarak aktif rol almasını ve aile bütçesine katkıda bulunmasını zorunlu kılmaktadır (Tulunoğlu, 2009, s. 40). Kadınların iş hayatına girmesi ve evden uzaklaşması da aile bağlarındaki değişime etkisi büyük olmuştur.

Şehirlerin hızlı nüfus artışı, farklı bölgelerden gelen insanların bir araya gelmesiyle sonuçlanmış, ancak bu durum, kent sakinleri arasındaki sosyal etkileşimi ve dayanışmayı olumsuz etkilemiştir. Kentlerde yaşayan insanlar, birbirlerini tanımakta ve ortak bir paydada buluşmakta zorlanmakta, bu da kent yaşamının zevksiz olmasına ve kamusal alanların önemini yitirmesine yol açmaktadır (Tosun, 2009, s.53). Göçle birlikte kentlerde farklı kültürlerin bir araya gelmesi, kültürel çeşitliliği artırırken aynı zamanda kültürel farklılaşmaya da yol açmakta ve kuşak çatışmaları ortaya çıkmaktadır. Kuşakların birbirini anlamaması, araya mesafelerin girmesine sebep olmaktadır. Artık büyükannesi ve büyük babasına katlanamayan gençler onların yerinin huzurevleri olduğunu düşünmektedirler.

Sonuç olarak kentleşme ve modernleşme süreçleri, aile yapısında ve rollerinde köklü dönüşümlere yol açmıştır. Geleneksel kırsal aile modelinden kent ailesine geçiş, ailenin ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlarında önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bu değişimler, aile içi ilişkilerden çocuk yetiştirme yöntemlerine ve toplumsal değerlere kadar geniş bir yelpazede etkisini göstermektedir.

4.7. Dijitalleşmenin Aile Dayanışmasına Etkisi

Aile sosyalleşmenin ilk başladığı yer olarak tanımladığımızda bireyin iletişimde bulunduğu ilk yer olarak da tanımlayabiliriz. Yüz yüze iletişimin yoğun yaşandığı ailede aile bireyleri birbirlerine sevgi saygı ve dayanışma içindedir.

Geleneksel aile yapısında bu şekilde tanımladığımız aile içi iletişim modern dönemde özellikle teknoloji çağında farklı bir hal almıştır. Mekân uzaklığı ve dijital çağ yoğunluğu sebebiyle yüz yüze iletişimin yerini kitle iletişim araçları kullanılarak yapılan iletişime bırakmıştır. Sosyal medya, bireylere yeni sosyalleşme fırsatları sunmasının yanı sıra, ev içinde bireysel sosyalleşme alanları yaratarak bireysel yaşam tarzlarını da desteklemektedir. Bu nedenle, mobil cihazlar üzerinden kurulan sanal ilişkiler, ailenin geleneksel sosyalleşme örüntülerini etkilemektedir (Balyemez, 2020, s.133).

Dijital iletişim çağında popüler olan bu araçlar geleneksel iletişim araçlarından daha etkili duruma gelmiş ve insanlar birbirleriyle yüz yüze iletişim yerine bu sosyal medya araçları vasıtasıyla iletişim kurmaya başlamıştır (Dilber, 2019, s.338). Bu iletişim biçiminin aile bireyleri arasındaki bağları zayıflattığı çeşitli araştırmalar sonucunda bilinmektedir. Uzaklarda hiç tanımadığımız kişilerle iletişimi kolaylaştıran bu araçlar, zaman ve mekân sınırları olmaksızın, kişilerin başkaları ile sürekli bağlantı kurma yeteneğini yaratarak, aile içi iletişimi

ve ilişkileri olumsuz yönde etkileyerek, yüz yüze etkileşimleri ve toplumsal katılımı engelleme potansiyeline sahiptir (Dilber, 2019, s.338).

Dijital teknolojilerin aile yaşamına girmesiyle birlikte, ailelerin birlikte geçirdiği zamanın niteliği önemli ölçüde değişmiştir. Önceleri aile üyeleri birlikte sohbet eder, oyun oynar veya farklı aktivitelerle etkileşimde bulunurken, günümüzde bu zaman dilimi genellikle her bireyin kendi dijital cihazıyla meşgul olarak geçirdiği bireysel bir aktiviteye dönüşmüştür. Bu durum, aile içinde bireyselleşmenin artmasına ve aile bağlarının zayıflamasına yol açabilmektedir (Çeçen, 2022, s.71). Bir arada aynı evde iletişim kurmayan bireyler özel günlerde ve bayramlarda akrabalarını yüz yüze ziyaret etmek yerine telefonla aramakta veya sosyal medya yoluyla mesajlaşarak üstündeki sorumluluğu atmaktadır. Bu tarzda iletişim zamanla ilişkilerde soğukluğa sebep olmakta ve zor zamanlarda aile arasındaki dayanışmaya engel olmaktadır.

Dijital teknolojinin yoğun kullanımı bağımlılığa sebep olmakta ve durumda beraberinde pek çok olumsuz duruma sebep olmaktadır. Dijitale olan bağımlılık, bireyde zihinsel ve fiziksel sıkıntıların meydana gelmesine, aile ve arkadaşlarından uzaklaşmasına, iletişim sorunlarının ortaya çıkmasına ve kişiyi yalnızlık gibi buhran dolu bir hayatla bırakmasına sebep olacaktır. Şöyle ki sosyal ilişkilerin sanal platformlara kayması, bireylerin gerçek dünyadaki sosyal etkileşimlerini sınırlamakta ve bu da yalnızlık duygusunun artmasına katkıda bulunmaktadır (Süleymanlı & Kalkandeler, 2021, s. 89).

Sosyal medya ve kitle iletişim araçlarının kullanımının, yüz yüze ilişkinin yerine geçmeye başlamasıyla ilişki kurmayı kolaylaştırmakta ama ilişkileri sıradanlaştırmaktadır. Sosyal medyanın yaygın kullanımı, kişilerin insanların aile üyeleri ve arkadaşlarıyla yüz yüze gelerek kurdukları iletişimi olumsuz etkilemekte ve birlikte yaşayan insanlar arasındaki etkileşimi azaltmaktadır. Bu durum, sanal iletişimin gerçek iletişimin yerini almasıyla ortaya çıkmaktadır (Dilber, 2019, s.338). Özellikle anne babalar tarafından akıllı telefonların uzun süre kullanılması ve telefonda uzaklaşmama durumu çocuklarını ihmal etmeye varan olumsuz bir duruma sebep olmaktadır. Daha çocukken aile içinde ihmal edilen çocuk bencil bir birey olarak sosyal hayata başlamaktadır.

Çocukları olumsuz etkileyen diğer bir araç da dijital oyun araçlarıdır. Kullanım alanlarının çoğalması ve özellikle de çocukların günlük yaşamlarının vazgeçilmez bir parçası haline gelmesi ve dış mekân oyun alanlarının giderek sınırlı hale gelmesi çocuklar üzerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır. Yapılan araştırmalarda şiddet içeren dijital oyunların, çocukların ruh sağlığı ve sosyal uyumu üzerinde olumsuz etkileri olduğu bilinmektedir. Bu

etkiler arasında yalnızlık hissi, depresyon, kaygı bozuklukları, saldırgan davranışlar, şiddete eğilim ve dikkat dağınıklığı sayılabilir. Bunun yanı sıra, aşırı oyun oynamanın fiziksel sağlık üzerinde de olumsuz etkileri bulunmaktadır. Bu etkiler arasında okul başarısında düşüş, yetersiz ve düzensiz uyku, fiziksel aktivite eksikliği, obezite ve kas iskelet sistemi problemleri yer almaktadır (Mustafaoğlu, Yasacı, 2018, s.52).

Ayrıca sosyal medya bireye sanal bir kimlik dayatmaktadır. Sosyal medya, bireylere kendilerini istedikleri gibi sunma imkânı tanır. Bu durum, genellikle kusursuz, başarılı, mutlu ve popüler bir imaj yaratma eğilimine yol açar. Filtreler, düzenleme araçları ve seçilmiş paylaşımlar aracılığıyla, bireyler gerçek hayatta sahip olmadıkları veya sürekli deneyimlemedikleri bir benlik imajı oluşturabilirler. Bu durum, "mükemmeliyet" baskısı yaratabilir ve gerçek benlik ile sanal benlik arasında bir uçurum oluşmasına neden olabilir (Kavut, 2018, s.1). Doğal olmayan bu iletişim idealleştirilmiş benliklerin sergilenmesi, onay arayışı, sosyal karşılaştırma ve gerçeklik algısının bulanıklaşması gibi olumsuz etkiler bireyleri kimlik bunalımına sokmakta ve yalnızlığa itmektedir.

Dijital ağların aile üzerinde olumsuz etkilerinden biri aile mahremiyetidir. Modernizm, kapitalizm ve kentleşme, mahremiyet kavramını derinden etkilemiş ve bireylerin özel alanlarını kamusal alana taşımalarına yol açmıştır. Bu durum, ilişkilerin dönüşümü, gözetim ve kontrolün artması, mahremiyetin ticarileşmesi ve gönüllü/gönülsüz teşhir gibi çeşitli sonuçlar doğurmuştur (Balyemez, 2020, s.74).

Bireylerin istedikleri an erişebildikleri ve uzun zaman harcadıkları sosyal medya uygulamaları, onları dış dünyayla daha yoğun bir etkileşime sokmaktadır. Bu durum, bireylerin sosyal çevrelerini genişletmelerine ve farklı kültürlerle temas kurmalarına olanak sağlamaktadır (Balyemez, 2020, s.74). Bu durum olumlu ve olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

Sosyal medya ve internet kullanımının artması, eşler arasında duygusal bir mesafeye sebep olmaktadır. Birlikte geçirilen zamanın azalması, ortak ilgi alanlarının kaybolması ve birbirine karşı ilginin azalması, eşler arasında duygusal bir kopukluğa yol açmaktadır. Ebeveynlerin sosyal medyada aşırı vakit geçirmesi, çocuklarıyla ilgilenmelerini engellemektedir. Çocuklar, ebeveynlerinin ilgisizliğinden dolayı kendilerini yalnız, değersiz ve ihmal edilmiş hissetmesi gibi durumları dijitalleşmenin aile üzerindeki olumsuz etkileri olarak sayabiliriz.

Aynı zamanda sosyal medya ve kitle iletişim araçlarının hayatımıza kolaylaştırmasının yanında ister aile içinde ister akrabalık ilişkilerinde olsun yüz yüze sıcak ilişkiler yerini doğal olmayan sanal, ilişkilere bırakmaktadır. Bu bencil iletişim şekli aile ilişkilerini olumsuz etkilemektedir. Gençler, kendi ürettikleri sanal ağda sosyalleşmeye çalışırken büyükanne ve büyükbabalarını aynı zamanda akrabalarını ziyaret etmek yerine mesaj atarak ya da telefonla arayarak iletişim kurmakta bu durumda ailenin en önemli görevi olan yardımlaşma dayanışma duygularını zayıflatmaktadır. Birbirlerinin zor zamanlarında dayanışma içinde olmayan aile fertleri ilişkilerin azalması ile bencilliğe ve yalnızlığa sürüklenmektedir.

Sonuç olarak, dijitalleşme modern toplumda kaçınılmazdır; bundan uzaklaşmak ya da yok saymak mümkün değildir. Fakat sosyal medya araçları bireye ve topluma pek çok alanda kolaylık sağlarken aynı zamanda mahremiyetin ihlali, aile içi iletişimi zayıflatması, eşler arasında çatışmalara neden olması ve çocukların gelişimini olumsuz etkilemesi gibi pek çok olumsuzluğu beraberinde getirmekte ve aile içi sağlıklı iletişim; bencil bireylere ve refahtan yoksun sağlıklı topluma sebep olmaktadır.

5. Dinin Aile Dayanışmasına Etkisi

Din aileyi geleneklerin korunması, toplumsal istikrarın sağlanması ve özel mülkiyetin devamlılığı açısından önemli bir kurum olarak görmektedir. Aile, birey için bir kültürel hayat alanı yaratır ve bu alan aracılığıyla bireyin kimliğini tanımlamasına ve toplumsal yaşama uyum sağlamasına yardımcı olur (Öz, 2019, s. 811).

Dinden beslenen değerler, aile yapılarını etkileyerek bireylerin ve toplumun gelişimine önemli katkılar sağlar. Bu değerlerin hayatın amacı olarak benimsenmesi hem bireysel hem de toplumsal refahın artması için elzemdir (Öz, 2019, s.806). İnanç sistemleri, toplumsal düzen üzerinde önemli bir etkiye sahiptir ve bu etki, belirledikleri kurallar aracılığıyla gerçekleşir.

Dinler ailenin toplumdaki önemini vurgulayarak, aile içi ilişkilerin nasıl olması gerektiği, bireylerin birbirlerine karşı sorumlulukları, ailenin toplumla olan ilişkileri ve çocukların yetiştirilmesi gibi konularda yol gösterici prensipler sunarlar. Bu prensipler, aile kurumunun korunması ve sağlıklı bir şekilde devam etmesi için önemli bir temel oluşturur (Selman, 2028, s.15). Bu değerlerin benimsenmesi, aile içi ilişkilerin kalitesini artırır, bireysel ve toplumsal refahın artmasına katkıda bulunur. Dinler, bu değerleri kutsallaştırarak, bireylerin bu değerlere daha fazla önem vermesini ve hayatlarının merkezine yerleştirmesini teşvik eder.

İslâm dininde akrabalar arasında ilişkinin sürdürülmesi farzdır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de akrabalar arasındaki ilişkinin yardımlaşma ve dayanışma üzerine kurulması gerektiği ve akrabaya yapılan iyiliğin Allah katında derecesinin yüksek olduğu akrabalık bağlarını kesmenin de günah olduğu şu şekilde ifade edilmektedir:

“Demek siz (İslâm 'dan) yüz çevirip de yeryüzünde fesat çıkaracak ve akrabalık ilişkilerini koparacaksınız öyle mi! İşte Allah'ın lanetlediği, kulaklarını sağır ve gözlerini kör ettiği kimseler bunlardır” (Muhammed, 47/22-24).

Akrabalar arası ilişkiler, sevgi, saygı ve yardımlaşma, dayanışma içinde olmayı gerektirir. Bu dayanışmanın, hukuki boyutunun yanında etik tarafı vardır. İslâm dininde yardımlaşma ve dayanışma öncelikle aile içinde başlar. Yardımlaşma ve dayanışmanın aile içinde anne, sonra baba, kız kardeşler ve kardeşler şeklinde sıralanır. İslam dini zekât ve sadaka vermeyi en yakınlarından başlanmasını emreder.

Ebû Hüreyre (r.a) “Ey Allah'ın Rasûlü! Hangi sadaka daha faziletlidir?” suâlini sorunca, Rasûl-i Ekrem şu cevabı verdi: “Dar gelirlinin gücünün yettiğidir. Sen bakmakla yükümlü olduğun kimseden başla!” (Ebû Dâvud, Zekât, 40)

İslâm dini aile ve akraba dayanışmasının öneminden sıklıkla bahsederek bireye ve topluma vereceği olumlu katkıdan bahseder. Hz. Peygamber bir hadis-i şeriflerde;

“Akrabalar arası bağların koparılmaması, aile içinde sevgi, malda bolluk ve ömrün uzamasına (bereketlenmesine) sebeptir” (Tirmizî, Birr, 49) buyurmuştur. Diğer bir hadis-i şerifinde ise; “Sevabı dünyada iken verilecek iyilik, (başkalarına) iyilik etmek ve akraba ile ilgilenmektir. Cezası dünyada iken verilecek kötülük de haddi aşarak azgınlık yapmak ve akraba ile iyi ilişkiyi kesmektir” (İbn Mâce, Zühd, 23) buyurmuştur.

Kur'ân-ı Kerim'de, anne babaya yakın akrabaya yapılan iyilikten sıkça bahsedilmekte dayanışma kavramı üzerinde durulmaktadır. Bir âyet-i kerimede; “

Allah'a kulluk edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babanıza iyilikte bulunun. Akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşına, yolda kalmışlara, elinizin altında bulunan köle, câriye, hizmetçi ve işçilere iyilik yapın. Çünkü Allah, kendini beğenen ve çokça övünüp duran kimseleri kesinlikle sevmez” (en-Nisâ, 4/36)

buyrulmaktadır.

Aile yakınlarını önceleyerek toplumsal dayanışma için ekonomik desteği öğütleyen ayetler Kur'ân-ı Kerim'de şu şekilde geçmektedir:

“İçinizden fazilet ve servet sahibi kimseler, bundan böyle akrabalarına, yoksullara ve Allah yolunda hicret edenlere mallarından bir şey vermeyeceklerine dâir yemin etmesinler. Affetsinler, hoş görsünler! Öyle ya, onları bağışlamanıza karşılık Allah'ın da sizi bağışlamasını istemez misiniz? Allah, çok bağışlayıcıdır,engin merhamet sahibidir” (en-Nur, 24/22).

İslâm'da aile dayanışması açısından önemli kavramlardan biri de sıla-i rahimdir. **Sıla-i rahim** terim olarak “kan bağı ve evlenme yoluyla oluşan akrabalık bağlarını yaşatma, akrabalarla ilişkiyi sürdürme, haklarını gözetme, onlara ilgi gösterme, iyilik ve yardımda bulunma, ziyaret etme” şeklinde açıklanmaktadır. Rahim kelimesi rahmet merhamet anlamında kullanılır aynı zamanda çocuğun geliştiği anne karnına denir. Yakın akrabayı anlatan bu ifadeyle ayet ve hadisler akrabalık bağlarının yardımlaşma ve dayanışma içinde olması gerektiğinden bahseder (Dölek, 2010, s. 34).

Hz. Peygamber, akrabaları görüp gözetmeyi emretmiş ve "*Rızkının genişlemesi ve ömrünün uzun olması kendisini memnun eden, sıla-i rahim yapsın.*" (Ahmed b. Hanbel, Müsned I/143) buyurarak hem bireysel mutluluk hem de toplumsal barışı yakalamak ve daha mutlu yaşamak için akrabalara iletişim kurulmasının öneminden bahsetmiştir.

Bir başka hadis-i şeriflerinde de Hz. Peygamber;

"Sadaka verin, zira sadaka (vermeniz) sizin için hayırlıdır. Üsteki (veren) el, alttaki (alan) elden daha hayırlıdır. Ve sen baban, annen, kız kardeşin, erkek kardeşin, bundan sonraki yakınların ve daha sonraki yakınların olmak üzere bakmakla yükümlü olduğun kimselerden başla" (Ahmed b. Hanbel, N, 65)

buyurmuştur.

Ebû Hureyre'den nakledilen bir hadiste ise Hz. Peygamber; "*Sadakanın en hayırlısı ihtiyaç fazlası maldan verilendir, sen bakmakta yükümlü olduğundan başla*" (Ebu Davud, Sünen, Zekât, 39) diyerek aile ve akraba dayanışmasının önemi ve önceliği anlatılmıştır. Başka bir hadiste Hz. Peygamber; "*Muhakkak ki, Allah size annelerinize, sonra babalarınıza, sonra da sırasıyla akrabalarımıza iyi davranmanızı tavsiye etmektedir*" (Beyhaki, Sünen-i, Zekât,39) buyurmuştur. Kişinin ailesine ve akrabalarına yaptığı her iyilik sadaka olarak görülmüştür.

Bütün bu ayet ve hadislerden de anlaşılacağı üzere aile, toplumun temel yapı taşı olarak görülür ve aile bireyleri arasındaki ilişkilerin önemi vurgulanır. Aile içindeki dayanışma, sevgi, saygı ve adalet gibi değerler, bireylerin ve toplumun huzuru için vazgeçilmezdir.

Aile ve akraba dayanışması sosyal ilişkiler artırarak kişiyi maddi ve manevi olarak güçlü kılacaktır. Ekonomik sıkıntıya düşmüş olan bir kişinin, kendisine yardımcı olacak ailesi ve akrabalarının olması kendisini rahatlatarak huzur ve güvenini kaybetmeyecektir. Pandemi döneminde aile ilişkileri güçlü olanlar dayanışma içinde bu sıkıntıdan kurtulurken aile ilişkileri zayıf olanlar maddi manevi çöküntü içinde kalmışlardır. Özellikle batı toplumları bireysel yaşamı tercih etmeleri sebebiyle pandemi döneminde yaşlı insanlar çok mağdur olmuş ve hastalıkla tek başlarına mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Yine güçlü aileler yaşlı bireylerini aile dayanışmasıyla koruyup kollayarak zor günlerinde onları yalnızlığa terk etmemektedirler. Aile fertlerine yardımda bulunan kişi onu sevindirmekle kendisi de mutlu olacaktır. Bu şekilde davranış toplumun tüm kesimine sirayet ederek gelecek nesillere de kültürel değer olarak aktarılacaktır. Bu değer toplumsal refahın artmasına neden olacaktır.

Sonuç olarak İslâm dinine göre aile dayanışması hem bireysel hem toplumsal sorumlulukların yerine getirildiği, sevgi, saygı, yardımlaşma ve merhametle güçlenen bir yapıdır. Aile bireylerinin hak ve sorumlulukları, İslâm ahlakı çerçevesinde belirlenmiş olup, bu dayanışma hem ailenin hem de toplumun huzur ve düzeninin korunması açısından büyük önem taşımaktadır.

6. Aile Dayanışmasının Güçlenmesi İçin Çözüm Önerileri

Modernizmin etkisiyle aile yapısında meydana gelen, geri dönüşü imkânsız yapısal değişimler göz önünde bulundurularak, aile dayanışmasının güçlendirilmesine yönelik çözüm önerileri geliştirilmelidir. Bu önerilerin, söz konusu yapısal değişimlere uygun olması, daha gerçekçi ve uygulanabilir çözümler sunacaktır. Şöyle ki tekrar geniş aileye dönülemeyeceği için mekânsal bir dönüşüm yerine psikolojik bir dönüşüm için çaba sarf etmek daha etkili olacaktır. Gelinlerin, kayınvalideleriyle aynı evde yaşamaya teşvik edilmesi yerine, ayrı evlerde yaşamalarına rağmen birbirlerinin ihtiyaçları doğrultusunda yardım etmelerinin sağlanması daha gerçekçi bir yaklaşım olacaktır. Bu aşamada devlet ve STK'lara önemli görevler düşmektedir. Aile dayanışmasının güçlenmesi, sadece bireylerin değil, aynı zamanda devletin de sorumluluğundadır. Devlet, çeşitli politikalar ve uygulamalarla aileleri destekleyerek, dayanışmanın artmasına katkıda bulunabilir.

Yaşlı bakımı, engelli bakımı, çocuk bakımı vb. durumlarda devletin vatandaşlarına çeşitli imkanlar sunması sosyal devletlerin görevlerindedir. Dünyada ve ülkemizde aile kurumundaki bu değişime karşı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, ailenin korunması ve güçlendirilmesi amacıyla 1993 yılında aldığı bir kararla, 15 Mayıs tarihinin “Aile Günü”, bugünün içinde yer aldığı haftanın ise “Aile Haftası” olarak kutlanmasını öngörmüştür. Genel Kurul tavsiyesi “ailelerin güçlendirilmesi amacıyla hükümetler, sivil toplum kuruluşları, aile konusunda çalışan hükümet dışı örgütler, araştırmacı ve akademik kuruluşların bir araya gelerek, stratejiler ve programlar geliştirmesi” şeklindedir (Demirkan, 2006, s. 94).

Aile içi dayanışmayı engelleyen sorunlar, uyuşturucu kullanımı, şiddet vb olumsuzluklarla mücadele etmek, sivil toplum kuruluşları ve devlet kurumlarının ortak amaçları arasında yer almaktadır. Aile dayanışmasının güçlenmesi için, aile yapısını olumsuz etkileyen tüm bu etkenlere karşı, devletin ilgili kurumları ve sivil toplum örgütlerinin ortak çalışmalar yürütmesi, farkındalık yaratma kampanyaları düzenlemesi, çözüm odaklı projeler geliştirmesi ve uygulamaya koyması, bu sorunlarla mücadelede önemli bir ilerleme sağlayacaktır (Demirkan, 2006, s.94).

STK’ların aile odaklı eğitimleri aileyi güçlendirecek ve ailenin kendi sorunlarını çözme konusunda bilinçlenmelerini sağlayacaktır (Demirkan, 2006, s.94).

Vakıfların günümüz koşullarına uyum sağlayarak aile kurumunu güçlendirmeye yönelik çalışmalarını artırması hem ailelerin refahı hem de toplumun genel refahı için büyük önem taşımaktadır. Bu, vakıfların sadece hayır işleri yapan kuruluşlar olmanın ötesinde, toplumsal kalkınmaya ve sosyal değişime öncülük eden kurumlar haline gelmelerini gerektirmektedir (Özdemir, 2024, s.112).

STK’ların aile odaklı eğitimleri aile dayanışması hususunda bireylerin farkındalığını artıracaktır. 2000’li yıllarda yapılan araştırmalar ise, farklı kuşakların birbirlerine karşı olan tutumlarını olumlu yönde etkileyerek, nesiller arası refahı artırdığını ortaya koymuştur. Devlet Vakıf ve STK’ların kuşaklar arası refahı geliştirmeye yönelik politikalarını sürdürmesi, farklı kuşakları bir araya getiren projeler geliştirerek, toplumun bütünleşmesine katkı sağlayabilirler (Öztürk, 2016, s.34).

Düşük gelirli ailelerin temel ihtiyaçlarını karşılamalarına ve yaşam standartlarını yükseltmelerine yardımcı olmak için sosyal yardım programlarının hayati bir önemi vardır. Dünyadaki iyi örnekler de gösteriyor ki, aileler sorunlarını çözebildikçe devletin sosyal yardıma

ihtiyacı azalıyor. Bu noktada aile bireyleri arasında dayanışmayı güçlendirmek için aile dostu politikalara ihtiyaç olduğu bir gerçektir.

Kısaca özetleyecek olursak;

- Aile dayanışmasının önemi eğitim müfredatına eklenmeli çocuklara bu konuda eğitimler verilmelidir.
- Aile danışmanlığı hizmeti artırılmalı ailelerin bu hizmete ulaşmaları kolay olmalıdır.
- Medya, aile değerleri ve dayanışma konusunda farkındalık yaratacak programlar yapılmalıdır.
- Devlet kurumları tarafından yaşlı ve engelli evde bakımlarına yönelik teşvikler artırılmalıdır.
- Özellikle çalışan kadınların ev ve iş hayatlarını düzenleyecek esnek çalışma düzenlemeleri getirilmelidir.
- Sivil toplum kuruluşları ile devlet kurumları iş birliği yaparak, aile dayanışmasını güçlendirmeye yönelik projeler uygulanmalıdır.
- Teknolojinin aile içi iletişime etkisi de göz önünde bulundurulmalıdır. Teknoloji, aile üyeleri arasındaki mesafeleri kısaltabilirken, aşırı ve yanlış kullanımı aile içi iletişimi zayıflatabilir. Bu nedenle, teknolojinin doğru ve dengeli kullanımı konusunda aileler bilinçlendirilmelidir.

Sonuç

Bireyler arası dayanışma ve yardımlaşma gibi önemli değerler aile ortamında öğrenilir ve yaşatılır. Aile içindeki dayanışma, bireylerin hem duygusal hem de fiziksel sağlığı için koruyucu bir faktördür. Güçlü aile bağları, bireylerin zorluklarla başa çıkmalarını kolaylaştırır, yaşam doyumu hissettirir ve toplumda daha mutlu bir yaşam sürmelerine katkı sağlar.

Toplumsal refah ve dayanışma, birbirini tamamlayan ve güçlendiren kavramlardır. Bu kavramların gelişmesi, bireylerin ve toplumun genel refahı için hayati öneme sahiptir. Aile bireyleri arasındaki ilişkinin kuvvetli olduğu ailelerde, kuşaklararası dayanışmada, geniş aile ilişkileri de iyi olmakta, bu durum toplumun genel iyilik halini olumlu yönde etkilemektedir. Bu ilişki biçimi hem duygusal bağların hem de pratik desteğin bireylerin yaşam kalitesini artırdığını göstermektedir.

Toplumsal refahın artırılması, sadece ekonomik büyüme ile değil, aynı zamanda güçlü aile yapılarının ve sağlıklı toplumsal ilişkilerin varlığıyla da yakından ilişkilidir. Toplumsal refahın korunması ve artırılması için, aile kurumunun güçlendirilmesi ve aile odaklı politikaların geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, bireylerin ve toplumun bu değişimlere uyum sağlamasına yardımcı olacak destek mekanizmalarının oluşturulması da gereklidir.

Aile içinde güçlü bir dayanışma ortamı, bireylerin kendilerini güvende, değerli ve desteklenmiş hissetmelerini sağlar. Çalışan annelerin çocuklarının büyükanneleri tarafından bakılması, çocukların sağlıklı ve güvenli bir ortamda büyümesine katkıda bulunmaktadır. Bu durum aynı zamanda annelerin iş hayatlarına devam edebilmeleri için önemli bir destek mekanizmasıdır. Aynı şekilde yaşlı bireylerin kendi evlerinde, çocukları veya yakınları tarafından bakılması, genellikle daha mutlu, huzurlu ve psikolojik olarak daha iyi hissetmelerini sağlar; bu durum, yaşlıların tanıdık bir çevrede kalmalarına ve sosyal bağlarını sürdürmelerine olanak sağlar.

Aile dayanışması, ekonomik zorlukların üstesinden gelinmesinde önemli bir rol oynar. Özellikle işsizlik, hastalık veya doğal afet gibi durumlarda, aile üyeleri arasındaki dayanışma ekonomik yükün paylaşılmasına ve krizlerin daha kolay atlatılmasına yardımcı olur. Ayrıca, aile büyüklerinin genç nesillere maddi ve manevi destek sağlaması, onların eğitim ve kariyer gelişimlerine katkıda bulunur. Aile bireyleri arasında özellikle ekonomik destek aile bağlarının güçlenmesine katkıda bulunur.

Güçlü aile bağları, toplumsal uyumu ve dayanıklılığı artırır. Aile dayanışması yüksek toplumlarda, suç oranları daha düşüktür, sosyal sorunlarla başa çıkma kapasitesi daha yüksektir ve toplumsal krizlere karşı bireyler daha dirençlidir. Salgın hastalıklar, savaş, göç, deprem gibi toplumsal kriz zamanlarında aile dayanışması bu krizlerin atlatılmasını kolaylaştırır.

Aile dayanışmasının azalmasının etkisi hem bireysel düzeyde hem de toplumsal düzeyde kendini göstermektedir. Aile desteğinden yoksun kalan bireyler, yalnızlık, depresyon, kaygı gibi duygusal sorunlar yaşayabilmektedir. Aile bağlarının zayıflaması, toplumun temel yapı taşlarından biri olan aile kurumunun zayıflamasına neden olur. Bu durum, toplumsal dokuyu zayıflatır ve toplumsal sorunların artmasına yol açabilir.

Aile dayanışmasının toplumsal refah üzerinde çok önemli ve çeşitli etkileri olduğu açıktır. Bu nedenle, aile dayanışmasını güçlendirmek, sadece ailelerin değil, tüm toplumun refahı için

sosyal bir sorumluluktur. Devlet, sivil toplum kuruluşları, eğitim kurumları ve medya gibi tüm paydaşların bu konuda iş birliği yapması ve ortak bir vizyonla hareket etmesi gerekmektedir.

Aile dayanışmasının güçlendirilmesi, toplumsal sorunların çözümüne katkıda bulunmanın yanı sıra, daha mutlu, daha sağlıklı ve daha dirençli bir toplumun oluşmasına da zemin hazırlar ki, güçlü sağlıklı mutlu aileler güçlü, sağlıklı mutlu bir toplumun temelini oluşturur.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. nşr. Ebû Hâcir Muhammed Saîd Besyûnî. Beyrut: m.y., 1405/1985.
- Arslan, K. (2021). Sosyal hizmet uygulamalarında aile dayanıklılığına etki eden faktörler. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 365–374.
- Balta, Y. (2022). İslam hukukunda nafaka sorumluluğunun sosyal refaha katkısı. *Din Sosyolojisi Araştırmaları*, 2(2), 35–62.
- Balyemez, S. (2020). *Sosyal medyanın ailenin sosyalleşme işlevine etkisi: Ankara örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kütahya.
- Berktaş, S. (2021). Sanayi devrimi ile gelen değişim: İş bölümü ve yabancılaşma. *Atlas Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 1–7.
- Beyhakî, A. b. H. b. A. el-. (2003). *es-Sünenü'l-Kübra*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Bozkurt, V., & Gülerce, H. (2024). Krizde aile içi çatışma ve dayanışma. In *Güncel gelişmeler ışığında sağlık sosyolojisi* (pp. 217–232).
- Bürüngüz, N. (2022). Yokluktan intihara: Türkiye’de Covid-19’un ilk kısıtlama döneminde yazılı basına yansıyan intiharlar. *Çalışma ve Toplum*, 3(74), 1935–1958.
- Can, İ. (2019). *II. Ailenin tarihsel gelişimi: Dünü, bugünü ve yarını*. Çizgi Kitabevi.
- Canatan, A. (2008). Toplumsal değerler ve yaşlılar. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 1(1), 62–71.
- Coşkun, S. (2021). *Esnekleşen çalışma ilişkilerinin kuşaklararası dayanışma sürecine etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara.
- Çakırca, S. (2015). Kardeşler arasında nafaka yükümlülüğü. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 64, 65–102.
- Çeçen, A. F., Çokluk, N., Bostancı, M., & Atmaca, S. (2023). Aile kurumuna dijital bir yaklaşım: Dijital aile sözleşmesi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 66–84.
- Çelik, A. (n.d.). Yetişkin çocukların ana ve babalarına destekliği. Buradan alınmıştır <http://www.tazminathukuku.com/>

- Dikeçligil, F. B., & Sadıkoğlu, Z. Z. (2023). Beğlü Dikeçligil ile Türkiye’de aileye dair. *Istanbul University Journal of Sociology*, 43, 11–26.
- Dilber, F. (2019). Aile içi iletişimde sosyal medya: Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi öğrencileri üzerine bir araştırma. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33, 334–381.
- Dölek, Â. (2010). Hadisler ışığında akrabalarla iletişim kurmak ve sosyal yardımlaşmada akrabalık hakkı. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(2), 33–56.
- Duman, M. Z. (2012). Aile kurumu üzerine tarihsel bir okuma girişimi ve muhafazakâr ideolojinin aileye bakışı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 19–51.
- Ebû Dâvûd, S. b. el-Eş‘aş es-Sicistânî. (2009). *Sunenu Ebî Dâvûd* (Ş. el-’Arna’ût, Ed.). Dâru’r-Risâleti’l-‘Âlemiyye.
- Erbay, C. (2006). Nafaka. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 32, ss. 282–285). TDV Yayınları.
- Erdoğan, Z. (1987). Çağdaş sosyoloji teorilerine genel bir bakış. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 139–149.
- Erol, A. (2016). Dünya aile zirveleri. *World Family Summits*, 1(1), 75–82.
- Erol, A., & Gökalp, F. (2022). İslâm aile hukukunda kadının evliliğini sona erdirme hakkı. *Kalemname*, 7(13), 11–32.
- Esen, H. (2020). İslam hukukunda aile. *İlahiyat Akademi*, 19–56.
- Görgün Baran, A. (2004). Türkiye’de aile içi iletişim ve ilişkiler üzerine bir model denemesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 1, 31–42.
- Gündoğan, A. O. (1999). Yalnızlık ve dayanışma. *Felsefe Dünyası*, 2(30), 113–121.
- Güneş, A. (2014). Sosyolojik olarak din ve toplum ilişkileri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 153–164.
- Güngör, E. (1997). *İslam’ın bugünkü meseleleri*. Ötüken Neşriyat.
- Hâkim, E. ‘A. M. b. ‘A. en-Nîsâbûrî. (1990). *el-Mustedrek ‘ale’s-Şaḥîḥayn* (M. ‘A. ‘Atâ, Ed.). Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye.
- Hatipler, M. (2023). Modernizmden postmodernizme aile. *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(4), 574–590.

- Hazer, O., & Öztürk, S. (2017). Ailelerde nesiller arası normatif dayanışma: Gençlik üzerine bir araştırma. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 5(11), 37–62.
- Hazer, Ö. (2011). Ergenlerin büyük ebeveynlerinden beklentilerini etkileyen faktörlerin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 29(1).
- Karşlı, E. (2019). Modernleşme sürecinde çözülen aile yapısı ve kadının yeniden inşası. *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1–14.
- Kavut, S. (2018). Goffman'ın benlik sunumu kuramı bağlamında sosyal medyada kimlik inşası: Instagram üzerine bir araştırma. *NOSYON: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 1, 1–12.
- Keskin, S., & Elitaş, T. (2016). Küreselleşme sürecinde değişen geleneksel Türk aile yapısının televizyon dizilerindeki temsili. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 543–578.
- Kır, İ. (2011). Toplumsal bir kurum olarak ailenin işlevleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(36), 381–404.
- Korkmaz, H. (2022). Modern dönemde geleneksel kültür kodlarının/ataerkil yapının aile hayatına yansması. *Antakiyat*, 5(1), 54–71.
- Maşalı, M. (2023). Taha Abdurrahman'ın zaviyesinden postmodern aile ve ahlâkî değerlerde tersine dönme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 50, 137–157.
- Mertek, S., & Çengel, E. (2017). Siyasal düzenin ve toplumsal refahın düşünürlerin ahlâk anlayışları üzerine etkisi: Kınalızade Ali Efendi ve Niccolò Machiavelli üzerinden karşılaştırmalı bir inceleme. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 204–211.
- Möngü, B. (2014). Postmodernizm ve postmodern kimlik anlayışı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2).
- Mustafaoğlu, R., & Yasacı, Z. (2018). Dijital oyun oynamanın çocukların ruhsal ve fiziksel sağlığı üzerine olumsuz etkileri. *Bağımlılık Dergisi*, 51–58.
- Öz, N. (2019). Modern-seküler süreçte ailenin çözülmesi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(11), 795–835.
- Özdemir, A. (2024). İslâm'da ailenin sosyal korumasında vakıfların rolü. *KAİDE ASBÜ Uluslararası Aile Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 87–119.

- Özmete, E. (2017). *Türkiye’de kuşaklararası dayanışmanın değerlendirilmesi projesi: Bilgi notu*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Özyürek, A., & Aydın, A. (2021). Kırsalda ve kentte yaşayan kadınların aile değerlerinin karşılaştırılması. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 19(41), 313–349.
- Selman, A. (2018). Aile-din ilişkisi ve aile içi roller. *Akademia Doğa ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 4(1), 13–20.
- Sjoberg, G. (2002). *Sanayi öncesi kenti. 20. yüzyıl kenti*. İmge Yayınevi.
- Süleymanlı, E., & Kalkandeler, N. (2021). Türkiye dijitalleşme ve yalnızlık araştırması sonuçları. İçinde *Dijitalleşme: III. Uluslararası Yalnızlık Sempozyumu Kitabı* (ss. 73–89).
- Şahin, M. (2007). Sanayi toplumundan sanayi sonrası topluma farklılaşan gençlik hallerinin sosyolojik görünümü. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 157–177.
- Tarhan, N. (2011). *Son sığınak aile*. Nesil Yayınları.
- Tezcan, M. (1985). *Eğitim sosyolojisi* (4. baskı). Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Topçu, N. (2006). *Sosyoloji*. Dergâh Yayınları.
- Tosun, E. (2007). *Küreselleşme sürecinde kentlerde mekânsal, sosyal ve kültürel değişim: Bursa örneği* (Doktora tezi).
- Turğut, F. (2017). Tarihsel süreçte aile kurumunun dönüşümü ve geleceğine yönelik çıkarımlar. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 1(1), 93–117.
- Varışlı, B., Kurdoğlu, İ., & Ergin, S. (2024). Değişen toplumda dünya aileleri: Aile örüntüleri ve hastalıkta, sağlıkta evlilikler. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 24(62), 129–155.
- Yıldırım, İ. (2021). Neoliberal küreselleşme ve ailenin dönüşümü. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 98–120.

<i>Etik Kurul İzni</i>	<i>Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale Aile Araştırmaları alanına aittir.</i>
<i>Çatışma Beyanı</i>	<i>Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması olmadığını ve yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.</i>
<i>Destek ve Teşekkür</i>	<i>Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.</i>

YUVA DERGİSİ

ASBÜ Uluslararası Aile Araştırmaları Dergisi

ASBU International Journal of Family Research

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 01.08.2025

Kabul Tarihi/Accepted: 15.10.2025

Yayın Tarihi/Published: 31.12.2025

Dijital-Sosyal Medya Dünyasında Aile Olmak

ZEKİYE DEMİR

Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt
Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
zekiyedemir@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4009-7751>

ÖZ

Geçtiğimiz yüzyılın son yarısından, özellikle son çeyreğinden bu yana teknoloji, dijital veya sanal dünya baş döndürücü ve neredeyse takibi zor bir değişim, dönüşüm içindedir. Değişimin önünde hiçbir kurum direnemez ve zamanın ruhundan her kurum az çok nasibini alır. Literatüre dijital vatandaşlık, dijital yerli, dijital göçmen, dijital ticaret, dijital hukuk, dijital propaganda, dijital ebeveynlik, dijital annelik gibi bir dizi yeni kavramlar eklenir. Ekonominin işleyişi, siyasetin yapılışı, eğitimin uygulanışı, hastalığın teşhisi, dindarlığın yaşanması bile bu değişimden etkilenir. Söz konusu değişim sosyolojik bir kurum olan aile ve üyelerini de etkisi altına alır. Bu çalışmada dijital sosyal medyanın aile kurumuna etkisine yoğunlaşıldı. Konu ile ilgili alan yazınların çoğunda olumsuzluk üzerine vurgu yapıldığı görüldü. Nitel araştırma yöntemi doküman inceleme ve gözlem tekniği ile yapılan bu çalışmada ise sosyal medyanın etkilerinin kimi zaman olumlu kimi zaman da olumsuz olduğu, tehlike ve riskler içerdiği tespit edildi. Çalışma sosyal medyanın aile kurumuna ve eşler arası ilişkiye olan etkilerini göstermek, sosyal medyanın imkânı ve riskleri konusunda farkındalık oluşturmak veya farkındalığı artırmak amacıyla yapıldı. Sosyal medyanın aile kurumuna etkileri bekarların ve hane halkının sayısı, sosyalleşme, serbest zamanın tüketimi, boşanma, aile üyeleri ve ebeveyn rolleri, yeni normlar, kuşak farkı ve yaşam becerileri üzerinden ele alındı. Eşler arası ilişkiye etkisi ise olumlu ve olumsuz yönleriyle göstermeye çalışıldı.

Anahtar Kelimeler:

Sosyal Medya, Sanal Medya, Dijital Medya, Aile

Atf/Citation

Demir, Z. (2025). Dijital-Sosyal Medya Dünyasında Aile Olmak. *YUVA Dergisi*, 3(2), 181-209.

Demir, Z. (2025). Being a Family in the Digital-Social Media World. *Journal of YUVA*, 3(2), 181-209.

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.

This article was checked by iThenticate.

Being a Family in the Digital-Social Media World

ABSTRACT

Since the second half of the last century, and especially since its final quarter, the technological and digital virtual world has been undergoing an astonishing and almost untraceable process of change and transformation. No institution can resist this change, and every institution is, to some extent, influenced by the spirit of the times. A series of new concepts have entered the literature, such as digital citizenship, digital natives, digital immigrants, digital commerce, digital law, digital propaganda, digital parenting, and digital motherhood. The functioning of the economy, the conduct of politics, the implementation of education, the diagnosis of diseases, and even the practice of religiosity are all affected by this transformation. This change also impacts the family, which is a sociological institution, along with its members. This study focuses on the impact of digital social media on the family institution. It was observed that most of the literature on the subject emphasizes negative aspects. However, in this study, which was conducted using qualitative research methods, document analysis, and observation techniques, it was found that the effects of social media are sometimes positive and sometimes negative, involving both dangers and risks. The study was carried out to demonstrate the effects of social media on the family institution and spousal relationships, and to create or enhance awareness regarding the opportunities and risks of social media. The impact of social media on the family institution was examined through dimensions such as the number of singles and household members, socialization, use of leisure time, divorce, family members and parental roles, new norms, generational differences, and life skills. Its effect on spousal relationships was explored by highlighting both positive and negative aspects.

Keywords:

Social Media, Virtual Media, Digital Media, Family

Giriş

Teknolojinin siyaset, ekonomi, eğitim ve aile başta olmak üzere toplumun temel kurumlarının değişmesine yol açtığı bir vakıdır. Bireysel ve toplumsal faydayı maksimize; zararı da minimize etmek için toplumu oluşturan her bireyin bu değişimden haberdar olması ve duruma uyum sağlaması gerekir. Özellikle de toplumun temeli olan ve neslin devamını sağlayan aile üyelerinin teknolojinin getirdiği değişime ve gelişime ayak uydurması önem arz etmektedir. Kişi aile içinde hayata gözlerini açar, aile içinde sosyalleşmeye başlar. Teknolojik değişim ve dijital dünyanın şartları ile uyumlu ve bilinçli olmak, bu dünyanın fırsatlarından ve imkânlarından yararlanmayı öğrenmek, tehlikelerine karşı haberdar olmak ve tehlikelerden korunmayı öğrenmek de ailede başlamalıdır.

Teknolojinin geldiği ve insanları getirdiği nokta açısından dijital(leşen) dünyadan ve dijital(leşen) toplumdan kaçış yoktur. Dijital teknoloji alışverişten eğitim-öğretime, vatandaş olmanın imkân ve sorumluluklarını yerine getirmeden (e-devlet aracılığı ile hastanede doktor randevusu alma, okul kaydı yapma, trafik cezası ödeme, vergi ödeme vs.) eğlenceye, yurtiçi ve uluslararası iletişimden kurumsal takibe kadar hayatımızın her alanına girmiş durumdadır. Öyle ki dijital veya sanal medyanın kullanımı gündelik hayatı değiştirdiği gibi terminolojiyi de etkilemiş; dijital vatandaş, dijital yerli, dijital göçmen, dijital ebeveyn, dijital anne gibi yeni kavramlar literatüre girmiştir. Buradaki “dijital” ile kastedilen; somut bir varlığı olmayan, sadece sanal ortamda bulunan belgeler, dokümanlar, oyun, eğlence, araştırma, vakit geçirme gibi herhangi bir amaç için kullanılabilen her türlü elektronik ve otomatik cihazlardır.

Vatandaş, bir ülke sınırları içinde yaşayan ve o ülkenin sağladığı imkânları kullanma hakkı ve o ülke için sorumluluklarını yerine getirme vazifesi olan, ülke normlarına uygun davranan kişidir. Dijital vatandaş ise dijital dünyanın sınırları içinde teknoloji kullanımının normlarına uygun davranan; “bilgi ve iletişim kaynaklarını kullanırken eleştirebilen, çevrimiçi yapılan davranışların etik sonuçlarının farkında olan, ahlaki olarak çevrimiçi kararlar alabilen, teknolojiyi iyi yönde kullanarak başkalarına zarar vermeyen, sanal dünyada iletişim kurarken ve iş birliği yaparken doğru davranışları teşvik eden birey” olarak tanımlanmaktadır (Zeybekoğlu Akbaş ve Dursun, 2020, s. 2249). Dijital vatandaşlık, başkalarının olumlu dijital deneyimler oluşturmalarına öncülük etmek ve yardımcı olmak, eylemlerimizin başkaları için sonuçları olduğunu kabul etmek, ortak yarara uygun bir şekilde katılım sağlamak için uygun, sorumlu ve yetkilendirilmiş teknoloji kullanımını normlarıdır. Dijital vatandaşlığın dokuz teması bulunmaktadır: Dijital erişim, dijital ticaret, dijital iletişim, dijital etiket, dijital akıcılık, dijital

sağlık ve refah, dijital hukuk, dijital hak ve sorumluluk, dijital güvenlik ve gizlilik (Digital Citizenship, 2025).

Dijital Yerliler (Digital Natives) ve Dijital Göçmenler (Digital Immigrants) kavramı Prensky'ye aittir. Prensky bu kavramları ilkokuldan üniversiteye kadar dijital teknoloji ile büyüyen, bilgisayar oyunları, e-posta, internet, cep telefonları ve anlık mesajlaşma, hayatlarının ayrılmaz parçasına dönüşmüş olan ilk nesil (dijital yerli) ile dijital çağın içine doğmamış hayatının sonraki aşamasında yeni teknoloji ile karşılaşmış ve kullanmak durumunda kalmış önceki nesli (dijital göçmen) betimlemek için kullanmıştır. Ona göre nasıl göçmenle yerli aynı dili konuşsa bile aralarında aksan farkı olursa, dijital yerli ile dijital göçmen arasında da aynı şekilde yüzlerce örnek verilebilecek şekilde aksan farkı vardır. Bu fark iki neslin dijital dünyayı, dijital medyayı, dijital aletleri kullanımından anlaşılabilir (Prensky, 2001, s. 1-2). Bu durumda şu an halihazırdaki bireyler teknolojiyle karşılaşma ve onu kullanma becerisi açısından iki kategoriye ayrılabilir: Teknoloji kullanan ebeveynlerin büyük bir kısmının dijital göçmen ve onların teknolojiyi kullanan çocuklarının da dijital yerli olduğu söylenebilir.

Dijital toplumun içinde bulunan bireyler, değişen toplumun özelliklerine göre yeni yaşam rolleri yüklenmektedir. Bu yeni yaşam rollerinden birisi dijital ebeveynliktir. Ebeveynlerden de özellikle anneye vurgu yapılarak dijital annelik üzerinde durulmaktadır. Dijital göçmen olan dijital ebeveynlerin ve/veya dijital annelerin, teknolojinin içine doğan, sosyal ağları iyi kullanan, çevrim içi oyunlar oynayan, gerçek arkadaşları ve chat odalarındaki sanal arkadaşları ile anlık mesajlaşabilen dijital yerli çocuklarını, sosyal medyanın, web sitelerinin zararlarından koruyabilmek ve onları dijital dünyanın avantajlarına yönlendirebilmek için gerekli niteliklere sahip olabilmelerini sağlayacak yeni rolleri bulunmaktadır. Bu da bilişim teknolojilerinin gelişip yaygınlaşmasıyla birlikte dijitalleşen dünyada geleneksel aile yapısının ve rollerinin değişmesi anlamına gelmektedir.

Yapılan araştırmalar aile üyelerinin dijital dünyanın bilişim teknolojilerini kullanmalarının günlük yaşamlarının önemli bir parçası haline geldiğini göstermektedir. TÜİK'in (2024) Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması'na göre Türkiye'de internet kullanım oranı, 2024 yılında %88,8 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca erkeklerin interneti kadınlardan daha fazla kullandığı (erkeklerde %92,2, kadınlarda %85,4) gözlenmiştir. İnternet günlük yaşamımıza önemli ölçüde yerleşmiş durumdadır. Öyle ki özel amaçla resmi makamların web sitelerini ve uygulamalarını kullanan ve internet üzerinden kamu hizmetlerinden (e-devlet uygulamasından) yararlanan bireylerin oranı %73,7'dir. Araştırmanın

önemli bir tespiti, dijital yerlilerden dijital göçmenlere gittikçe e-devlet kullanımının azalmasıdır. Başka bir deyişle e-devlet hizmetlerini kullanan bireylerin oranı yaş grubuna göre incelendiğinde; en yüksek oranın %92,1 ile 25-34 yaş grubunda, en düşük oranın ise %25,6 ile 65-74 yaş grubunda olduğu saptanmıştır. 25 yaştan itibaren e-devlet uygulamasını kullanma oranı azalmaktadır.

Aynı araştırmada internet kullanımının diğer alanları olan e-ticaret ve öğrenme faaliyetlerinin ne kadar kullanıldığına da bakılmıştır. İnternet kullanan bireylerin, internet üzerinden özel kullanım amacıyla mal veya hizmet satın alma ya da sipariş verme (e-ticaret) oranı 2024 yılında %51,7 olup, erkeklerin e-ticaret ile satın alma ve sipariş verme oranları (%54,1), kadınlardan (%49,3) daha fazladır. Bu da kadınların daha fazla alışveriş yaptığı söyleminin internet bağlamında doğrulanmadığı anlamına gelmektedir. İnternette öğrenme faaliyetlerine gelince tam tersi bir oran bulunmaktadır. Genel olarak 2024'te internet üzerinden öğrenme faaliyeti gerçekleştiren bireylerin oranı %13,9'tur. Bu oran erkekler için %13,7, kadınlar için %14,1 olarak görülmüştür.

Bahse konu olan araştırmada bireylerin en fazla kullandıkları sosyal medya ve mesajlaşma uygulamalarının %86,2 ile WhatsApp, %71,3 ile YouTube ve %65,4 ile Instagram olduğu tespit edilmiştir (TÜİK, 2024). Ayrıca başka bir çalışmada da TikTok, 37 milyon 700 bin kullanıcıyla Türkiye'de 3'üncü, Facebook 34 milyonla 4'üncü, X 20 milyon 670 bin kullanıcıyla 5'inci, LinkedIn ise 16 milyon kullanıcıyla 6'ncı sırada yer almaktadır (Günyol, 2024). Kısaca en çok kullanılan sosyal medya araçlarının WhatsApp, YouTube, Instagram ve Tiktok olduğu görülmektedir.

Verilerden anlaşıldığı üzere bilişim teknolojileri ve sosyal medya kullanımı ülkemizde oldukça yaygındır. Anadolu Ajansının ilettiği bilgiye göre; Türkiye nüfusunun %86,5'i internet, %67,4'ü sosyal medya kullanıcısı ve %93,8'i mobil bağlantı sahibidir. Türkiye internette geçirilen süreye bakıldığında, günde 7 saat 6 dakika ile dünyada 19. sırada yer almaktadır. Dünya genelinde her hafta çevrim içi satın alım yapan internet kullanıcılarının oranına bakıldığında ise Türkiye %64,6 ile 3. sırada yer almaktadır (Oruç, 2024).

Yoğun bir şekilde günlük hayatın içinde olan dijital teknolojilerin gelişimiyle birlikte serbest zaman çoğunlukla internette geçirilen zamana dönüşmüştür. Bireyler yeme, içme, uyuma, kişisel bakım, okul ve iş hayatından geriye kalan zamanı internet aracılığı ile bağlanacağı web sitelerinde ve oyunlarda değerlendirmektedir. Oysa o zamanlar aile bireyleri için oldukça önemlidir. Dijital teknolojilerin aileyi etkilediği en önemli konuların başında bu

zamanın kullanılış biçimi gelmektedir. Çevremizde gözlemlediğimiz ve duyduğumuz en önemli şikâyet konularından birisi söz konusu zamanın kullanımı ile ilgilidir. Aile üyeleri iş dışı zamanı birlikte geçirmek yerine bireysel olarak tabletleriyle, bilgisayarlarıyla veya telefonlarıyla geçirmektedir.

Bu çalışma dijitalleşmenin aile yapısındaki etkisini konu almaktadır. Amaç ise aile yapısının ve eşler arası ilişkilerin dijital-sosyal medyadan nasıl etkilendiğini ortaya koymak ve bu konuda farkındalık yaratmaktır. Yöntem olarak nitel araştırma yöntemi, doküman inceleme ve gözlem tekniği kullanılmıştır.

1. Sosyal Medya/Sanal Medya

Günlük hayatın vazgeçilmez bir parçası olan sosyal ağlar, mobil telefonlar, taşınabilir bilgisayar gibi araçlar, sosyal ilişkileri, iletişim kurma biçimini ve kültürünü değişime uğratmıştır. Bu kapsamda sosyal medya kavramı dilimize yerleşmiştir. Sosyal medya kavramı ile ilgili olarak literatürde birçok tanım bulunabilir. Türk Dil Kurumu Sözlüğüne göre sosyal medya; “Genel ağda oluşturulan sosyal ağlar üzerinden kullanıcılar arasında görsel ve işitsel malzeme paylaşımını, bilgi aktarımını, haberleşmeyi sağlayan iletişim ortamı” olarak tanımlanır (TDK, 2025).

ChatGPT’ye göre sosyal medya; bireylerin internet üzerinden içerik oluşturduğu, paylaştığı ve birbirleriyle etkileşim kurduğu dijital platformlardır. Bu platformlar, insanların fikirlerini, fotoğraflarını, videolarını, haberleri ve diğer içerikleri paylaşmalarına imkân tanır. Aynı zamanda kullanıcılar arası yorum yapma, beğenme, takip etme gibi çeşitli etkileşimler de mümkündür. En yaygın sosyal medya örnekleri olarak Instagram (fotoğraf ve video paylaşma uygulaması), Facebook (arkadaşlarla iletişim kurma ve içerik paylaşma platformu), Twitter/X (kısa mesajlarla fikirlerin paylaşıldığı alan), TikTok (kısa ve eğlenceli videoların paylaşıldığı uygulama), YouTube (uzun ve kısa videoların yayınlandığı video platformu ve LinkedIn (iş hayatı ve kariyer için kullanılan profesyonel platform) sayılmaktadır. Kısaca sosyal medya, iletişimi hızlandıran, bilgiye ulaşımı kolaylaştıran ve insanları dijital ortamda bir araya getiren güçlü bir araçtır.

Dijital medya kavramı sıkça karşımıza çıkan ve sosyal medyayı da kapsayan geniş bir kavramdır. Dijital ortamda üretilen, dağıtılan ve tüketilen tüm medya türlerini içine alır. İnternet siteleri, dijital gazeteler, bloglar, çevrimiçi reklamlar, video platformları (YouTube, Netflix vb.), dijital sanat ve e-kitaplar gibi içerikler dijital medyanın içindedir. İki kavramı açıklamak

için şöyle bir örnek verilebilir; bir üniversitenin web sayfası dijital medyadır ancak o üniversitenin Instagram sayfası sosyal medyadır. Bir bankanın tanıtımını yapan web sitesi dijital medyadır; o bankada internet hesabı açmak, online soru-cevap kısmını kullanmak, müşteri temsilcisi ile yazışmak sosyal medyadır.

İmkânlar ve Riskler: Dijital ve sosyal medyanın hayata kattığı birçok kolaylıktan, güzellikten, yenilikten ve imkândan bahsedebiliriz. Sosyal medya bireyler arası etkileşimi sağlar; hatta kişinin uzun yıllardır görmediği arkadaşlarını bulmasını ve onlarla iletişim kurmasını sağlayabilir. Bilgiye kolay ulaşılır. Mesela dahil olunan bir grupta, fiziki olarak erişilemeyen bir kitabın pdf'sini gönderecekler çıkabilir. Ayrıca arama motorlarından çeşitli bilgilere hızlıca ulaşılabilir. Çoğunluğu sanal da olsa sosyal medyada kişiler kendi sosyal çevresini ve belirledikleri kendilerine özgü profillerde arkadaşlarını seçip gruplarını oluşturabilirler. Bu yolla verilmek istenen iletiler gruba duyurulabilir, bu grubun iletileri takip edilebilir. Benzer sorunları ve ilgisi olanların bilgi ve deneyim aktarımı, paylaşım yapabileceği ortak amaçlı gruplar, sanal topluluklar oluşturabilir. Kısaca günümüzde sosyal medya arkadaşlarla görüşmek, arkadaşlarının fotoğraflarına ve iletilerine bakmak, mesaj göndermek ve almak, sohbet etmek, eğlenmek, boş zamanını değerlendirmek, bilgiye erişmek, bilgi alışverişinde bulunmak, ticaret yapmak, gündemi takip etmek gibi amaçlarla kullanılmaktadır.

Sosyal medya ve çevrimiçi uygulamalar, zaman ve mekân sınırını ortadan kaldırmış, uzağı yakın etmiştir. Dünya üzerinde yaşayan hemen herkes birbirinden haber alabilmektedir. Türkiye'den bağlanan biri yurtdışındaki biriyle kolayca iletişim kurabilmekte, bilgi sahibi olabilmektedir. Arkadaş edinmek veya arkadaşlığı sürdürmek kolay hale gelmiştir. Sosyal çevre, bulunulan yer ile sınırlı kalmayıp farklı yer ve ülkelere kolayca ulaşılabilen, bu sosyalleşme aracıyla çevrim içi olarak yeni arkadaşlar ve deneyimler edinme fırsatı bulunabilmektedir. Bilgi için sadece yurtiçi değil yurtdışı kaynaklara ulaşmada da oldukça geniş imkânlar sunmaktadır. Hayatı kolaylaştırıcı özelliğe sahiptir; çevrim içi öğrenme ile birçok nitelik kazanma fırsatı bulunabilmekte, bu sayede farklı hobi ve deneyim edinme şansı yakalanabilmektedir (Baykal, 2020, s. 6; İnam, 2020, s. 16).

Günümüzde sosyal medyanın faydaları kadar ve belki ondan daha çok riskleri ve olumsuz etkileri bahse konu olmaktadır. Bunlardan birisi bağımlılık yapabilesidir. Sosyal medya bağımlılığından internet ve sosyal medyanın aşırı ve sürekli kullanımı sonucunda gelişen bağımlılık kastedilmektedir (Demirsoy, 2025). Sosyal medya bağımlılığında da tıpkı madde bağımlılığında olduğu gibi bireylerde tolerans gelişir, giderek kullanım dozu artar,

ulaşılamadığında yoksunluk hissedilir, kişi gergin ve sınırlı olur. Tıpkı alkol ve madde bağımlılığında olduğu gibi sosyal medya bağımlılığı da uyum, algı, duygu durum ve sağlık bozukluğu gibi bireyin hayatında olumsuz etkilere neden olabilmektedir. Sosyal medya bağımlısı olan kişi daha az dışarıya çıkmakta, genellikle bilgisayar başında yeme içme alışkanlığı kazanmakta, internetin başında planladığı süreden daha çok zaman geçirmekte ve kendisine internette uzun kaldığı söylendiğinde bunu inkar etmektedir. Ayrıca bireyin çevreyle ilişkisi zayıflamış hatta kopma noktasına gelmiştir ve fiziki arkadaşlar yerine sanal/internet arkadaşlarını tercih etmektedir (Canatan, 2020, s. 37).

Canatan (2020, s. 40) internet bağımlılığının yol açtığı zihinsel ve ruhsal etkileri şöyle sıralar: Özgüvende düşüş, düşünce süreçlerinde bozulma, kişiler arası duyarlılıklarda azalma, obsesif, depresif, kaygılı, düşmanca, fobik, paranoid düşüncelerde artma, sosyal gelişimde önemli ölçüde gerileme, içe dönüklük (çekinme-kaçınma hâli), sosyal kaygı düzeyinde ve saldırganlık davranışlarında yükselme, giderek yalnızlaşma, yüz yüze ilişki kurmakta güçlük yaşama ve zihinsel fonksiyonlarda bozulmalar. Ayrıca siber zorbalık, cinsel istismar ve ajitasyon ile parasal/ekonomik istismar sosyal medya bağımlılığı sonucu oluşacak riskler arasında sayılabilir. Uzun süreli kullanımdan dolayı fiziksel rahatsızlıklar oluşabilir. Yine dikkat dağınıklığı, öğrenmeyi ve iş yapmayı olumsuz etkileyebilir. Akademik başarının ve iş üretme performansının düşmesine sebep olabilir. İzlenen videolar, oynanan oyunlar şiddet eğilimini artırabilir ve saldırgan davranışlar geliştirebilir. İzlenen veya takip edilen bir karaktere özenerek tutum ve davranış sergilenebilir, yani olumsuz rol modeller edinilebilir. Yeme-uyku bozuklukları gibi biyolojik, depresyon gibi psikolojik bozukluklar ile karşılaşılabilir. Gündelik yaşamın sorumluluklarının aksamasına neden olabilir. Bu tür bağımlılıklar özellikle çocuklar üzerinde olumsuz etkiler yaratabilir ve aşağıda ele alacak olduğumuz üzere aile içi ilişki ve iletişimi olumsuz etkileyebilir (Baykal, 2020, s. 6; Ünal, 2020, s. 9).

Sosyal medyanın olumsuz etkilerinden birisi de iletişim dilini değiştirmiş olmasıdır. Yeni iletişim dili genelde küfürlü ve olumsuz bir dil kullanımı şeklindedir (İnam, 2020, s. 16-17). Sosyal medyada iletişim daha çok kelimeler ve semboller aracılığıyla gerçekleştiğinden kısaltmalar ve kullanılan emojiler ile düzgün cümle kurma kabiliyetinin kaybedilme riski oluşmuştur (Yalçın ve Yalçın, 2018, s. 739). Kullanıcılar, fiziksel bir biçimde değil, sanal birliktelik aracılığıyla karşılıklı iletişim kurduklarından bu durum zaman zaman iletişim kopukluklarının yaşanmasına ve yanlış anlaşılmaya sebep olabilir.

Sosyal medyada açılan yanlış ve yanıltıcı bilgi veren profiller, sahte hesaplar bir başka risk unsurudur. Gerçek olmayan kimlik ve bilgilerle hesap açılabilmesi, kurulan arkadaşlıklarda tuzak işlevi görebilmektedir. Örneğin 16 yaşında genç bir kızın, hesaptaki resim ve bilgilere göre 20 yaşında bir erkekle arkadaş olduğunu sanarak 60 yaşında bir erkeğin tuzağına düşebilmesi işten bile değildir. Yine sosyal medya hesaplarıyla kişilerin kendilerini olduğundan farklı gösterebilmesi; örneğin okumayı sevmeyen bir gencin elinde kitapla poz verip çok okuyan biri imajı oluşturması, bu görüntülerle kişileri etkilemesi, yanlış ve yanıltıcı algı oluşturması mümkündür.

Sahte hesapla ilgili farklı bir risk de kişilerin haberleri olmadan onların adına açılan hesaplardır. Bu hesaplarla kişisel veri ve bilgilerin güvenliği ihlal edilmektedir. Çünkü bu hesapların inandırıcı olması için, hesabı açılan kişinin adı soyadı, fotoğrafı, videoları vb. bilgileri kullanılmaktadır. Kişinin bilgisi ve rızası dışında açılan bu sahte hesaplar hem istismar edilebilmekte hem de hak ihlaline sebep olmaktadır.

Birçok olumsuz etki ve risk içeren sosyal medyayı denetimsiz, sınırsız, uzun süreli ve amaçsız kullanmaktan, sosyal medyadaki uygun olmayan içeriklerden uzak durulmalıdır. Ayrıca bağımlılık düzeyine ulaşma riski taşıdığına psikolojik destek alınmalıdır. Aksi takdirde dijital medya fayda değil zarar vermeye başlar (Ünal, 2020, s. 9).

Sosyal medya için “Kullan ama kullanılma. Bağlan ama bağımlı olma!” söylemi kullanılmaktadır. Kısaca sosyal medyayı metaforik olarak neştere benzetebiliriz; doktorun elinde hastaya can verirken, katilin elinde can alabilir. Doğru ve bilinçli kullanıldığında fırsatlar sunarken kötü ve yanlış kullanıldığında telafisi zor olabilecek riskler ve sorunlar barındırabilen bir araç olacaktır.

2. Sosyal Medya ve Aile

Dijital dünya aile dahil toplumsal kurumların hemen hepsini etkilemektedir. Bu etkilenmeye rağmen aile hala en önemli toplumsal kurumlardan biri olmaya devam etmektedir. Her zaman ve her yerde toplumun en temel kurumlarından biri olan aile tüm toplumlar için tartışmasız olumlu bir değere sahiptir ve aile kurmak her toplumda teşvik edilir. Aile beslenmeden barınmaya, eğitimden sağlığa, güvenlikten yardımlaşma ve dayanışmaya kadar birçok birimin ve kurumun yaptığı işi çatısı altında toplayan çekirdek sosyal birimdir. Aile aynı zamanda duygusal destek birimidir. Karşılıksız sevilme ve güvende hissetme, saygı, sevgi ve değer görme, takdir edilme gibi duygusal ihtiyaçlar öncelikle aile ortamında karşılanır. Aile

bebeğin insana dönüştüğü, toplumun ve dış dünyanın öğrenildiği ilk sosyalleşme yeridir. Yine aile cinsel ilişkinin/ihtiyacın meşru bir mecrada yaşandığı, neslin devamının en uygun ortamda sağlandığı bir kurumdur. Aile gibi bütün bu fonksiyonları ve fazlasını bir arada sağlayan bir başka kurum yoktur. Bu özellikler de aileyi değerli ve vazgeçilmez bir kurum yapmaktadır (Demir, 2021, s. 785-787).

Bireysel mutluluk, toplumsal devamlılık ve huzur için önemi tartışılmaz olan aile kurumu dijital dünyadan, sosyal medya uygulamalarından nasıl etkilenmiştir? Araştırmalar sosyal medyanın aile üzerindeki etkisi konusunda pek de iyimser değerlendirmeler yapmamaktadır. Bilakis bu etkinin faydasından çok zararından bahsedilmektedir.

Sosyal medyanın aile üzerindeki etkisi denince birden çok boyut akla gelmektedir. Bunlardan birisi toplumsal bir kurum olarak aileye yönelik etkisidir. Diğeri evli çiftler arasında nasıl bir etki yaptığı, bir başkası ise ebeveyn ve çocuk üzerindeki etkisidir. Çocuk üzerindeki etkisi ise okul öncesi, ilköğretim, ergen yaş gibi kendi içinde farklı alt bölmelere ayrılabilir. Bu boyutlar artırabilir de ancak bu çalışmada iki boyutu konu edilecektir: Birincisi sosyal medyanın toplumsal bir kurum olarak aileye etkisi, ikincisi ise eşler arası ilişkiye etkisi.

2.1. Sosyal Medyanın Toplumsal Bir Kurum Olarak Aileye Etkisi

İlk insan topluluklarından günümüze kadar aile, din, ekonomi, siyaset ve eğitim en temel toplumsal kurum olarak varlığını sürdürür. Bu kadim toplumsal kurumların değişmeden varlığını sürdürmesi beklenemez. Toplumsal değişimden toplumun diğer kurumları gibi aile de etkilenir ve değişir (Demir, 2021, s. 770). Doğal olarak içinde bulunduğumuz ve teknolojik gelişmeler sonucu dijital çağ gibi isimlerle anılan güncel şartlardan da etkilenmektedir. Bu çağın özelliklerinin başında sosyal medyanın yaygın ve yoğun olarak kullanılması sayılabilir. Aile kurumunun değişimi bahse konu olduğunda evlilik, çocuk sayısı yani doğum oranları, hane halkı büyüklüğü, boşanma, ailenin fonksiyonları ve yapısı üzerine dikkatler çevrilir. Aşağıda sosyal medyanın, ailenin yapısal ve fonksiyonel değişimine en çok neden olan etkileri ele alınacaktır.

Bekâr sayısının artışı: Sosyal medya, yapısı nedeniyle büyük bir hızla sanal ilişkileri yaygınlaştırmaktadır. Düşük maliyeti ve kolay erişilebilirliği, elektronik postalar, sohbet odaları, sosyal paylaşımlar ile sosyal medya hayatın önemli bir parçası haline gelmiştir. Bu özelliği, karşı cinsle arkadaşlıklara, flörte ve cinselliğin paylaşılmasına, hatta yaşanmasına imkân sağlamakta ve bu durum gitgide artmaktadır. Buna bir de evliliğin sorumluluğunu

almaktan kaçınma eklenince bireyler sanal ilişkilere yönelmekte ve evlilik fikrinden uzaklaşmaktadır. Yine gençlerin sosyal medyada bağımlılık derecesinde zaman geçirmesi asosyalleşmeyi doğurmakta bu da karşı cinsle sağlıklı ilişki geliştirmesine engel olmaktadır (Utma, 2020, s. 1021). Ayrıca sosyal medyada gösterime sunulan şatafatlı, sıra dışı evlilik teklifleri, evlilikler, ilişkiler gençlerde gösterişli ve ulaşılması kolay olmayan evlilik algısına dönüştürmüştür. Bütün bunlar bir araya gelince sosyal medya toplumdaki bekârların sayısının artmasına neden olmakta, bu da aile kurumu için tehlike ve tehdit oluşturmaktadır.

Hanehalkının azalması: Hane halkı aynı evde veya evin bölümlerinde yaşayan kişilerden oluşur. Modern toplumda haneler geniş aileden çekirdek aileye dönüşmüş; bu da genel olarak anne-baba ve 2 çocuk olmak üzere 4 kişi ile görselleştirilmiştir. Günümüzde birçok toplumda hane halkı büyüklüğü bu sayının altında kalmıştır. Modernliğin hâkim olduğu batı toplumu ile karşılaştırıldığında hala geleneksel değerlerin önemli olduğu ülkemizde bile toplam doğurganlık hızı 1,51'e gerilemiştir (TÜİK, 2023a). Bu sonucun birden çok sebebi vardır, ancak bir tanesinin de sosyal medya kullanımı olduğu söylenebilir. Haneler küçüldükçe ve bireyler yalnızlaştıkça sosyal medya kullanımı artmakta, hayat sosyal medya etrafından kurgulanıp yaşandıkça bireyselleşme ve yalnızlaşma artmaktadır. Böylece bir kısır döngü oluşmakta bu kısır döngü içinde bireyler evlilik ve çocuk konusunda isteksizleşmektedir. Neticede sosyal medya, hanelerin küçülmesinin ve hane halkı sayısının azalmasının hem sebebi hem de sonucu olabilmektedir.

Sosyalleşme aracının değişmesi: Bireylerin ilk ve en önemli sosyalleşme aracı ailedir. Aile içinde, aile çevresiyle yüz yüze ve gerçek bir sosyalleşme yerine sosyal medyanın yaygın kullanıldığı toplumlarda, ailelerde sosyal medya ile sosyalleşme, gerçek değil sanal bir sosyalleşme olmaktadır. Gerçek mekânların yerini sanal mekânlar; gerçek çevrelerin yerini sanal çevreler, gerçek sosyal ilişkilerin yerini sosyal ağlar almakta ve hiç şüphe yok ki bu durum aile kavramını, algısını, ailenin sosyalleşme üzerindeki etkisini değiştirmektedir (Bayrak, 2020, s. 25).

Serbest zamanın bireysel tüketiminin artması: Serbest zaman ailelerin birlikte tükettiği, paylaştığı zaman iken bireysel olarak kullanılıp tüketilen zamana dönüşmüştür. Aile bireylerinin yoğun eğitim ve iş hayatında, uykuda, yeme-içmede, öz bakımda ve trafikte geçen zaman dışında birlikte geçirecekleri serbest zaman azalmıştır. Genelde serbest vakitler akşam ile sınırlı hale gelmiştir. O vakitler de sosyal medyada bireysel olarak tüketilmektedir. Dijital platformlar, YouTube, Facebook, Instagram ve WhatsApp durum özellikleri başta olmak üzere

sosyal medya, aktif bir bireysel zaman kullanma aracı olmuştur. Araştırmalar, algoritmalar geliştikçe sosyal medya bağımlılığının arttığını, TV ve dijital içeriklerin giderek sadece tek başına izlenecek, yapılacak aktiviteler haline dönüştüğünü göstermektedir. Ayrıca içeriklerde özellikle cinsellik, şiddet, geleneksel normlara aykırı davranışlar ve aile içi ilişkilerin negatif yönlerine giderek daha fazla odaklanması ebeveynlerle çocukların birlikte içerik tüketmesini de sınırlamakta, ev içinde bireyselleşmeyi, yalnızlaşmayı ve serbest zamanın bireysel tüketimini artırmaktadır. (Demirsoy, 2025, Odabaşı vd., 2024, s. 4).

Sosyal medyanın artışına paralel olarak zaman yönetimi değişmektedir. Sosyal medya, günlük yaşamda zamanlayıcı durumuna gelmiş, evde, okulda ve işte hatta okul ve iş hayatı sonrası çevrim dışı olunamadığından işin, okulun bir uzantısına dönüşmüştür. Sosyal medya evde dinlenme, oyalanma ve eğlenme aracına dönüşmüş (Bayrak, 2020, s. 26), bütün bunlar zamanın bireysel tüketimi ve aile üyelerine daha az zaman ayrılması ile sonuçlanmıştır.

Aile üyelerinin ve ebeveyn rollerinin değişmesi: Dijital dünyada deneyimler, yazılım, donanım ve hizmetler hızla değişmekte ve çeşitlenmektedir. Bu hızlı dönüşüm ebeveynliğe yeni boyutlar katmakta ve ebeveyn rollerini dönüştürmektedir. Şimdiye kadar ebeveynlerin temel rolü çocuğunun fiziksel ve ruhsal gelişimini sağlamak ve onu dış tehditlerden korumaktır. Ancak şimdi tehdit sosyal medya aracılığı ile ev içine konumlanmış durumdadır. Bu da ebeveynlerin rollerini ve sorumluluklarını değiştirip dönüştürmüş ve artırmıştır. Şimdi mevcut rollerine çocuklarını dijital ortamlardaki saldırılardan koruma, gelişmeleri takip etme, interneti kullanabilme, çocuklarına dijital ortamlarda rol model olabilme gibi yeni roller eklenmektedir. Daha önceden beri ebeveynler çocuklarına yabancılarla konuşmamayı, eğer evde yalnızlarsa kapıyı yabancılara açmamayı, bilinmeyen kişilere bilgi vermemeyi öğretmekteyken (Zeybekoğlu Akbaş ve Dursun, 2020, s. 2254, 2255), şimdi dijital dünyanın tehlikelerinden, risklerinden ve istismarından korunma yollarını öğrenmek ve öğretmek zorundadır. Bu da “dijital ebeveynlik” kavramını ortaya çıkarmaktadır. Öyle ki ebeveynliği sosyal medya öncesi ve sonrası ebeveynlik olarak iki kategoriye ayıracak kadar dönüşüme uğratmıştır.

Sosyal medyada ebeveynlik konusundan bahsedilirken dijital medya araçlarının *bebek-çocuk bakıcısı* olarak kullanılmasına da değinmek gerekir. Sosyal medya bebeği uyutma, çocuğu avutma aracı olarak kullanılmaktadır. Anneler-babalar TV, telefon veya tablet vb. ile çocuğunu avutmakta, özellikle genç anneler yaygın olarak YouTube'daki bebek ninnileri ile bebeklerini uyutmaktadır.

Ailenin kırılmaşması: Sosyal ağlar aileyi, parçalanma ve boşanmalara neden olacak şekilde kırılmaştırmaktadır. Gerçek yaşamda evliliğinden yeterince tatmin bulamayan, sorun yaşayan bireyler bu sorunları çözme yerine sosyal medyayı kullanarak sorunlarından uzaklaşma, sanal da olsa (ki bunun bir müddet sonra gerçek hayatta olma ihtimali var) heyecan ve ilişki yaşama, pornografik sitelere girme davranışı sergileyebilmektedir. Sosyal medya, mahremiyetin ihlali, teşhircilik, eş, çocuk, anne-baba ile olan ilişkiyi ve fotoğrafları paylaşım sunma yoluyla özel yaşam sınırlarını takipçiye yani genele açarak özel-kamusal sınırları ortadan kaldırmış ve aileyi dış müdahalelere açık hale getirmiştir. Bunlar ve benzeri eylemlerle kırılmaş hale gelen ailenin dağılması, parçalanması ve boşanma olası hale gelebilmektedir.

Aileye yönelik normların değışmesi: Ortak yaşam alanlarında, toplantılarda telefon sesi kısma, online toplantılarda söz alma biçimi, mesajlaşırken cümle kurma, emojilerle duygu ifade etme vb. şekilde dijitalleşmeyle birlikte yeni normlar oluşmaktadır. Aynı şekilde aile içinde de dijital ve sosyal medya kullanımı ile ilgili yeni normlar oluşmaktadır. Mesela araştırmalarda tüm ebeveynler ve çocuklar sofrada telefonla ve sosyal medya ile ilgilenme davranışının “uygun olmadığı” yönündeki görüşlerini ifade etmektedir. Ailece sofrada iken telefonla meşgul olunmamasının toplumsal/kültürel bir norm haline geldiği görülmektedir (Odabaşı vd., 2024, s. 6). Bu norm aynı zamanda tüm grup yemekleri için de geçerlidir.

“Ailede Sosyal Medya Kullanım Sözleşmesi” ile sosyal medya kullanımına yönelik çocuklarla ebeveynler arasında; *ortak sorumluluk alanları*, *ebeveynlerin sorumluluk alanları* ve *çocuğun sorumluluk alanları* olmak üzere ailede 3 alanda sorumlulukların belirlendiği normların koyulması önerilmektedir. Ortak sorumluluk alanlarına ait normlara; arkadaşlarla beraberken aile üyelerinin ulaşabilmesine uygun olmak yani telefonunu ve telefon sesini mutlaka açık tutmak, kamusal düzeyde paylaşılması gereken, kişisel olan hiçbir bilgiyi sosyal medyada ya da birine mesaj olarak paylaşmamak örnek olarak verilebilir. Teknoloji kullanımı konusunda çocuğuna rol model olmayı kabullenmek, çocuk sorumluluklarını yerine getirmediğinde ona sağlanan teknolojik imkânları bir plana sadık kalarak elinden almak ebeveynlerin sorumluluk alanındaki normlar olabilir. Gerçek dünyada sadece çevrimiçi tanıştığı biriyle (ebeveynin bilgisi ve izni olmadan) asla buluşma ayarlamamak, kişisel bilgilerini kimseyle paylaşmamak, aile dışında kimseye şifrelerini söylememek, yeni bir sosyal medyaya asla ailesinin izni olmadan katılmamak çocuğun sorumluluk alanındaki normlara örnek verilebilir (Çeçen vd., 2023, s. 80-82).

Kuşak farkının daralması: Aynı zaman aralığında doğan ve bilişsel ve davranışsal benzerlik gösteren insanlar bir kuşak olarak değerlendirilir. Bilim insanları farklı görüşlere sahip olsa da genel olarak her 15 yılda yeni bir kuşak dönemi olduğu söylenmektedir (Bal Çetinkaya, 2021, s. 48). TÜİK verilerine göre, yeni doğan birisi için beklenen yaşam süresi 78 yıl civarındadır (TÜİK, 2023b). Bu demektir ki en az 5 kuşak aynı anda yaşayabilmektedir. Ancak teknolojinin ilerlemesi, dijital ve sosyal medyanın baş döndürücü bir şekilde değişmesi ve çeşitlenmesi kuşaklar arası farkı 15 yılın altına düşürmüştür. Son yıllarda 15 yılda değil birkaç yılda bir değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır.

Önceleri aile üyeleri arasında çocuklarıyla olan kuşak farkı (15 yıllık fark) tecrübe ve bilgi paylaşımı açısından ciddi bir sorun teşkil etmezken şimdilerde etmekte, ebeveynlerin kendi kuşağındaki deneyimleri geçersiz hale gelmektedir. Artık 15 yıl değişim için uzun bir süredir. 15 yıllık süre ebeveyn ve çocuk arasında uzun bir köprü durumundadır. Aile üyeleri kendi çocukluğundan referans bulmakta zorluk çekmektedir. Oyunlar eski oyun, tehlikeler eski tehlike, cezalar eski ceza ve ödüller de eski ödül değildir. Hatta 6-7 yaş ara ile doğmuş iki kardeşi yetiştirmede ailelerin referansları farklılaşmaktadır. Bunda sosyal medyadaki hızlı değişimin, tecrübenin etkisi bulunmaktadır. Sonuçta sosyal medya ve dijitalleşme kuşaklar arası sürenin daralmasına neden olmaktadır.

Aile içi yaşam becerilerinin dönüşmesi: Ailede yeme içme, misafir ağırlama, çocuk büyütme gibi bazı ihtiyaçlar ve beceriler dijital medya aracılığı ile dönüşme uğramıştır. Yemek yapamayan, sosyal medya aracılığı ile bu beceriyi kazanabilir, evde yemeği olmayan sosyal medya ile sipariş verip yeme ihtiyacını karşılayabilir. Sosyal medya aracılığı ile ihtiyaçlar alınabilir, alınırken yorumlardan yararlanılabilir. Bebek bakımı, çocuk yetiştirme konusunda anne tecrübesi yerine sosyal medya uzmanlarından yardım alınabilir, çocuk gelişimi ile ilgili videolar izlenebilir, kitaplar sipariş edilebilir. Hatta çocuğun ihtiyacı olan mamadan beze, emzikten giyime kadar birçok ihtiyaç sosyal medya aracılığı ile öğrenilip sipariş verilerek elde edilebilir. Yine becerilerin geliştirilmesi ve kullanılmasıyla evde yapılan üretim sosyal medya aracılığı ile pazarlanıp aile geçimine katkı sağlanabilir. Kısaca mağazaya gitmeden malzeme alınıp-satılması, kütüphaneye ve kitapçıya gitmeden, konferanslara ve/veya derslere katılmadan bilgi edinilebilmesi gibi sosyal medyanın sağladığı birçok imkânla aile içi yaşam becerisi dönüşmektedir.

2.2. Sosyal Medyanın Eşler Arası İlişkiye Yansıması

Kişisel gelişme imkânı, bilgiye kolay ulaşabilme, doktordan randevu alma, trafik cezası ödeme, bankacılık işlemleri, okul kayıtları yapma, yeme içme dâhil birçok ihtiyaç için alışveriş yapabilme vb. birçok kamusal ve özel ihtiyacı karşılayabilme, hizmeti kısa sürede ve zahmetsiz bir şekilde elde edebilme gibi sosyal medyanın bireye sağladığı olumlu katkılar evli bireyler için de geçerlidir. Bunun dışında sosyal medya kullanımı eşlere ne sağlar diye düşünüldüğünde; eşlerin birbiri ile çabuk haberleşebilmesi, hasret gidermesi, evliliklerinde oluşacak sorunlar hakkında çözüm yolları arayabilmesi, uyumlarını kolaylaştırıcı eğitimler alabilmesi, güzel yürüyen evliliklerin rol model alınması, tecrübe paylaşımı gibi bir takım olumlu özellikler akla gelebilir. Ancak sosyal medya kullanımının evli bireyler arasındaki yansıması ile ilgili hem gözlemlerimizde hem de literatüre bakıldığında olumlu etkilerden çok olumsuz etkilerden ve risklerden bahsedildiği görülür. Aşağıda bunlardan en yaygın olanları konu edilmektedir.

Bağımlılık: Bağımlılık, sorundan kaçma, yeni heyecanlar arama ve deneme, yalnızlığı giderme vb. amaçlarla başta mutluluk ve haz veren bir maddeye/şeye başlayıp sonra da ondan kurtulamama; sonuçta depresyon, kaygı bozuklukları gibi psikolojik, cinsel işlev bozuklukları, uykusuzluk gibi fizyolojik sorunlara yol açan bir durumdur. Sosyal medya kullanımı da bağımlılık yapıp kişinin tüm ilgi ve dikkatini kendi üzerinde toplayarak eşlerin birbiriyle paylaşımını ve iletişimini azaltabilmektedir (Demirsoy, 2025). Sosyal medya bağımlılığı farklı şekillerde tezahür edebilir ve farklı sonuçlar doğurabilir. Pornografi bağımlılığı, oyun bağımlılığı, kumar bağımlılığı bunların en yaygın olanlarından ve tüm bağımlılıklar gibi aile hayatı, evlilik ilişkisi üzerinde olumsuz etkilere yol açar.

Pornografi: Dijital-sosyal medya aracılığı ile pornografik bağımlılık, internette yer alan özel siteler veya YouTube, Instagram, Twitter/X, Facebook, Whatsapp gibi sosyal medya araçları ile cinsel hazza ulaşmak için kişinin pornografik içeriğe sahip yayınları izlemesi, okuması veya bunları uygulamaya çalışması ve bu davranışları sıklıkla tekrarlamasıdır. Eşlerden birinin pornografik bağımlı olması diğer eşin isteği dışındaki eylemleri gerçekleştirmesi için baskı yapmasına, eşte duygusal olarak yetersizlik hissine yol açar. Her iki eşte evliliğin doğal ilişkisi olan cinselliği yaşamada anormalliklere ve sorunlara sebep olur. Eşler arası ilişkiyi olumsuz etkiler.

Oyun: Her şeyden önce burada konu aldığımız sosyal medyada oyun oynama bağımlılığının, kumar bağımlılığından ve cinsel içerikli oyunlardan farklı olduğunu belirtmek gerekir. Yetişkinlerin satranç, kağıt oyunları, savaş veya survivor vb. oyunları için ulusal hatta

uluslararası oyun grupları bulunmaktadır. Bazı oyunlarda bir üst düzeye çıkmak için kişi kendisiyle mücadele etmekte; bazılarında diğer üyelerle grup içinde mücadele edilmektedir. Bunların birçoğu da paralı oyunlar ve paralı gruplardır. Oyunların bir kısmı ne kadar sık girilirse o kadar ödül (para, altın gibi) vermekte, verilen ödüller oyun için kullanabilmektedir. Bu uygulama kişiyi sürekli oyun oynamaya teşvik etmektedir.

ChatGPT, “Yetişkinlerin oynadığı cinsel içerikli olmayan ancak bağımlılık yapan oyunlara örnek verir misin?” sorusuna şu cevabı vermiştir: *Stardew Valley, The Sims Serisi, Candy Crush, Saga Slay the Spire ve Football Manager.*”

Eşlerden birinin sosyal medyadaki oyunlardan biri veya birkaçına aşırı zaman harcaması, o oyun bitmeden yemeğe gelmemesi, yatağa girmemesi bir tür bağımlılıktır. Günlük hayatın zorunluluktan arta kalan kısıtlı zamanı tüketir, birey eşi ile geçireceği vakti ve iletişimi azaltır, hatta evine harcayacağı zamanı ve parayı çeşitli oyun sitelerine, oyunlara ve oyunların yeni sürümlerine harcar. Doğal olarak bu tutum ve davranış eşler arası ilişkiye negatif olarak yansır.

Kumar: Kumar, ortaya bedel-meblağ koyularak oynanan, kazanmak daha çok kazanmak motivasyonu ile yapılan bir eylemdir. Sanal medyada kumar konusu, eşler arası ilişkiye ve aileye etkisi açısından çokça çalışılması, anlatılması ve uyarı yapılması gereken bir konudur. Sanal kumar hem yaygın hem de herkesin tehdit altında kalabileceği bir durumdur.

Mobil cihazların, internetin ve sosyal medya ağlarının kullanımının artması, çevrimiçi kumar faaliyetlerinin sosyal medyada yaygınlaşmasına imkân tanımıştır. Sosyal medya, kumar operatörlerinin mevcut ve potansiyel tüketicilere hitap etmeleri, ürün ve hizmetlerini pazarlamaları ve markalarını ön plana çıkarmaları adına etkileşimli ve elverişli ortamlar sunmaktadır. Yapılan bir araştırmaya göre, kumar reklamlarını gördükten sonra kumar oynamak istediklerini belirtenlerin oranı %40 olarak tespit edilmiştir (İli, 2024, s. 793, 794).

Günümüzde kullanıcılar, istedikleri yerde ve istedikleri zamanda çevrimiçi kumar oynayabilmektedirler. Sosyal medya ağlarında yayılan kumar reklamları ve içeriklerinin artan hacmi, yüksek derecede bu içeriklere maruz kalmalarına neden olmaktadır. Başta çocuklar ve genç yetişkinler olmak üzere sosyal medya ağlarında sıkça vakit geçiren kullanıcılar, çevrimiçi kumar reklamları ve içeriklerine maruz kalmaktadırlar. Kumar oyuncularını, çevrimiçi kumar oyunlarının hızlı ve sürekli oynanabilir olması gibi sebeplerle daha yüksek miktarlarda maddi kayıplar yaşayabilmektedir. Çevrimiçi slot makineleri gibi saniyeler içerisinde yeni çevirmelerin mümkün olması, kumar oynayanların daha fazla bahis yapmalarına ve daha fazla

kaybetmelerine yol açmaktadır. Kumar şirketleri, günümüzde teknolojinin getirdiği fırsatlarla tüketicilerin davranışları hakkında kapsamlı veri setleri oluşturabilmektedir. Bu veri setleri, özel yazılımlar ve algoritmalar aracılığıyla elde edilen bilgileri analiz ederek, kullanıcıların kumar oyunlarındaki aktivitelerini anlık olarak takip etme ve değerlendirme yeteneğine sahiptir. Bu sayede, kumar şirketleri kullanıcıların kazançları ve kayıpları üzerinde hızlı bir şekilde müdahale edebilme imkânına sahiptirler (İli, 2024, s. 795, 798). Sosyal medya teknolojilerine entegre olan kumar, gittikçe sıradanlaşan ve yayılan bir eğlence biçimi olarak tecrübe edilmektedir. Kumar faaliyetlerinin oyunlaştırılarak bir eğlence biçimi olarak sunulmasının altında iyi niyet aramak mümkün değildir.

Sosyal medyada bizzat kumar oynanan gruplar olduğu gibi kumara teşvik eden, alışkanlık hatta bağımlılık yapabilecek uygulamalar da bulunmaktadır. Kumarımsı veya kumarvari denebilecek bu uygulamalarda sanal hesaplar açılmakta; bu hesaplara 1 koyup çok fazla alınabileceği ve kısa zamanda zengin olunacağı sanılmaktadır. Yine cep telefonuna gelen mesajlarla kumara teşvik eden uygulamalar vardır. Konu ile ilgili olarak içerikleri birbirine benzeyen, 850 ile başlayan telefon numaralarından, son aylarda hemen her gün telefonuma gelen mesajlardan bir örnek aşağıda bulunmaktadır.

Şekil 1

Bir spam mesajı

Söz konusu örnekteki “freespın” ifadesinin ne olduğu internet ortamında araştırıldığında, şu bilgiye ulaşılmaktadır: “Freespin, slot makinesi, sanal kumar makinesi. Popüler bir kumar makinesi. Makinenin ekranında üç ya da daha fazla sayıda makara bulunur. Makaralar döndükten sonra ekrandaki hizada duran sembollere göre müşteriye ödeme yapılır. Dijital versiyonunda daha çeşitli grafikler ve bonuslar bulunabilmektedir” (Vikipedi, 2025).

Görüldüğü üzere ücretsiz promosyon veya hediye bonuslar adı altında bir tür kumar oyunu tuzağı kurulmaktadır.

Sonuç olarak bu tür bağımlılıklar eşlerin ihmal edilmesine, evlilik doyumunun azalmasına, eşler arası güven sorunun oluşmasına, en nihayet evliliğin sona ermesine hatta cinayetlere ve intiharlara sebebiyet verebilmektedir. Bu bağımlılıklar da tıpkı alkol ve madde bağımlılığı için tedavi gerektirmektedir.

Aldatma, Sadakatsizlik: Romantik ve duygusal ilişkiler insanın karşı cinsle kurduğu bağlardan biridir. Bu ilişkiler insanın duygusal, psikolojik ve sosyal gelişimi için önemlidir. Ancak evli çiftlerde eşi dışında bu tür ilişkiye girmek hem sadakatsizlik hem de aldatma olarak değerlendirilir ve bu hemen bütün toplumlarda ahlaki olmayan bir davranış olarak nitelendirilir. Bir kişiye sadakatle bağlı kalmak, onun haberi dışında istemeyeceği bir eylemi gerçekleştirmemek demektir. Eşine sadık olmak da bu anlamda ona yalan söylememek, onun dışında birisi ile duygusal ve cinsel ilişki yaşamamak, eşini aldatmamak demektir. Sadakatsizlik ile aldatmak eş anlamlı değildir; ancak sadakatsizliğin doğal sonucu aldatmaktır. Sadakatsizlik bir seçim, aldatma ise onu izleyen sürecin bir sonucudur. Aldatma ile ilgili sıkça rastlanan sınıflandırmalar; duygusal, cinsel ve hem duygusal hem de cinsel olmak üzere 3 şekildedir: Duygusal aldatma, eşi dışında başka birine olan duygusal bağlantıyı; cinsel aldatma, cinsel ilişkide bulunmayı hem cinsel hem de duygusal aldatma ise bu iki durumu aynı anda yaşamayı içerir. Yapılan araştırmalar cinsiyet açısından bakıldığında sadakatsiz davranış ve aldatmanın erkeklerde daha yaygın olduğunu göstermektedir (Uzunovalı ve Özbay, 2023, s. 1085).

Aldatma ve sadakatsiz davranış sadece gerçek hayatta olmaz, sanal olarak da yaşanabilir. Sosyal medya ile birlikte sadakatsizlik ve aldatma olgusu değişime uğramış, bireylerin bu konuda yeni davranış kalıpları geliştirmelerine yol açmıştır. Sosyal medyanın doğası gereği fotoğraf, video, konuşma paylaşımlarına imkân sağlaması evlilik kurumunun zedelenmesine neden olabilmektedir. Sosyal medya ağları, eşler arası ilişkilere karşı potansiyel bir tehdit olarak değerlendirilmektedir. Çiftlerin sosyal ağlar üzerinden, gizli şekilde geçmişteki sevgilisi ve arkadaşları ile yeniden arkadaşlık kurma hatta flört etme eğilimleri olabileceği gibi, yeni arkadaşlık, flört ve sevgili ilişkisine girmeleri söz konusu olabilmektedir (Utma, 2020, s. 1019). Tüzel (2021, s. 104-107), sanal ortamlardaki sadakatsizlikleri; siber flört, siber seks, siber ilişki olmak üzere üç türe ayırmaktadır: *Siber-flört* sohbet odalarında, haber gruplarında ya da anında mesajlaşmayla yürütülen çevrim içi sohbetlerdir. *Siber-seks*, kişinin cinsel doyum için eşiyle ilişkiye girmek yerine internette cinsel doyuma ulaşmasıdır. *Siber-ilişki*, zamanın büyük bir

kısmını birbirini düşünerek, yazışarak geçirmekle duygusal bir ilişkinin internet üzerinde yaşanmasıdır. Siber ilişkinin yoğunlaşma durumuna göre gerçek hayata aktarılıp cinsel ilişkiye girilmesi durumu da yaşanabilir. Evli çiftler için her üç sadakatsizlik durumu evlilikleri açısından tehdit oluşturur.

Evliliklerde eşi aldatmaya götüren sebepler olarak hayal kırıklığı, mutsuzluk, eşe karşı sevgi ve saygının yitirilmesi, evlilikte heyecanını yitirme, yeni heyecan arama, tatminsizlik, merak, eşe öfke, sıkılma, kabul görmeme, beğenilmeme, onaylanmama sayılır. Buna bir de internetin avantajlı ortamı eklendiğinde sosyal medyada aldatma durumu gerçekleşebilmektedir. İnternetin avantajlı ortamı olarak; 7/24 yer, zaman, mekân istemeden ulaşılabilme imkânı, sanal ortamın anonimliği ve durumun gerçek aldatma gibi algılanmaması, yani daha masum görünmesi, gerçek hayatta olmadığı fakat olmayı arzuladığı kişi gibi görüntü ve davranış sergileyebilme (orta yaşlı, hantal, kel bir erkeğin genç, yakışıklı, sportif görseller kullanması gibi) ya da arzuladığı kişiyi bulma (bulduğunu zannetme), sanal ortamda anonim kimliğe bürünebilme gibi özellikleri sayabiliriz. Sanal medyada aldatma, eşlerinin yanındayken bile yapılabilen, kolay ulaşılabilen bir ilişkidir. Psikiyatristlere göre fiziksel temas olmasa bile, cinsel ya da duygusal yakınlık kurmak, flört etmek, cinsel içerikli konuşmalar yapmak ve özel mesajlaşmalar paylaşmak sonuç itibarıyla tıpkı klasik aldatmalar gibi aldatılan üzerinde yıkıcı etki yapmaktadır (Ekşi, 2018, s. 209-211; Utma, 2020, s. 1021).

Sosyal medyada aldatmanın eşler arasındaki sonucu, *aldatan* veya *aldatılana* göre değişiklik gösterebilmektedir. *Aldatan* üzerinde; psikolojik rahatsızlıklar, ikiye bölünmüşlüğünden kaynaklı şizofrenik aile hayatı, hayal kırıklığı, ilk baştaki heyecanın geçmesi, pişmanlık, aileden dışlanma (anne baba, çocuk, kardeşler gibi aile üyeleri tarafından), kullanılma (maddi, manevi, cinsel açıdan), tehdit etme ve edilme, yuvanın yıkılması gibi bir dizi olumsuz etki sayılabilir. *Aldatıldığını* öğrenen eşte genel itibarıyla terk edilmişlik, yalnızlık, gücenme, güvensizlik, cazibesizlik, kıskançlık, ihanete uğrama, intikam alma gibi hisler oluşur. Ancak sanal medya ile aldatılan eşin tepkisi cinsiyete göre farklılık arz edebilmektedir. Erkekler daha çok fiziksel olarak eşine güç kullanma, intikam alma, boşanma veya nadiren affetme gibi tepkiler gösterirken; kadınlar daha çok ruhsal travmalar, ağlama nöbetleri, kendini suçlama, kendinde eksik arama, saç boyama, saç ve giyim stilini değiştirme, estetik operasyonlar vb. fiziksel değişimle uğraşma gibi kendine dönük etkiler yaşamakta, eşi affetme ve nadiren boşanma istemektedir. Sosyal medya aracılığı ile sanal başlayıp gerçekte

devam eden aldatma eyleminde erkeğin sosyal ve aile hayatı kadına göre daha az olumsuz etkilenmektedir (Ekşi, 2018, s. 220, 221, 229; Tüzer, 2021, s. 112).

İletişim ve paylaşım azalması: Sosyal medyanın bağımlılık düzeyinde olmasa bile fazla kullanımı, eşler arası iletişimin zayıflamasına ve paylaşımın azalmasına neden olan bir durumdur. Evli çiftlerin sosyal medyada zaman geçirmesi demek eşine ayıracağı zamanın azalması demektir. Eşlerin en sağlıklı iletişim biçimi yüz yüze kuracakları iletişimdir. Bu sürenin azalması eşler arası hissedilmesi gereken aşk, sevgi, muhabbet, cinsellik gibi duyguların azalmasına ve zedelenmesine yol açar. Eşlerin birbirinden kuşku duymasına ve gerçekte olmasa bile, *acaba başka biri ile mi zaman geçiriyor, benden sıkılıyor mu* gibi şüpheli düşüncelere yol açar (Şentürk Dizman, 2019, s. 549). İletişimin azalması paylaşım azalmasını getirir; neticede bir kısır döngü başlar: paylaşımı azalan eşlerin iletişimi daha da azaltır, hatta kopma noktasına gelebilir.

İletişim ve paylaşımın azalmasının yol açacağı güven sarsılması, *ait olma ve bağlanma* gibi iki psikolojik temel ihtiyacın karşılanmamasına ve yalnızlaşmaya götürebilir. Birey çevresinde güvenebileceği, ona değer veren, onunla ilgilenen kişiye/kişilere ihtiyaç duyar. Bağlanma ve ait olma eşlerin birbirine sağladığı önemli bir ihtiyaçtır. İletişimin azalması, kopması bu iki temel ihtiyacı sarsar, sosyal medyanın en önemli olumsuz etkisi ise iletişimle ilgilidir. Eşler arasında iletişim ve paylaşım azaldığında bağlar zayıflar; iletişim olmadığında yaşamın doğal akışında karşılaşılan problemler çözümsüz kalır ve giderek uzaklaşma ve kopma kaçınılmaz olur (Demirsoy, 2025). Birbiri ile hoşça zaman geçirmek ve beraber eğlenmek yerine eşler ayrı ayrı sosyal ağlarda, birlikte olduklarından daha fazla zaman geçiriyorlarsa o zaman problem var demektir.

Eşlerin sosyal medyanın dışında kalma şansı yok gibidir. Bu durumda eşler arasında sosyal medya hesaplarının birbirine açık olması, birbirinin sosyal medya hesaplarına girebilmeleri güveni sağlar. Birlikte geçirecekleri ortak zamanda bireyselleşmeyip mümkünse sosyal medyayı birlikte kullanmak, bunu eğlenceye ve ortak aktiviteye dönüştürmek sosyal medya kullanımının olumsuz etkilerini azaltır. Eşlerin birlikte zaman geçirmesi ilişkinin sağlığı için kilit rol oynar.

Teşhircilik ve mahremiyetin zedelenmesi: “Günümüz teşhir toplumuna dönüştü” ifadesi sıkça karşılaşılan tespit ve eleştiri, bir anlamda da şikayetlenmedir. Bununla kastedilen, bireylerin bedenini, ilişkisini, duygusunu, bulunduğu mekânı görsel olarak başkasının tüketimine sunması, ayıp mefhumunun zayıflaması hatta ortadan kalkması yani mahrem

şeylerin şeffaflaşmasıdır. Yapılan araştırmalarda teşhir eyleminin arkasında beğenilme, gösterme, dikkat çekme, kendini aşma isteği vb. psiko-sosyal nedenler, çevrimiçi etkileşimler, ünlü olma isteği, sosyal gözetim, kişisel mahremiyet anlayışı gibi nedenler yer almaktadır (Ünsal, 2022, s. 548).

Sosyal medya, herkesin sınırsız, istediği gibi içerik üretebilmesi nedeniyle teşhirin ve mahremiyet ihlallerinin en yoğun şekilde gerçekleştiği alanlardandır. Mahremiyet sınırlarını aşan önemli nedenlerden birisi görünür, bilinir olma arzudur. Sosyal medyada görünür olabilmek, duyulmak ve bilinmek adına mahremiyet sınırlarını aşma pahasına paylaşım yapılmaktadır. Mahremiyeti ihlal etmenin bir nedeni de kişinin ben ve öteki arasına sağlıklı sınır koyamayışıdır. Bunun sonucu olarak da kişi kendinde kalması gerekeni diğer kişilere gösterir (Gökhan Kır, 2023, s. 91,92). Her iki durum da sağlıklı kişilik yapısının sonucudur.

Beğenilme, görülme, ünlü olma gibi istekler insani istekler gibi görünse de bir taraftan da zayıflık göstergesi sayılabilir. Evliliğini beğenilme, görünür olma ve ünlü olmaya araç olarak kullanmak takdir edilecek bir şey değildir. Sosyal medya, eşle zaman geçirmekten ziyade eşle olan ilişkiyi teşhir etmeye dönüştüğünde hem evliliğin özneliği ve özelliği zedelemekte hem de başta aile mahremiyeti olmak üzere bir dizi ahlaki değerlerin örselenmesine yol açmaktadır. Sosyal medyanın etkisiyle aile içi mahremiyet algısı giderek zayıflamakta, bireycilik ve teşhircilik gibi ahlaki değeri olmayan davranışlar artmaktadır (Utma, 2020, s. 1022).

Aile ve eşler arası ilişkilere yönelik mahremiyeti koru(ya)mamak, kamu ve özel arasındaki sınırları ortadan kaldırır, eşler arası ilişkiyi (özeli) kamuya (genele) açar. Bu sınırsızlık ilişkiyi korunaksız ve dışarının müdahalesine açık hale getirir. Her bir paylaşım görenlere müdahale, eleştirme ve yargılama imkânı verir. Bazen yapılan bu eylemler eşler arası tartışmaya ve ilişkinin bozulmasına sebep olur (Gökhan Kır, 2023, s. 93). Tıklanma uğruna mahremiyetin ihlali büyük bir ihtimalle evlilik ilişkisine zarar verir.

Yakın çevrede şahit olunan ve geçinemediği bilinen bazı çiftlerin sosyal medyada muhabbet içeren resimlerini, videolarını yayınlanması yani gerçeği yansıtmayan, yalan ve yanlış mesajlar, eşlerin birbirine olan güvenini sarsmaktadır. Kavgalı ve mutsuz olduğu eşiyile mutluymuş gibi paylaşım yapan kişi eşine şu mesajı vermektedir: “Burada yalan söylediğim gibi sana da söylerim, söylediğim ve yaptığım her şey doğru değildir”. Bu durum mahremiyeti kamuya açmanın eşler arası ilişki üzerinde bir başka olumsuz sonucudur.

Yine internet veya YouTube, Instagram, Twitter/X, Facebook, WhatsApp, Tiktok vb. sosyal medya araçları üzerinden yapılan görüşmelerde diğer tarafın rızası dahilinde yahut rızası dışında olması fark etmeksizin yapacağı cinsel içerikli sohbet, fotoğraf veya video paylaşımı mahremiyeti ve özel hayatın gizliliğini ihlal edecektir. Bu ihlal daha sonra eş ile olan ilişkide sorun yaratabilecektir.

Netice itibariyle “hiç tanımadığı ve görülmeyen bir elaleme onaylanma ve beğenilme yarışı ile” (Dikeçligil, 2023, s. 104) sosyal medyada mahremiyetin ihlali ve teşhircilik eşler arası tartışmalara, huzursuzluklara yol açabilmekte ve bu huzursuzluklar boşanma ile sonuçlanabilmektedir.

Yetersizlik, yoksunluk hissi: Sosyal medyanın teşhirci ve şatafatlı dünyası pek çok kişide özenme duygusunu tetiklemektedir. Daha iyisine sahip olma içgüdüleriyle, mümkün olanın ve öznel şartların üstünde beklentiler eşler arasında probleme yol açmaktadır. Eşlerden birinin sosyal medyada paylaşılan yaşantıya özenmesi, bu özentiyeye ulaşma isteği karşı tarafın ve ailenin ilişki ağına, maddi ve manevi kaynaklarına bağlıdır. Sosyal medyada gerçek veya gerçek olmayan ancak sınırsız imkânlarla sahip gibi görünen evliliklerde ve ilişkilerdeki lüks yaşam, gerçek hayatı negatif etkileyecektir. Gerçek hayatta ihtiyaçların ya da ihtiyaca dönüştürülen isteklerin karşılanması imkânlarla sınırlıdır. İstekler sınırsız olabilir ancak imkânlar sınırlıdır. Kısıtlı kaynaklarla giderilemeyen istekler yoksunluk veya yetersizlik hissi oluşturmaktadır.

Eksiklik duygusuyla yaşayan eşler ya bu duyguyu gidermek için kapasitelerinin üzerinde borç, kredi almak ya da yoksunluk duygusuyla baş etmek zorunda kalmaktadır. Ödenemeyen krediler ve baş edilemeyen yoksunluk hissi eşler arası ilişkinin yıpranmasına neden olacaktır.

Evlilik birlikteliğinin sona ermesi olan boşanmaya birçok husus neden olabilir. Yukarıda sosyal medyanın eşler arası ilişkiye zarar veren her bir durumun bir sonraki aşaması, boşanma olabilir. Ancak sosyal medyanın olumsuz etkisinde son madde olarak ele aldığımız boşanma yukarıda saydığımız bütün maddelerden biri veya birkaçının sonucu olabileceği gibi bunlardan bağımsız olarak da gerçekleşebilir. Şöyle ki; eş sosyal medyaya bağımlı olmadan, sosyal medya aracılığı ile aldatmadan, sosyal medyada teşhircilik yapmadan vs. işi gereği vb. nedenlerle sürekli sosyal medyayı takip etmesi ve kullanması gerekebilir. Yani sebebe bağlı kalmaksızın bizatihi sosyal medyanın kullanımı boşanmalara yol açabilir. Nitekim yapılan bir çalışma, sosyal medya kullanımının boşanmalara sebep olabileceğini göstermektedir (Kalaman, Çelik, 2019: 439). Ayrıca Yargıtay 2. Hukuk Dairesi'nin kararı, eşin sürekli sosyal medya kullanmasının evlilik birliğini temelden sarsan bir davranış olarak kabul edilmesi gerektiğine

hükmetmiştir. Kararın gerekçesinde, sosyal medya kullanımının eşler arasındaki iletişimi olumsuz etkilediği ve evlilik birliğini zedelediği belirtilmiştir (Ünal, 2024). Bir kişi herhangi bir sebepten dolayı sosyal medya kullanıyorsa, bu da eşini olumsuz etkiliyorsa, etkilenen eş bunu gerekçe göstererek boşanma talep edebilir. Bu durumda sosyal medya kullanımı bizatihi boşanma sebebi olmaktadır.

Sonuç

Teknolojik ve dijital değişimin-gelişimin baş döndürücü bir hızla yaşandığı günümüz toplumunda bu değişimden etkilenmeyen neredeyse hiçbir şey yoktur. Bu kapsamda toplumun en temel kurumları dijital ve sosyal medyadan etkilenmiştir. Siyasi partiler vizyonlarını artık sadece mitingler aracılığı ile taraftarlarına ve vatandaşlara iletmiyor; sosyal medya hesapları ile çok daha etkili propaganda yapabiliyorlar. İktidara karşı muhalefetini sadece kürsülerde değil sosyal medya hesaplarından yapabiliyorlar. Aynı şekilde eğitim artık sadece fiziki sınıflarda değil sanal sınıflarda da yapılabiliyor, bilgiye erişim sanal alemde çok daha kolaylaşıyor. Sağlıkta hastalık teşhisi fiziki muayene yanında yapay zekayla ve sosyal medyada yer alan programlarla da yapılabiliyor. Hemen her şeyin değişip dönüştüğü dijital ve sanal alemde aile kurumunun istisna olacağı beklenemezdi. Ailenin yapısı ve işlevi, aile içi ve eşler arası ilişkiler, ebeveyn ve çocuklar arası etkileşim ve iletişim vb. birçok açıdan aile kurumu da dijital-sosyal medyadan etkilenmiştir.

Dijital veya sosyal medya, sosyolojik bir kurum olan aileyi etkilemiş ve değiştirip dönüştürmüştür. Bunlardan en çok dikkati çekici olanları şunlardır denilebilir: Sosyal medya bekar sayısı artması ve hanelerin küçülmesi üzerinde etki yapmıştır. Aile, çocuğun dış dünyadan haberdar olma ve sosyalleşme ile ilgili ilk ve en önemli aracı iken, sosyal medya ile buna yeni araçlar eklenmiştir. Serbest zaman ailece kullanılan, eğlenilen ve harcanan zaman iken ailede serbest zamanın bireysel tüketimi artmıştır. Aile üyeleri ve ebeveyn rolleri değişmiş, dijital annelik, ebeveynlik gibi çocuğun gelişimini sağlayıcı ve tehditlerden koruyucu yeni roller eklenmiştir. Aile kurumunun sürdürülebilirliğine yönelik yeni tehditler oluşmuş, boşanmalar artmış ve aile her zamankinden daha kırılgan hale gelmiştir. Aileye yönelik normlar değişmiş, yeni normlar oluşmuştur. Aile üyelerine yönelik olarak aile içi yaşama becerileri dönüşmüştür. Görüldüğü üzere kurumsal olarak aile sosyal medyanın yol açtığı toplumsal değişime ve etkiye maruz kalmış bunların bir kısmından olumsuz bir kısmından da olumlu olarak etkilenmiştir.

Evli çiftlere yönelik yapılan araştırmalarda sosyal medyanın etkisinin daha ziyade olumsuzluğu üzere vurgu vardır. Bunlar arasında en dikkati çeken; eşlerden birisinin veya her ikisinin sosyal medya aracılığı ile pornografi, oyun, kumar gibi bağımlılıklar edinmesidir. Ayrıca sadakatsizliği kolaylaştırıp, yaygınlaştırması, iletişimi azaltması, teşhirci duygularla mahremiyeti zayıflatması, yetersizlik ve yoksunluk duygusu oluşturması da yine sosyal medyanın eşlere yönelik olumsuz etkilerindedir. Bütün bunlara ilaveten sosyal medyayı kullanmak boşanmalara sebep olmuş ve sosyal medya kullanma geçerli bir boşanma sebebi olarak yargı kararlarında yerini almıştır.

Sosyal medyanın ilişkiyi ve aileyi olumsuz etkileyen pornografi, kumar, aldatma, gösteriş, özeli kamuya açma gibi işlevleri, gerçekte anı itibariyle toplumsal denetimin dışında kalabilmektedir. Bu tür eylemler gerçekte bir başkasının o an itibariyle müdahalesi ve görölüp ayıplama baskısı bulunmamaktadır. Bu sosyal denetimsizliğe bir de dini açıdan duyarsızlık yani helal haram çizgisinin aşılması ile ilgili kaygı, diğer bir ifade ile dini hassasiyet ve denetimin olmaması eklendiğinde bireyler sosyal medyada aile ve eş ilişkisini olumsuz etkileyecek eylemleri daha kolay ve daha rahat gerçekteirebilmektedir.

Netice itibariyle sosyal medyanın aile ve eşler arası ilişkiye yönelik etkisi konusunda tümüyle olumlu veya tümüyle yadsıyıcı bir tutum sergilenemez. Sosyal medyanın kullanımına göre etkisi değişebilir. Sosyal medyayı uygun araçlarla, uygun yerde ve uygun şekilde kullanabilmek, bu konuda bilgi sahibi olmak önemlidir. Bunun için de sosyal medyanın sunduğu imkânlar kadar oluşturduğu tehlike ve risklerin de farkında olmak gerekir. Farkındalık, faydalardan yararlanabilmek ve tehlikelere karşı tedbir alabilmek için ilk adım niteliğindedir.

Kaynakça

- Akça, F. ve Koç Çilekçiler, N. (2019). Okul öncesi dönemdeki çocukların en çok etkilendiği çizgi film karakterleri ve bu karakterlerle özdeşleşmelerinin yol açabileceği dijital tehlikeler. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 6, 403-433. <http://dx.doi.org/10.15805/addicta.2019.6.2.0053>
- Ardıç, T.ve Selvi, Ö. (2022). Teknoloji bağımlılığı ve aile içi iletişim ilişkisi üzerine teorik ve uygulamalı bir çalışma. *Middle Black Sea Journal of Communication Studies* 7(2), 241-254.
- Bal Çetinkaya, K. (2021). X, Y, Z Kuşağı... peki ya ötesi?. *TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi*, 641, 46-51 <https://bilimteknik.tubitak.gov.tr/makale/x-y-z-kusagi-peki-ya-otesi>
- Baykal, F. (2020). Sosyalleşmenin yeni yolu: Dijital teknolojiler. *Dipnot*, 4, 5-8.
- Bayrak, M. (2020). Sosyal medyanın aile bireyleri üzerine etkileri, *Aile ve Sosyal Medya* (24-31). ILM Uluslararası Akademisyenler Birliği.
- Canatan, K. (2020). İnternet bağımlılığı ve önleyici yöntemler, *Aile ve Sosyal Medya* (35-42). ILM Uluslararası Akademisyenler Birliği.
- Coşkun Armağan, İ. (2024). Çocukları sosyal medyanın karanlık yüzünden korumak için "aile hareketi" önerisi. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/cocuklari-sosyal-medyanin-karanlik-yuzunden-korumak-icin-aile-hareketi-onerisi/3356576>
- Çeçen, A. F., Çoklu, N., Bostancı, M., Atmaca, S. (2023). Aile kurumuna dijital bir yaklaşım: Dijital aile sözleşmesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 22(1), 66-84.
- Demir, Ü. (2016). Sosyal medya kullanımı ve aile iletişimi: Çanakkale’de lise öğrencileri üzerine bir araştırma. *Selçuk İletişim Dergisi*, 9 (2), 27-50.
- Demir, Z. (2021). Değişen toplumlarda ailenin değişmeyen özellikleri. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21(2), 770-791.
- Demirsoy, Ç. (2025, 29 Mart). Sosyal medya ilginiz, aile ilişkilerinize mal olabilir!. <https://npistanbul.com/sosyal-medya-ilginiz-aile-iliskilerinize-mal-olabilir>
- Digital Citizenship (2025, 5 Mayıs). Nine elements nine themes of digital citizenship. <https://www.digitalcitizenship.net/nine-elements.html>
- Dikeçligil, F. B. (2023). Ailede çözülme ve sosyal medya etkisi, *Mahremiyet bağlamında sosyal medya ve aile* (101-111). 5. Baskı, DİB yayınları.

- Ekşi, Z. (2018). Siber @ldatma. N. Oklik, H. Ünal Reşitoğlu, (eds.), *Aileyi anlamak: Disiplinler arası yaklaşım* (207-231). Nobel yayınevi.
- Gökhan Kır, Ö. (2023). Dijital dünyada aile ve mahremiyet, *Dijital dünyada değerleriyle aile olmak*, DİB Yayınları, 87-98.
- Günyol, A. (2024). <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/dunya-nufusunun-yuzde-62si-sosyal-medya-kullaniyor/> (erişim: 29.04.2025).
- İli, B. (2024). Çevrimiçi kumarın sosyal medyada tehlikeli yükselişi: Youtube videoları üzerine bir inceleme. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (e-gifder)*, 12 (2), 793-815.
- İnam, A. (2020). Hayatımızın bir parçası olarak sosyal medya, *Aile ve sosyal medya* (8-19). ILM Uluslararası Akademisyenler Birliği.
- Katarcı, A. (2020). Dijital mecralarda “çocuk istismarı” hangi yöntemlerle gerçekleşiyor?. *Dipnot*, 4, 21-30.
- Korkmaz, Z. (2019). Dijital teknolojileri kullanım alışkanlıkları ve sosyalleşme: İlkokul öğrencileri üzerine bir araştırma, Yüksek lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Medya ve İletişim Yönetimi.
- Odabaş, H. F., N. Tekgöz, R. Hafızoğlu, S. Aydın (2024). Dijital çağda ailenin dönüşümü yeni nesil bağlar ve dinamikler, Enstitü Sosyal Yayınları: Araştırma Raporu No. 2.
- Oruç, M. (2024). <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/turkiyenin-yuzde-86-5i-internet-kullanicisi-yuzde-93-8i-de-mobil-baglanti-sahibi/> (erişim: 29.04.2025).
- Öngören, S. (2017). Boşanma ve boşanmanın erken çocukluk dönemi çocuklar üzerindeki etkileri. *Uluslararası Eğitim Bilimler Dergisi*, 4(13), 73-87. http://www.inesjournal.com/Makaleler/808907670_04-id-1497.pdf.
- Özkaya, P. (2023). Dijital dünyada çevrimiçi riskler, bilişim suçları ve mağdur çocuk. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 14 (53), 13-42.
- Prensky, M. (2001). “Digital natives, digital immigrants.” *On the horizon. MCB University Press*, 9(5), 1-6. <https://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf>

- Kalaman, S. ve Çelik, F. (2019). Türkiye'deki evli bireylerin sosyal medya kullanımlarının evlilikleri üzerine etkisi: Nitel bir araştırma. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 424-453.
- Şentürk Dizman, Z. (2019). Sosyal medyanın boşanmaya etkileri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 548-555.
- TDK (2025, 11 Eylül). *Sosyal medya*. <https://sozluk.gov.tr/>
- TÜİK, (2023a, 29 Nisan). *Doğum istatistikleri, 2023*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2023-53708>
- TÜİK, (2023b). TÜİK haber bülteni, Sayı: 45592.
- TÜİK, (2024, 14 Mart). *Hanehalkı bilişim teknolojileri (BT) kullanım araştırması, 2024*. [https://Data.Tuik.Gov.Tr/Bulten/Index?P=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2024-53492](https://Data.Tuik.Gov.Tr/Bulten/Index?P=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2024-53492)
- Tüzer, V. (2021). İnternet, siberseks ve sadakatsizlik. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(1), 100-116.
- Utma, S. (2020). Aile Kurumunun dönüşümünde sosyal medyanın etkisi: Aile içi iletişimin dijitalleşmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(71), 1016-1023.
- Uzunovalı, I.- Özbay, A. (2023). Aldatma ve sadakatsizlik: cinsiyet bağlamında bir değerlendirme. *Turkish Academic Research Review*, 8 (3), 1073-1091.
- Ünal, S. (2020). Dijital teknoloji kullanımının çocukların gelişimi ve sağlığı üzerindeki etkileri. *Dipnot*, 4, 9-20.
- Ünal, Z. (2024). Yargıtay kararı: eşin sürekli sosyal medya kullanımı boşanma sebebi sayıldı, <https://www.zeynepunal.av.tr/yargitay-karari-esin-surekli-sosyal-medya-kullanimi-bosanma-sebebi-sayildi/> (erişim: 29.04.2025)
- Ünsal, R. (2022). Kendimizi neden göstermek istiyoruz? Teşhir toplumunda sosyal medya kullanımına dair nitel bir çalışma. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 39(2), 548-569. doi:10.32600/huefd.1008651
- Verimli, A. (2019). Aile ilişkilerinde 'sanal' tehdit. Zeynep Rakipoğlu ile röportaj. <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/aile-iliskilerinde-sanal-tehdit/1425616> (Erişim: 29.03.2025)

- Vikipedi. (2025, 1 Ekim). *Slot makinesi*. https://tr.wikipedia.org/wiki/Slot_makinesi
- Yalçın, M., Yalçın M. (2018). Sosyal medya kullanımı ve aile içi iletişim ilişkisi: üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Journal of International Social Research*, 11(57), 738-743.
- Yaman, F. (2018). Türkiye’de ebeveynlerin dijital öz yeterliliklerinin incelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir. <https://doi.org/10.21764/maeuefd.327309>
- Yaman, F., Dönmez, O., Kabakçı Yurdakul, I., Odabaşı, F. (2016). Dijital dünyanın ailesi: İnternetik aile, A. İşman, H. F. Odabaşı, B. Akkoyunlu (eds.), *Eğitim Teknolojileri Okumaları* (173- 192). Sakarya Üniversitesi, TOCET The Turkish Online Journal of Educational Technology.
- Yazıcı, Z. N. (2021). “E-dünya’da yeni bir rol: Dijital annelik. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 115-132.
- Zeybekoğlu Akbaş, Ö., Dursun, C. (2020). Teknolojinin aileye etkisi: değişen ailenin dijital ebeveyn ve çocukları. *Turkish Studies- Social*, 15(4), 2245-2265. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.43395>

<i>Etik Kurul İzni</i>	<i>Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale Aile Araştırmaları alanına aittir.</i>
<i>Çatışma Beyanı</i>	<i>Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması olmadığını ve yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.</i>
<i>Destek ve Teşekkür</i>	<i>Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.</i>

YUVA DERGİSİ

ASBÜ Uluslararası Aile Araştırmaları Dergisi

ASBU International Journal of Family Research

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 10.10.2025

Kabul Tarihi/Accepted: 25.11.2025

Yayın Tarihi/Published: 31.12.2025

Değişen Aile Yapısında Annenin Eğitici Rolü: Kur'an ve Sünnet Işığında Bir Değerlendirme

ŞERİFE ÖZKETEN
ÇATALKAYA

Dr., Milli Eğitim Bakanlığı

drserifecatalkaya@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8697-3924>

ÖZ

Bu makalede, postmodern dönemde değişen aile yapısının annelik kurumu üzerindeki etkileri ve bu değişimin çocuk eğitimi bağlamında doğurduğu sonuçlar İslami eğitim anlayışı çerçevesinde ele alınmaktadır. Kur'an ve Sünnette annenin eğitici rolü, klasik İslam eğitimindeki pedagojik yaklaşımlar ışığında incelenmiştir; ardından dijitalleşme, bireyselleşme ve mahremiyet kaybı gibi postmodern tehditler, bu rol üzerindeki dönüştürücü etkileriyle tartışılmıştır. Annelik yalnızca biyolojik bir rol değil, aynı zamanda değer aktarımının ve çocuğun ahlaki ve ruhsal gelişiminin ilk kaynağıdır. İslami öğretilerde annenin eğitici misyonu ve rolünü, günümüzde çeşitli sosyal ve kültürel etkenler aşındırmaktadır. Bu noktada İslami eğitim anlayışının sunduğu koruyucu ilkeler ve tedbirler aracılığıyla aile değerlerinin nasıl muhafaza edilebileceği incelenmektedir. Elde edilen bulgular, eğitimin ilk çevresini oluşturan annenin rolünün yeniden tanımlanması gerektiğini ve bu rolün ihmalinin, yalnızca bireysel değil, toplumsal değer kaybına da yol açtığını ortaya koymaktadır. Çalışmada elde edilen bulgular, annelik rolünün yeniden tanımlanmasının yalnızca bireysel karakter eğitimi değil, toplumsal ahengin tesisi açısından da zaruri olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler:

Annelik, İslami Eğitim, Aile, Postmodernizm, Çocuk Terbiyesi

Atf/Citation

Çatalkaya, Ş. Ö. (2025). Değişen Aile Yapısında Annenin Eğitici Rolü: Kur'an ve Sünnet Işığında Bir Değerlendirme. *YUVA Dergisi*, 3(2), 210-233.

Çatalkaya, Ş. Ö. (2025). The Educational Role of the Mother in a Changing Family Structure: An Evaluation in the Light of the Qur'an and the Sunnah. *Journal of YUVA*, 3(2), 210-233.

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.

This article was checked by iThenticate.

The Educational Role of the Mother in a Changing Family Structure: An Evaluation in the Light of the Qur'an and the Sunnah

ABSTRACT

This article examines the impact of changing family structures on the institution of motherhood during the postmodern era and discusses the consequences of this transformation for child education within the framework of Islamic educational philosophy. The educational role of the mother, as emphasized in the Qur'an and the Sunnah, is addressed not merely as a biological duty but as the foundational source of a child's moral and spiritual development. In classical Islamic pedagogy, the mother's influence is central to value transmission and personality formation. However, postmodern threats such as digitalization, individualism, and the erosion of privacy have weakened this educational role significantly. Today, various social and cultural dynamics continue to erode the function of motherhood as an ethical and spiritual guide. In response, this study analyzes the protective principles and structural solutions offered by Islamic education for preserving essential family values, continuity. It explores how Islamic teachings sustain these values through ethical frameworks and family-centered strategies rooted in tradition. The findings reveal that redefining the mother's role as the primary educational agent is essential not only for individual moral development but also for maintaining broader social harmony and cohesion. The article emphasizes that failure to uphold this role leads to greater societal value loss and ethical disintegration. Thus, the study demonstrates that revitalizing motherhood's educational mission is a crucial step in resisting postmodern fragmentation. Drawing on comprehensive Islamic teachings, this model presents a spiritually grounded alternative that fosters cohesive family systems, ensures intergenerational value transmission within a morally anchored civilization.

Keywords:

Motherhood, Islamic Education, Family, Postmodernism, Child Upbringing

Giriş

Toplumun temel yapı taşını oluşturan aile, dar anlamda anne, baba ve çocuklardan; geniş anlamda ise büyükanne, büyükbaba, çocuklar, torunlar, gelin, damat, amca, dayı, hala ve teyze gibi geniş aile üyelerden meydana gelen bir yapıdır. Aile, büyüklerin rehberliğinde işlevlerini sürdüren ve insanlık tarihi boyunca varlığını koruyan; insan nesli devam ettikçe önemini yitirmeyecek olan kadim bir kurumdur. Bu kurumun huzurlu, mutlu ve sağlam bir yapıya sahip olması, toplumun genel refahı ve düzeni üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. Bu nedenle, ailenin korunması ve yapısını tehdit eden zararlı etkenlerden arındırılması hayati bir öneme sahiptir. Toplum ve insanlık açısından alternatifi bulunmayan aile kurumu, işlevselliği bakımından vazgeçilmez bir yere sahiptir. Toplumların varlığını sürdürebilmesinin temel dayanaklarından biri olan aile, biyolojik, psikolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik pek çok işleve sahiptir. Bu işlevler; neslin devamının sağlanmasından, bireylerin psikolojik tatminine ve farklı ekonomik alanlarda faaliyette bulunulmasına kadar uzanan çok yönlü bir yapıyı ifade eder (Karakuş, 2023, s. 87).

Aile, toplumun temel birimlerindedir. Nasıl ki toplumlar ideal tipler üzerinden sınıflandırılıyorsa, aile yapıları da bu toplumsal sınıflamalara uygun biçimde tiplendirilebilir. Her toplum tipi, kendine özgü bir aile modelini beraberinde getirir. En genel anlamda toplumlar “geleneksel” ve “teknolojik” olarak ikiye ayrılabilir; benzer şekilde aile yapıları da “geleneksel aile” ve “çekirdek aile” şeklinde sınıflandırılabilir. Geleneksel toplumlarda duygu temelli ilişkiler egemendir, otoriter ve hiyerarşik bir yapı mevcuttur. Toplumsal düzen, gelenek ve göreneklere dayalı normlar tarafından belirlenir. Bu yapıların izleri çekirdek aile yapılarında da görülebilir. Geleneksel toplumdaki teknoloji merkezli topluma geçişte yaşanan kültürel dönüşüm, geleneksel aileden çekirdek aileye geçişle benzerlik gösterir. Sonuç olarak, toplumun karakteri nasıl şekilleniyorsa, o yapıya uygun bir aile formu da ortaya çıkar. Birey, içinde bulunduğu toplum ve aile yapısına göre şekillenir; bu bağlamda toplumsal aktör konumunu kazanır. Her bireyin toplumdaki yeri, üstlendiği rol ve sahip olduğu statü, onun ait olduğu sosyal yapıya göre biçimlenir (Sayın, 1987, s. 45).

Günümüzde aile yapısı, postmodern kültürel etkiler, bireyselleşme, dijitalleşme ve ahlâkî çözümlerin etkisiyle büyük bir dönüşüm geçirmektedir. Bu değişim süreci, özellikle ailedeki rolleri ve değer aktarımı süreçlerini doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda, geleneksel olarak eğitimin ilk halkasını oluşturan annenin rolü hem işlevsel hem de anlam düzeyinde yeniden sorgulanır hâle gelmiştir. Oysa İslam düşüncesinde anne, yalnızca biyolojik bir figür değil, aynı zamanda çocuğun ahlâkî ve ruhsal gelişimini şekillendiren ilk ve en etkili eğitimcidir. Çocuğun

dinî gelişiminde annenin ve babanın rolü son derece önemlidir. Zira aile, bireyde dinî duygu ve düşüncenin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde en önemli faktördür. Ailede, verilecek doğru bir din eğitimi çocukta dinî duygu ve düşüncenin gelişmesine katkı sayılabileceği gibi, aksi yönde verilecek yanlış bir eğitim çocukta dinî duygunun yanlış yöne sapmasına sebebiyet verebilir. Bu bağlamda anne-babanın, çocuğa karşı en önemli görevlerinden biri de çocukta var olan dinî duygunun ortaya çıkarılması ve geliştirilmesi konusunda rehberlik etmektir. Anne-baba, çocuğun din eğitimindeki bu temel görevini ihmal etmemelidir (Özdemir, 2019, s. 314-315). Bu bağlamda makalede, değişen aile yapısı bağlamında özellikle annenin eğitici rolü; Kur'an ve Sünnet ışığında yeniden ele alınacak, klasik İslam eğitim anlayışıyla postmodern dönemin zorlukları karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir.

1. Kur'ân ve Sünnet Bağlamında Annelik ve Eğitim Sorumluluğu

Marshall'a göre annelik olgusu, anne olmanın pratik gerçekliklerini ve toplumsal önemini kapsayan bir terimdir (Marshall, 1999, s. 31). İslam düşüncesinde ise anne yalnızca biyolojik bir figür olarak değil, aynı zamanda çocuğun ilk ahlaki rehberi ve manevi terbiyecisi olarak kabul edilir. Kur'ân ve Sünnet'te annenin, karakter inşasında, iman ve güzel ahlak gibi temel değerlerin kazandırılmasında belirleyici bir yeri vardır. Çocuğun eğitiminde anne ve babanın aktif rol üstlenmesi dini bir yükümlülüktür. Anne kadar baba da çocuğun eğitim sürecinin ana aktörlerinden biridir. Bu sebeple aile içerisinde çocuğun eğitiminden sorumlu olan kimselerin rollerini iyi tanınması ve bu sorumluluk bilincini taşıması gerekmektedir (İder & Tavukçuoğlu, 2023, s. 25). Kur'ân-ı Kerîm, anne-babaya iyilik yapılmasını emreden birçok ayetle birlikte, özellikle annenin çocuk üzerindeki emeğine dikkat çeker. Lokmân Sûresi'nde (Lokman Suresi, 31/14) annenin “zorluk üstüne zorlukla” çocuğunu taşıdığı ve süttten kestiği hatırlatılarak, ona gösterilmesi gereken şükran duygusu vurgulanır. Yine bir başka ayette (Ahkaf Suresi, 46/15) aynı temayı sürdürerek annenin taşıdığı yükün manevi boyutuna işaret eder. Bu ayetlerde dikkat çeken husus, annenin yalnızca bir koruyucu değil, aynı zamanda hayatın erken döneminde çocuğun karakterini şekillendiren ilk ve en güçlü etken olduğudur.

Hız. Peygamber'in sünnetinde annelik, yalnızca bir aile içi rol değil; aynı zamanda bir ahlâkî ve eğitimsel sorumluluk alanı olarak tanımlanmıştır. “Cennet annelerin ayakları altındadır” hadisi (Nesâî, Cihâd, 6) annenin çocuk üzerindeki ruhsal ve ahlâkî etkisinin ne kadar derin olduğunu gösterir. Bir sahabinin “Kime iyilik edeyim?” sorusuna Hız. Peygamber'in üç kez “Annene” cevabını vermesi (Buhârî, Edeb, 2) annenin öncelikli rehberlik konumunu ortaya koyar. Aile içi deneyimler, kişilik oluşumu ve yapılanasında büyük önem taşımaktadır.

Çocuğun sağlıklı olarak yetişmesi ve olumlu kişilik yapısı geliştirebilmesinde anne babanın çocuk yetiştirme tutumları büyük önem taşımaktadır (Yavuzer, 2003, s. 145). Anne ve baba, çocuğun ilk olarak model aldığı kişilerdir. Çocuklar yaşamı öğrenirken, ilk bilgilerini ailesinden özellikle de annesinden almaktadır. Anne, çocuğun ilk öğreticisidir, onun aracılığı ile çocuk, dünyayı kavramaya çalışmaktadır. Anne, çocuğa yol göstermekle birlikte ona ışık tutmaktadır. (Bartan & Arıcı, 2020, s. 280) Ancak günümüzde artan dijitalleşme ve bireyselleşme eğilimlerinin güçlenmesi, annelik rolünün çocuk üzerindeki etkisini belirgin biçimde dönüştürmektedir. Çocukların giderek daha fazla sosyal medya aracılığıyla dünyayı tanınması, doğrudan insani ilişkilerin payını azaltmakta ve bu durum anne-çocuk ilişkisinin eğitici boyutunu gölgede bırakmaktadır.

Kur'ân ve Sünnet'in çizdiği annelik modeli, bireyin bedensel gelişiminin yanı sıra ahlâkî inşasını da merkeze alır. Bu bağlamda, İslâmî eğitimde annenin eğitici kimliği, bir toplumda örf, âdet ve kural halini almış iyi tutum ve davranışlar veya bunları kazandıran bilgi anlamında kullanılan edeple temellenen bir kişilik eğitiminin taşıyıcısıdır. Bu modelde bilgi, ancak edep zemininde anlam kazanır. Gelenekte bu anlayış “Emsile ve Ebcad'den önce anneden edep” sözüyle özetlenmiştir. Yani formel eğitimden önce çocuğa davranış eğitimi, karakter gelişimi ve merhamet diliyle yaklaşmak esastır. Sünnet, annenin çocuğu sadece besleyen ve koruyan değil, aynı zamanda yönlendiren ve geliştiren bir özne olduğunu vurgular. Böylece Kur'ân ve hadislerin birlikte ortaya koyduğu annelik anlayışı, çağlar üstü bir eğitim modeli sunar; annelik, İslâm'ın değerler sistemini nesiller arası geçişte sürdürülebilir kılan mühim bir konuma sahiptir.

İslâm ahlâk anlayışı açısından anne-çocuk ilişkisinde annenin rehberliği, çocuğun doğru değerlerle yetiştirilmesi bakımından merkezi bir öneme sahiptir. Bu çerçevede anne, çocuğunu ahlaki gelişiminde desteklerken merhamet, adalet, sabır ve iyilik gibi erdemleri kazandırmayı amaçlar; zararlı davranış ve tutumlardan uzak durmasına rehberlik eder. Dolayısıyla anne-çocuk ilişkisinde amaç, davranışları mutlak iyi-kötü ayrımıyla değerlendirmekten ziyade, İslâm'ın öngördüğü değer temelli bir ahlaki yöneliş oluşturmaktır. Bu bağlamda aile de iyi insan yetiştirme noktasında çaba sarf etmelidir. Bu bağlamda da ayette ebeveyn-çocuk ilişkisine dikkat çekildiği görülmektedir (Bakara Suresi, 2/233). Anne ve babaların çocuk eğitimi üzerinde önemli etkileri ve sorumlulukları bulunmaktadır. Her ne kadar istisnalar bulunsa da anne-babalar genellikle çocuklarının iyi insan olmalarını isterler ve bu yönde çaba gösterirler (Karaman, 2017, s. 34-35).

Doğumdan sonraki dönemde çocuğun sağlıklı beslenmesinde en kritik uygulamalardan biri emzirme sürecidir. Anne sütünün hem fiziksel hem de ruhsal açıdan sayısız faydası

bulunmaktadır. Anne ile çocuk arasında emzirme yoluyla kurulan duygusal bağın güçlülüğü, fitrî bir yaklaşım olarak sevgi ve şefkati beslemekte; bu durum çocuğun hem maddî hem manevî gelişiminde belirleyici bir rol oynamaktadır. İnsan var olduğundan beri anne sütü, çocuğun beslenmesinin ve gelişiminin temel ve vazgeçilmez bir kaynağı olmuş; bu kaynaktan mahrumiyet ise çeşitli sorunları beraberinde getirmiştir (Gümrükçüoğlu, 2017, s. 45). Bu durumda annenin doğum öncesinde yaşadığı hamilelik süreci ve doğum sonrasında yaşadığı emzirme süreci ortaya çıkmaktadır.

Mâtürîdî'ye göre Kur'ân, annenin hamilelik ve emzirme sürecinde yoğun fizyolojik ve duygusal yük taşıdığını vurgulayarak bu dönemin özel bir hassasiyet gerektirdiğine işaret eder. Nitekim Ahkâf Sûresi'nde "annelerin onu zahmetle taşıyıp zahmetle doğurduğu" ifade edilerek (Ahkâf, 46/15), annenin hamilelikte karşılaştığı güçlükler açıkça dile getirilmiştir. Benzer şekilde Kur'an'da, emzirme süresinin "iki tam yıl" olarak bildirilmesi (Bakara, 2/233), annenin bu dönemde üstlendiği bakım sorumluluğuna dikkat çeker. Mâtürîdî, bu ayetleri yorumlarken annenin hamilelik ve emzirme sürecinde güçten düştüğünü; bu nedenle aile içindeki yükün paylaşılması gerektiğini belirtir. Ona göre anne, çocuğun dünyaya gelişinden itibaren önemli bir sorumluluk üstlenirken, baba da annenin yaşadığı bu meşakkati gözeterek maddî ve manevî destek sunmalı; ailenin yükünü paylaşmalıdır. Böylece Kur'an'ın bu vurgusu, yalnızca biyolojik sürece değil, aynı zamanda ilâhî rahmet, şefkat ve aile içi adalet anlayışına işaret eder. Sonuç olarak, anneye verilen değer ve destek, çocuğun sağlıklı gelişiminin yanı sıra, ailede merhamet ve sorumluluk paylaşımının korunması açısından da temel öneme sahiptir (Mâtürîdî, 2021, s. 386).

Kur'an'da "(Ey insan), hem bana hem ana babana minnet duymalısın" (Lokman, 31/14) buyrulurken Allah'a minnettarlıkla ana babaya minnettarlığın birlikte emredilmesinin sebebi, Allah'ın insanı var edip onu nimetleriyle rızıklandırması, ana babanın da insanın hem dünyaya gelmesine vesile olması hem de hayatının en zayıf dönemlerinde, çocukluğunda, hastalığında ona kol kanat germesi, yetiştirip büyütmesi, beslemesi ve eğitmesidir. Allah, kendisine ve anne babasına şükretmesini emretmiştir. Ayette annenin fedakârlığına özel bir vurgu yapıldığı görülmekte, dolaylı olarak onun daha çok ilgi ve sevgi gösterilmesi gerektiğine işaret edilmektedir. Nitekim Hz. Peygamber de "Yâ Resûlallah! Kime iyilik etmeliyim?" şeklindeki bir soruya, "annene" diye cevap vermiş; "Sonra kime?" denilince yine "annene" demiş; üçüncü defa tekrarlanan soruya da aynı cevabı vermiş; nihayet dördüncüsünde "babana" buyurmuştur (Müsned, 5; Tirmizî, "Birr", 1). Ancak Allah'ın hakkı bütün hakların önünde olduğu için ana-

baba çocuklarını bu hakkı ihlâl etmeye yani onları tevhid inancından sapmaya veya Allah'ın açıkça yasakladığı başka işleri yapmaya zorlarsa kesinlikle onların bu baskısına boyun eğilmeyecek; bununla birlikte meşru ve makul olan istekleri (Ankebût Suresi, 29/8) yerine getirilecektir (Karaman, 2017, s. 337-338).

Hız. Peygamber; “Çocuklarınıza ikramda bulunun, onlara güzel terbiye verin” (İbn Mâce, Edeb, 3) şeklinde buyurmuştur. Çocukların varlığı Kur'an'da ebeveynler için ilâhî bir “sınama vesilesi” (Teğâbün Suresi, 64/15) olarak sayıldığından, onların terbiye ve eğitimlerine “bir imtihan” ciddiyetiyle bakmak ve onları yaşadığımız çağın zararlı ve tehlikeli alışkanlıklarına karşı korumak, neslin güvenliği açısından da önemli bir sorumluluktur. Çocuklara ahlaki değerler konusunda doğru ve güvenilir bilgiler sunulmalı, bu doğrultuda sağlam kanaatlerin oluşması desteklenmelidir. Ahlak eğitimi, çocuğun zekâsına, kalbine ve düşünsel dünyasına hitap etmeli; amacı iyiliği öğrenmeyi sevdirmek ve benimsetmek olmalıdır. Çocuğun duyarlılığının bu yönde gelişmesi sağlanmalı, çocukla aynı duygusal ve zihinsel frekansa ulaşılmaya çalışılmalıdır. Çocuk heyecanlandığında, onun zihnini aydınlatmak daha kolay hâle gelir. Böylece ahlak eğitimi, irade gelişimi üzerinde de etkili olabilir (Dumangöz, 2021, s. 111).

Kadınların annelik sorumlulukları, yalnızca kendi yaşamlarını sürdürmeleriyle sınırlı değildir; aynı zamanda toplumsal hayata katılım, sosyal uyum ve toplumsal normların şekillenmesi açısından da belirleyici bir konuma sahiptir. Bu bağlamda anneliğin fitrî bir olgu olarak tanımlanması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Annelik, doğası gereği merhamet, şefkat ve koruyuculuk odaklı bir süreçtir. (Kesen, 2022, s. 32). Kur'an ve Sünnette çizilen annelik profili de yalnızca biyolojik bir statüye değil; eğitici, ahlâkî ve ruhsal bir misyona işaret etmektedir. Nitekim klasik İslam düşüncesi ve eğitim geleneği de bu anlayışı merkeze alarak anne ve babanın eğitici rolünü sistematik bir çerçeveye oturtmuştur. Bu bağlamda, tarihsel süreçte şekillenen geleneksel eğitim anlayışı içerisinde ailenin nasıl konumlandırıldığı ve bu rolün hangi ilkeler doğrultusunda anlam kazandığı, çalışmanın bir sonraki bölümünde ele alınacaktır.

2. Geleneksel İslâm Eğitim Anlayışında Annenin Pedagojik Rolü

Yeni doğan bir bebek, öncelikli olarak biyolojik ihtiyaçlarının karşılanmasına ihtiyaç duyar ve bu süreçte temel bakım sağlayıcısı olarak anne figürü olumlu bir değer kazanır. Büyüdükçe, baba ve kardeşlerin de bakım süreçlerine katılmasıyla çocuk, aile üyeleriyle kurduğu ilişkiler aracılığıyla duygusal ve sosyal bağlar geliştirir. Yaklaşık üç yaşına kadar motor becerilerini geliştiren çocuk; yürüme, koşma, oyun oynama ve çevresiyle etkileşim kurma yetileri kazanır. Bu dönemde çocuk, sosyal çevreye adım atmaya başlar ve çevresine

uyum sağlama sürecine girer. Bu gelişim süreci “sosyalleşme” ya da “toplumsal uyum becerisi” olarak tanımlanabilir. Ancak çocuğun erken dönemde aile bireyleriyle sağlıklı ilişkiler kuramaması ya da olumsuz koşullar altında büyümesi durumunda, içe dönük ve toplumsal ilişkilerden uzak bir kişilik geliştirmesi de muhtemeldir. Çocuk, aile içinde toplumun kabul ettiği değer yargılarını, gelenekleri, örf ve âdetleri öğrenir. Böylece hem genel geçer sosyal kuralları hem de aileden aileye farklılık gösterebilen özel davranış kalıplarını ve değer sistemlerini içselleştirir (Atav, 1955, s. 138-139).

İslâm düşüncesinde çocuk terbiyesinin başlangıç noktası aile olup, süreç sevgi, merhamet ve örneklik ilkeleri etrafında biçimlenmektedir. İslâmî eğitim sisteminde çocukların eğitimi öncelikle ailenin sorumluluğundadır. Aile, çocuğu için uygun gördüğü terbiyeyi vermelidir (Canan, 2005, s. 26). Klasik medrese müfredatında çocuklara verilen ilk eğitimler Arapça dil bilgisi kitapları olan Emsile, Bina, Avâmil gibi metinlerdir. Ancak bu formel eğitime geçilmeden önce, çocuklara ev ortamında kazandırılması gereken temel unsur “edep” olarak kabul edilmiştir. “Emsile ve Ebced”den önce anneden edep” şeklinde halk arasında yaygınlaşan anlayış, annenin eğitici rolünü sembolik bir şekilde ortaya koyar. Bu ifade, bilginin değil, ahlâkın temele alınması gerektiğini savunan geleneksel pedagojik yaklaşımı yansıtır.

İbadet eğitiminin ne zaman başlaması gerektiği, çocuğun gelişimsel özellikleri ve aile içi dinî sosyalleşme süreçleriyle yakından ilişkilidir. Çocukluk dönemi, bireyin tutum, davranış ve kimliğinin temellerinin atıldığı kritik bir evredir; bu süreçte çocuk bilişsel, duygusal, fiziksel ve sosyal yönlerden hızla gelişirken, içinde bulunduğu aile ortamı ve günlük yaşantı aracılığıyla dinî kimliğinin ilk unsurlarını edinir. Çocuğun ibadetlere ilişkin ilk gözlemleri ve davranış kalıpları çoğunlukla anne-babanın tutumları üzerinden şekillendiğinden, ailenin sunduğu örneklik ve güven temelli iletişim belirleyici bir rol oynar. Erken dönemde ibadet eğitiminin amacı çocuğa bir yükümlülük hatırlatmak değil, ibadet bilincinin temellerini doğal yaşantı içerisinde, sevgi ve sıcaklıkla hissettirmektir; zira çocuk bu yaşlarda çevresini ağırlıklı olarak taklit yoluyla anlamlandırdığı için ibadet davranışlarını da gözlem ve model alma aracılığıyla öğrenir. Bu nedenle ibadet eğitiminin başlangıcı, çocuğun gelişimsel hazır bulunuşluğunu ve aile ortamındaki dinî pratiklerin doğal akış içinde nasıl aktarıldığını dikkate alan bütüncül bir yaklaşımla ele alınmalıdır (Türk, 2018, s. 97).

İslâm’ın erken dönemlerinden itibaren kadınların ilmî hayata çeşitli düzeylerde katıldığı, hadis rivayeti, fıkıh öğretimi ve aile içi eğitimde etkin roller üstlendiği bilinmektedir. Nitekim erken dönemde Ümmü’l-Müminîn Hz. Âişe başta olmak üzere Ümmü Seleme, Esmâ bint Ebû

Bekr ve Şifâ bint Abdillâh gibi birçok kadın sahâbî hem hadis aktarımı hem de eğitim faaliyetleriyle tanınmışlardır (Sezgin, 1967, s. 120-123). Bu örnekler, kadınların eğitici kimliğinin yalnızca çocuk bakımıyla sınırlı olmadığını; bilgi aktarımının da bir parçası olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte bu durum, tüm dönemler ve tüm coğrafyalar için genelleme yapılabilecek ölçekte yaygın değildir; ancak özellikle erken dönem merkezlerde bulunan kadınların ilmî faaliyete katılımına dair dikkat çekici kayıtlar bulunmaktadır. Dolayısıyla annenin eğitici yönünün hem kültürel hem dinî bağlamda kabul gördüğü, fakat bunun dönemsel ve mekânsal farklılıklara bağlı olarak değiştiği söylenebilir.

İslam düşüncesinin klasik dönemlerinde annenin çocuk eğitimindeki konumu hem metinlerde hem de toplumsal pratikte önemli bir yer tutmuştur. Erken İslam toplumunda annelerin çocukların ahlâkî ve dinî gelişiminde yönlendirici bir rol üstlendiğine dair birçok örnek bulunmaktadır. Nitekim sahâbe döneminde bazı kadınların hem aile içi eğitimde hem de hadis bilgisi aktarımında etkin olmaları, annelik rolünün yalnızca biyolojik bakım ile sınırlı olmadığını göstermektedir (Sezgin, 1967, s. 120–123). Bununla birlikte bu durum bütün dönemler ve tüm coğrafyalar için mutlak bir genelleme olarak değildir. Bu nedenle anneliğin tarih boyunca tartışmasız bir şekilde merkeze yerleştiği iddiası yerine, mevcut literatürün gösterdiği üzere annenin klasik dönem İslam toplumlarında belirgin bir eğitim ve rehberlik rolü üstlendiği söylenebilir. Bu bağlamda çalışmanın bir sonraki bölümünde sözü edilen sorunlar etrafında postmodern dönemde annelik ve çocuk terbiyesi yeniden ele alınacaktır.

3. Postmodern Ailede Annelik Rolünün Değişimi ve Eğitimsel Etkileri

Aile, tüm insan topluluklarında ortak ve temel bir sosyal yapı birimidir. Çocuk, doğumundan ergenliğe kadar geçen sürede genellikle bu yapı içerisinde gelişimini sürdürür. Bireyin aile içindeki gelişimi, büyük ölçüde gelenek, görenek ve kültürel normların etkisi altındadır. Özellikle doğumdan beş yaşına kadar olan dönemde hareket ve sinir sistemi gelişimi dikkat çekici bir hızla ilerler. Bu süreçte öğrenme yetisi ve hafıza sürekli olarak güçlenirken; kavrama becerisi gelişir, kas gücü artar ve fiziksel engellerin aşılmasına yönelik beceriler kazanılır. Aynı zamanda zihinsel gelişim ve dil yetisi paralel olarak ilerler; kelime hazinesi ve konuşma becerileri düzenli bir biçimde gelişim gösterir (Atav, 1955, s. 138). Ailede sürekliliği sağlayan huzur ve mutluluğun temelinde, karşılıklı sevgi ve muhabbetin önemli bir yeri olduğu vurgulanmaktadır. Sevgi, yalnızca aile bireyleri arasında yaşanan bir duygu değildir; insanın yaşamındaki tüm eylemlerine anlam katan evrensel bir değerdir. Özellikle imanla bütünleştiğinde, sevgi hem bireyin niyetine hem de davranışlarına yön veren bir tutum halini alır. Sevgi, sadece aile içinde sınırlı kalmaz; tüm yaratılmışlara karşı şefkat ve merhamet

şeklinde tezahür eder. Nitekim Hz. Peygamber de bu yaklaşımı, insanın Yaratıcı'ya olan kulluğunun bir yansıması olarak değerlendirmiştir. Bu bağlamda, sevgi yalnızca tek bir kişiye yöneltildiğinde değil, genel anlamda tüm canlılara yönelik bir hak ve sorumluluk bilinciyle yaşandığında gerçek anlamına ulaşır. Gerçek anlamda sevgi sahibi kişi, sevgisini yalnız yakın çevresine değil, hak eden tüm varlıklara yöneltebilen kişidir (Ögük, 2023, s. 17).

Çocuğun bedensel, zihinsel ve sosyal gelişimi açısından aile vazgeçilmez bir rol üstlenmektedir. İnsan, doğası gereği diğer canlılara kıyasla en uzun süre bakım ve yönlendirmeye ihtiyaç duyan bir varlıktır. Bu nedenle çocuk hem maddi hem de manevi ihtiyaçlarının karşılandığı ve toplumsal hayata hazırlandığı ilk yer olarak aile ortamında şekillenir. Aile, bireyin kimliğini kazandığı, değerlerini ve sosyal normları öğrendiği bir eğitim alanıdır. Sağlıklı ve dengeli bir aile yapısında yetişen çocuklar, topluma uyum sağlayan, sorumluluk sahibi bireyler olarak gelişir. Buna karşılık, olumsuz aile ortamlarında yetişen çocuklarda kişilik sorunları gelişebilir ve bu bireyler hem aileye hem de topluma zarar verebilecek eğilimler gösterebilir (Akdoğan, 2002, s. 28). Psikologlar, psikiyatristler, sosyologlar ve kriminologlar, çocuğun kişilik gelişiminde aile ortamında edindiği ilk deneyimlerin sosyal etkiler arasında en belirleyici unsur olduğunu ortak bir şekilde kabul etmektedir. Ancak aile yapısının hangi yönünün bu etkiyi daha fazla oluşturduğu ve bireyin kişiliğinin hangi boyutunun bu değişimden önemli ölçüde etkilendiği konusunda fikir birliği sağlanamamıştır (Atav, 1955, s. 137).

Ailenin yapısı ve işleyişi, içinde bulunduğu toplumun sosyo-kültürel dokusuyla doğrudan ilişkilidir. Dönüşümün hız kazandığı sosyal ortamlarda aile yapıları da bu değişime paralel olarak daha hızlı dönüşüme uğrarken, değişimin yavaş yaşandığı toplumlarda bu dönüşüm daha sınırlı ve yavaş gerçekleşmektedir. Geleneksel yapıya sahip toplumlarda görülen değişimler ise çoğu zaman ani kırılmalar değil, doğal süreç içerisinde ortaya çıkan rutin gelişmeler şeklinde tezahür eder. Bu tür toplumlarda aileler, değişimi daha çok içinde buldukları sosyal çevre ve koşullar üzerinden deneyimler. Bununla birlikte, geleneksel toplumlarda bile sosyal, kültürel, ekonomik veya dinî alanlarda yaşanan değişimlerin aile kurumunu etkileyebileceği bir gerçektir. Bu etkiler kimi zaman toplumun iç dinamiklerinden, kimi zaman da dış etkenlerden kaynaklanabilir. Hatta bazı durumlarda, yalnızca bir aile bireyinin dış çevrelerle kurduğu ilişki bile söz konusu ailede ve ona bağlı sosyal gruplarda dönüşümün başlangıcını oluşturabilir (Akdoğan, 2002, s. 41-42).

Modernleşme süreciyle birlikte Batı'da ortaya çıkan toplumsal dönüşümlerin, farklı düzeylerde olmakla birlikte dünyanın diğer bölgelerini de etkilemiştir. Bu değişimlerin etkisi, sadece ekonomik ya da siyasi yapılarla sınırlı kalmayıp aile yapısını da derinden etkilemiştir. Geleneksel geniş aile formu, zamanla yerini çekirdek aile yapısına bırakmış; bu dönüşümde baba, anne ve çocuklardan oluşan daha küçük ve bağımsız aile birimleri ön plana çıkmıştır. Bu dönüşümün yalnızca yapısal değil, aynı zamanda dinî düşünce ve davranış kalıplarında da farklılaşmalara yol açtığı görülmektedir. Geleneksel geniş ailede dinin hem bireysel hem de toplumsal işleyişe yön verici bir rolü varken, modern çekirdek ailede bu rolün nasıl şekillendiği ve sürüp sürmediği tartışma konusudur. Bu bağlamda şu sorular öne çıkmaktadır: Geleneksel ailede dinin işlevi neydi? Modern çekirdek ailede dinî yaşam nasıl konumlanmaktadır? Sosyal yaşam değiştikçe aile ve din ilişkileri nasıl bir dönüşüm geçirmektedir? Bu değişim bir gerçekliğe mi yoksa bir algı yanılgısına mı dayanmaktadır? (Akdoğan, 2002, s. 29)

Postmodern dönem, bireysel özgürlüklerin kutsandığı, geleneksel otoritelerin sorgulandığı ve mutlak değerlerin yerini göreceli yaklaşımlara bıraktığı bir toplumsal atmosferi beraberinde getirmiştir. Bu dönüşüm, özellikle aile yapısı üzerinde derin etkiler yaratmış; aile içindeki rollerin belirsizleşmesine, ilişkilerin yüzeyselleşmesine ve nesiller arası değer aktarımının zayıflamasına neden olmuştur. Sanayileşme süreciyle birlikte geniş aile yapısında yaşanan çözümler, aile kurumunun toplumsal işlevlerinde köklü değişimlere yol açmıştır (Çevik, 2025, s. 190). Bu süreçte en çok dönüşüme uğrayan figürlerden biri ise hiç kuşkusuz annedir. Geleneksel İslam düşüncesinde çocuğun ilk eğiticisi, rehberi ve ahlâkî modeli olarak kabul edilen anne, postmodern ailede bu rolünü ya paylaşmakta ya da dış etkenler karşısında zayıflamaktadır. Bireyselleşme, tüketim kültürü, dijital medya ve artan dışa bağımlı eğitim anlayışları, annenin çocuk üzerindeki etkisini doğrudan azaltmakta; eğitimin ilk halkası olan ev içi terbiyeyi ikincil plana itmektedir. Böylece annelik, eğitici bir kimlikten çok, yönlendirilen ve denetlenen bir işlev hâline gelme riskiyle karşı karşıya kalmaktadır.

Sanayileşme süreciyle birlikte aile kurumunun temel değerlerinde ve yapısal özelliklerinde belirgin dönüşümler yaşanmıştır. Geniş aile modelinden çekirdek aileye geçişle birlikte, toplumsal kurumlar arasındaki roller yeniden tanımlanmış; aile artık yalnızca biyolojik ve duygusal işlevleriyle değil, aynı zamanda ekonomik ve kültürel bir birim olarak da değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu durum, özellikle ebeveynlik rollerinin yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Postmodern dönemde ise sekülerleşme, bireyselleşme ve dijitalleşme gibi olgular, aile içi etkileşimleri dönüştürmüş; din eğitimi ve değer aktarımı süreçleri bu yeni toplumsal dinamikler içinde farklı biçimlerde şekillenmiştir (Çevik, 2025, s.

191). Sanayileşen ve modernleşen toplumlarda aile kurumunun yerine ikame edilmeye çalışılan çeşitli yapılar geliştirilmiş olsa da bunlar, aileyi ortadan kaldıramamış; aksine onun önemini ve işlevini daha görünür kılmıştır. Bu alternatif yapıların etkisiz kalmasının temel nedeni, ailede mevcut olan sıcaklık ve kazanımların başka kurumlar aracılığıyla sağlanamamasıdır. Aile, bireylerin sığındığı bir güven ortamı ve mahremiyet alanıdır. Bu kurumun işlevini sürdürebilmesi, üyeleri arasındaki uyumlu ilişkilerle doğrudan bağlantılıdır. Aile ortamı, iletişim ve etkileşim biçimlerine göre bireyler için ya huzurlu bir yaşam alanı ya da ciddi bir sıkıntı kaynağı haline gelebilir. Kur'an'da geçen "iki cennet" ifadesi, dünya hayatında cenneti yaşamının mümkün olduğuna işaret ederken; Tâhâ Suresi'nde yer alan "sıkıntılı hayat" ifadesi ise, huzursuz aile ortamının bireyin tüm hayatını olumsuz etkileyebileceğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda aile, dünya hayatını cennete ya da cehenneme çevirme potansiyeline sahip bir yapıdır (Karakuş, 2023, s. 88-89).

Günümüzde aile kurumunun işlevine dair tartışmalarda "alternatif yapılar" olarak ifade edilen olgu; bireylerin bakım, duygusal destek, aidiyet ve sosyal bağ ihtiyaçlarını aile dışı kaynaklardan karşılamaya yönelmesini ifade etmektedir. Bu çerçevede kreşler, bakım evleri, genişleyen dijital topluluklar, oyun grupları ve profesyonel psikososyal hizmetler aileye özgü bazı işlevleri kısmen üstlenen yapılar olarak literatürde belirtilmiştir (Bauman, 2003, s. 44-52; Giddens, 1992, s. 58-65). Ancak bu yapılar aile kurumunun yerine geçen tam bir alternatif değil, değişen toplumsal koşulların ürettiği tamamlayıcı ve sınırlı nitelikte destek mekanizmaları olarak görülmektedir.

Özellikle yaşamın ilk üç yılında çocuğun bakım ve eğitiminde annenin doğrudan rol alması, dışarıdan herhangi bir kişi ya da kuruma ihtiyaç duymadan süreci yürütmesi en sağlıklı yaklaşım olarak kabul edilir. Ancak ekonomik koşullar nedeniyle annenin çalışmak zorunda kaldığı durumlarda, çocuğun bakıcıya bırakılması çeşitli eğitimsel sorunları beraberinde getirebilir. Çünkü çocuk, kendisiyle sürekli temas halinde olan bakıcıyı model alarak onun dil kullanımını, davranış biçimlerini ve kültürel alışkanlıklarını taklit etme eğilimindedir. Daha da önemlisi, çocuğun anneye en fazla ihtiyaç duyduğu bu kritik dönemde anneden fiziksel temas ve duygusal yakınlık açısından uzak kalması, onun kişilik oluşumunu ve duygusal gelişimini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Yavuzer, 2003, s. 151).

Dijital teknolojilerin gündelik hayatın merkezine yerleştiği postmodern dönemde, çocukların sosyalleşme süreçleri büyük ölçüde dijital ortamlar üzerinden şekillenmektedir. Televizyon, tablet, akıllı telefon ve sosyal medya platformları, çocukların düşünce dünyasını,

davranış kalıplarını ve değer algılarını biçimlendiren başlıca unsurlar hâline gelmiştir. Bu ortamların kontrolsüz kullanımı, annenin çocuk üzerindeki rehberlik ve yönlendirme rolünü ciddi biçimde sınırlandırmakta; eğitimsel bağlamda annenin otoritesini zayıflatmaktadır. Ayrıca, dijital içerikler aracılığıyla sınırların silikleşmesi, mahremiyet duygusunun körelmesine yol açmakta; bu durum da özellikle kız çocuklarının kimlik inşasında geleneksel annelik modelinin etkisini azaltmaktadır. Annenin ev içi değer aktarımı ve davranış modelleme yoluyla üstlendiği eğitici misyon, dijital platformların hızlı, yüzeysel ve çoğu zaman İslamî değerlerle çelişen içerikleri karşısında işlevsiz kalma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Böyle bir bağlamda, annenin eğitici rolünün yeniden tanımlanması ve güçlendirilmesi hem çocukların kişilik gelişimi hem de İslamî aile yapısının korunması açısından zarurî hâle gelmektedir.

Günümüzde sosyal medya kullanımı anneler arasında giderek yaygınlaşmaktadır. Yeni nesil ebeveynler ile onların yakın çevreleri arasındaki coğrafi uzaklık, bu durumu etkileyen unsurlardan biri olabilir. Anneler, aileleriyle ilk derecede sosyal bağlarını sürdürebilmek için sosyal medyayı aktif biçimde kullanmaktadır. Reklamlar, sosyal medyayı aktif kullanan anneleri, belirli beklentilere ulaşmak adına etkilemiştir. Anneler, pazarlama süreçlerine entegre eden bir araç olarak da kullanılmaktadır. Böylelikle anneler, ekonomik piyasada birer tüketici profili olarak konumlandırılmakta ve bu durum popüler kültürün etkisiyle anneliğin belirli görsel kalıplar içinde şekillenmesine katkı sağlamaktadır. Bu anneler, benzer özellikler taşıyan bireylerden oluşan dijital toplulukların parçası hâline gelirken, teknolojiyi hem iletişim aracı hem de ekonomik bir platform olarak değerlendirmektedir. Popüler kültürün baskısıyla şekillenen bu yeni annelik tarzı, bilgi ve deneyimlerin dijital ortamda paylaşılması yoluyla bir annelik kimliği oluşturmaya yöneliktir. Kendi kimliğini sosyal medya üzerinden ifade eden anneler için bu yeni annelik biçimi, sadece bir tercih değil, aynı zamanda bir yaşam pratiği ve zorunluluk olarak görülmektedir. Annelik, artık içerik üretimi üzerinden biçimlenen ve dışa vurulan bir deneyime dönüşmüştür (Cornell, 2012, s. 2-5).

Günümüzde ortaya çıkan sorunlardan biri de postmodern çocukluk paradigması içerisinde çocuklara yönelik özgürlük vurgusunun, özellikle feminist hareketin aileyi baskıcı bir kurum olarak eleştiren yaklaşımından beslenmesidir. Bu bakış açısına göre ailenin baskıcı rejimi, sadece kadınları değil, çocukları da olumsuz etkilemektedir. Çocuk özgürlükçüleri, çekirdek aile ve okulu, çocuğun üzerindeki çağdaş baskının başlıca bileşenleri olarak görmektedirler. (Erbay, 2019, s. 8). Tüm bu gelişmeler, postmodern çağda annenin eğitici rolünün yalnızca biçimsel değil, içeriksel olarak da aşındığını; geleneksel değer aktarımının ise ciddi bir direnç alanına ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Dijitalleşmenin hızına,

bireyselleşmenin etkisine ve mahremiyet kaybına rağmen, İslâmî eğitim anlayışı annenin değer temelli rehberliğini hâlen vazgeçilmez bir model olarak sunmaya devam etmektedir. Bu bağlamda, Kur'ân ve Sünnet'in sunduğu annelik tasavvuru; hem çağın tehditlerine karşı dirençli bir eğitim yaklaşımı geliştirme imkânı sunmakta hem de aile yapısının korunmasında stratejik bir rol üstlenmektedir.

Postmodern çocukluk söyleminde öne çıkan özgürlük vurgusunun, özellikle feminist literatürde aileyi baskıcı bir yapı olarak değerlendiren yaklaşımlardan beslendiği görülmektedir. Bu bakış açısı, çocuğun üzerinde otorite kurulmasını olumsuz ve sınırlayıcı bir müdahale olarak yorumlamakta; ebeveyn rehberliğini aile içi tahakkümün bir türü şeklinde nitelendirmektedir. Oysa İslam eğitim anlayışında annenin rolü sadece bakım ve gözetimle sınırlı değildir. Aksine, annenin çocuğa aktardığı değer, tutum ve yönlendirmeler bireysel gelişimin temel belirleyicilerindendir. Dijitalleşmenin hız kazandığı günümüzde bu yönlendirici rol daha da önem kazanmış; anne, çocuğun duygusal ihtiyaçlarını gözetirken aynı zamanda onun kişilik gelişimini destekleyen temel değerleri de aktaran bir rehber konumuna yerleşmiştir.

Bu bağlamda annenin rehberliğini belirleyen temel esas, İslam'ın insanı doğuştan fitraten iyiye, güzele ve hakikate yönelimli kabul eden eğitim anlayışıdır. Bu anlayış çocuğa karşı sevgi, merhamet, adalet, doğruluk, sorumluluk ve ölçülülük gibi temel ahlâkî değerlerin, annenin tutum ve davranışlarıyla model olarak aktarılmasını esas alır. Dolayısıyla annenin eğitici ve değer taşıyıcı işlevi soyut bir vurgu değil, fitrat merkezli bir eğitim anlayışının aile içindeki somut uygulaması olarak anlaşılmalıdır. Bu çalışma, söz konusu yönlendirici rolün günümüz postmodern tehditleri karşısında nasıl güçlendirilebileceğini tartışmayı ve İslam eğitim perspektifinin bu süreçte sunduğu imkânları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmanın sonuç bölümünde, tüm bu tespitler ışığında, annenin eğitici misyonunun yeniden güçlendirilmesi için İslâmî perspektiften hangi imkânların var olduğuna ve nasıl bir yol haritası çizilebileceğine dair değerlendirmelere yer verilecektir.

4. İslâmî Eğitim Anlayışının Postmodern Tehditlere Karşı Direnç ve Çözüm Yolları

İslâmî eğitim anlayışı, insanın yaratılışına uygun bir gelişim süreci öngörerek aile merkezli değer aktarımını esas alır. Bu anlayışta çocuk, eğitim nesnesi değil; ahlâken gelişmeye açık bir varlık olarak görülür ve onun inşasında en güçlü etken, annedir. Kur'ân'da annenin sabır, merhamet ve fedakârlık gibi özellikleriyle çocuğun ilk öğreticisi olduğu vurgulanırken, Sünnet'te bu rol ahlâkî sorumluluklar ve örnek davranışlar üzerinden detaylandırılır. Bu

yönüyle İslâmî annelik modeli, yalnızca geçmişin bir pratiği değil; bugünün değer aşınmasına karşı bir direnç odağıdır. Postmodern dönemin getirdiği bireyselleşme, dijitalleşme ve mahremiyet çözülmesi gibi tehditler, değer aktarımını zayıflatarak çocukların kimlik inşasında kırılmalara neden olmaktadır. Bu sorunlar karşısında İslâmî eğitim anlayışı, annenin aktif ve bilinçli bir rehber olarak çocukla nitelikli ilişki kurmasını esas alır. Modern pedagojik tekniklerin ayırt edici biçimde kullanılması, dijital içeriklerin aile içi denetimle yönlendirilmesi ve annelerin eğitimci bilinçle donatılması, sürece karşılık verecek temel çözüm adımlarıdır.

Kur'an ve Sünnet merkezli bir eğitim modelinin yeniden aile eksenli olarak kurulması, annenin eğitici kimliğini yalnızca ev içiyle sınırlı görmeyen, toplumsal sorumluluğa açan bir yaklaşımı da beraberinde getirmektedir. Annelik, İslâmî düşüncede sadece doğurmak değil, terbiye etmek; sadece sevmek değil, yönlendirmek; sadece korumak değil, karakter kazandırmaktır. Bu yönüyle İslâmî annelik tasavvuru, postmodern zeminlerde kök kaybı yaşayan bireyler için yeniden köklenme imkânı sunmaktadır. Tüm bu değerlendirmeler, İslâmî eğitim anlayışının yalnızca tarihsel bir miras olmadığını; günümüz aile yapısında yaşanan kırılmaların onarılmasına yönelik potansiyel bir çerçeve sunduğunu göstermektedir.

Günümüzde gerek Batı'da gerekse dünyanın diğer bölgelerinde, özellikle ebeveynleri kaygılandıran önemli bir sorun olarak kuşak çatışmaları ve gençlerin evlilik kurumuna karşı giderek daha mesafeli bir tutum geliştirmesi dikkat çekmektedir. Bu eğilime ilişkin kalıcı bir çözüm henüz bulunamamıştır. Eğer toplumsal değerlerin yerini yalnızca bireysel başarı hedefi alırsa; kurallar, etik ilkeler ve tutumlar değersizleşmekte ve dışlanmaktadır. Toplumu oluşturan en temel yapı taşlarından ikisi olan birey ve sosyal gruplar hem birbirini tamamlayan hem de zaman zaman karşıt konumlarda yer alan unsurlardır. Bireyin aşırı vurgulanması ya da toplumun ihmal edilmesi, toplumsal denge ve uyumun bozulmasına neden olur. Özgürlük kavramı ise giderek bireysel iradenin hiçbir sınırlamaya tabi olmaması biçiminde yorumlanmaktadır. Bu yaklaşım, bireyi sadece dış otoritelere değil, zamanla Tanrı'ya dahi başkaldırması gerektiği düşüncesine sürüklemektedir. Ne var ki bu özgürlük arayışı çoğu zaman ironik bir biçimde bireyi, başka insanların düşünce ve ideolojilerinin etkisi altına sokmakta ve onu kendi aklını kullanmak yerine başkalarının yönlendirmelerine bağımlı hale getirmektedir (Demir, 2024, s. 568).

Tarih boyunca aile kurumu gerek yapısal gerekse işlevsel yönlerden dönemin kültürel ve sosyal gelişmelerine bağlı olarak değişimlere maruz kalmıştır. Bu durum, ailenin köklü dönüşümlerin bir parçası olmasına yol açmıştır. Modernleşme, sanayileşme ve şehirleşme süreçleri hem toplumsal yapılar hem de insan ilişkileri üzerinde derin etkiler oluşturmuştur.

Günümüzün dijital ve modern yaşam koşulları, ailenin yapısında önemli değişikliklere neden olmuştur. Geleneksel toplumdaki modern topluma geçiş sürecinde, sanayileşme başlıca dönüştürücü etkenlerden biri olmuştur. Özellikle kırsaldan kentlere göç ve kentleşmeyle birlikte aile yapısı hem işlevsel hem de yapısal anlamda dönüşüme uğramış, eski biçimlere dönüş neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Ailedeki rollerin değişmesi, artan beklentiler ve şehir yaşamının stresi gibi faktörler, ailenin psikolojik ve sosyal dengelerini zorlamıştır. Tüketim kültürü ve rekabetin teşvik edilmesiyle bireylerin beklenti seviyeleri yükselmiş, küçük şeylerle mutlu olmayan toplum yapıları ortaya çıkmıştır. Batı toplumlarında yapılan araştırmalarda insanların çoğunun mutsuz olduğu gözlemlenmiştir. Maddi hedeflerin ön plana çıkması, bireylerin yalnızca kendilerine odaklanmalarına ve sosyal bağların zayıflamasına neden olmuştur. Bu gelişmeler aile kurumunun temellerini sarsmış, bireyselleşme ve özgürleşme uğruna aile yapısı göz ardı edilmiştir (Hafızoğlu, 2023, s. 149).

Postmodern süreçle birlikte aile yapısında görülen çözülme, bireyselleşme ve sekülerleşme olguları, değer aktarımını zayıflatmakta ve anne-baba rollerinin dönüşümünü beraberinde getirmektedir (Bauman, 2003, 27-30; Giddens, 1992, s. 88-95; Çevik, 2025, s. 187-191). Bu sebeple İslâmî eğitim anlayışının aile yapısı üzerindeki onarıcı ve koruyucu işlevi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Geleneksel değerlerin yitimi, bireyselleşme, dijitalleşme ve tüketim kültürü gibi modern tehditler karşısında, aile kurumu ciddi bir dönüşüm baskısıyla karşı karşıyadır. Ancak İslâmî değer sistemine dayanan bir eğitim modeli, bireylerin yalnızlaşmasının ve anlam boşluğuna düşmesinin önüne geçebilecek güçlü bir temele sahiptir. Bu nedenle, çağın gereklerine uygun ama köklerinden kopmamış bir aile eğitim anlayışının yeniden inşası, sadece bireysel değil, toplumsal sağlığın da korunması açısından hayati bir gerekliliktir.

Bu bağlamda aile, sadece bireylerin yaşadığı fiziksel bir mekân değil; aynı zamanda inançların, ahlaki değerlerin, kültürel kodların ve kimlik unsurlarının aktarıldığı temel bir eğitim merkezidir. İslâmî eğitim anlayışı, bireyi yalnızca bilgiyle değil; sorumluluk, adalet, merhamet ve sabır gibi ahlaki değerlerle de donatmayı amaçlar. Bu yönüyle aile içi ilişkilerde sevgi, saygı ve anlayış gibi erdemleri önceleyen bir sistem önerir. Modern dönemde hızla dönüşen sosyal yapılar, gençlerin kimlik inşa süreçlerini karmaşık hale getirirken; İslâmî yaklaşım, bireyin fitratına uygun bir yol haritası sunar. Dolayısıyla, aile kurumunun sağlam bir değer temeline oturtulması ve bu temelin kuşaktan kuşağa aktarılması, yalnızca bireysel mutluluğun değil, toplumsal istikrarın da güvencesidir. Bu nedenle aile kurumu, sadece

biyolojik bir birlik değil, ahlaki ve kültürel değerlerin taşıyıcısı olarak toplumsal bütünlüğün temel güvencesidir (Çevik, 2025, s. 187-189).

Çocuk için aile, ahlak ve değerlerle ilk karşılaştığı, bunları deneyimlediği ve din eğitimiyle ilgili ilk bilgileri edindiği temel çevredir. Çocuk, dinle ilgili ilk tecrübelerini aile içinde yaşadığı için aile, dinî duygu ve bilincin gelişiminde en etkili kurumdur. Ailede verilen din eğitimi, örgün eğitime kıyasla gönüllülük esasına dayanması bakımından daha etkilidir; ancak her aile, çocuğun sağlıklı bir inanç gelişimini destekleyecek uygun ortamı her zaman sağlayamayabilir. Bununla birlikte aile içinde sevgi ve güven ortamının oluşturulması, bireyin sağlıklı bir dinî gelişim göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır. Hemen her anne ve baba çocuklarının dinî duyarlılığını geliştirmek ve onların sorularına doğru yanıtlar vermek ister; fakat bu konuda yetersiz kaldıklarında kimi zaman çocuğu susturma eğilimine girebilmekte ya da kendi geleneksel bilgileri doğrultusunda cevap verme yoluna başvurmaktadır. Oysa çocuğun ilgi ve merakını bastırmak yerine, bilinçli bir şekilde din, ahlak ve değerler eğitimi vermek, kişiliğin şekillenmesinde belirleyici bir role sahiptir. Bu bağlamda aile bireylerinin eğitim düzeyi, dinî ve ahlâkî gelişimle ilgili bilgi sahibi olmaları ve bilinçlenmeleri, çocuğun din eğitiminin niteliğini doğrudan etkilemektedir (Doğan & Uçak, 2022, s. 405).

Çocukluk döneminin ilk yıllarında ebeveyn tarafından yürütülmesi gereken dinî eğitimin hangi yaşlarda başlaması gerektiğine ilişkin kesin bir sınır bulunmamakla birlikte, Hz. Peygamber'in uygulamalarından hareketle çocuğun konuşulanları anlama ve kavrama yeterliliğine ulaştığı dönemin din eğitimi başlama açısından önemli bir eşik olduğu söylenebilir (Gümrükçüoğlu, 2017, s. 46). Din eğitiminin sağlıklı bir biçimde gerçekleşmesinde ebeveynlere önemli sorumluluklar düşmektedir. Aile içinde model ve rehber konumunda bulunan anne ve babanın temel dinî bilgiye sahip olması, değerleri bizzat yaşayarak aktarması ve din öğretimine yönelik doğru bilgi ve anlayışı çocuklarına sunması; ailenin asli görevlerini yerine getirmesinde ve çocuklar için güvenli, huzurlu ve sağlıklı bir öğrenme ortamı oluşturmasında belirleyici bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte, küreselleşme ve modernizmin etkisiyle kültürel yapıdaki dönüşüm, aileye yönelik algıları ve aile içi değerleri de önemli ölçüde etkilemiştir. Bu dönüşümün bir sonucu olarak aile temelli din eğitimi uygulamalarının giderek yaygınlaştığı ve farklı biçimler aldığı görülmektedir (Yıldız, 2015, s. 163).

Aile eğitiminin temel amaçları arasında, ebeveyn-çocuk ilişkisinde tutum ve davranışların olumlu yönde geliştirilmesi, anne ve babaların çocuk gelişimi ile eğitimi

konusunda bilinçlendirilmesi ve bilgilendirilmesi yer almaktadır. Bunun yanı sıra çocuğun gelişimi sürecinde ortaya çıkabilecek muhtemel problemlerin önlenmesine yönelik alternatif disiplin yaklaşımlarının sunulması, çocuğun ev ortamında edinebileceği deneyimler hakkında ebeveynlere rehberlik edilmesi ve anne babaların kendi hakları konusunda bilgilendirilmesi de aile eğitiminin önemli hedefleri arasındadır (Yıldız, s. 164).

Erken çocuklukta ailede din eğitiminde dikkat edilebilecek bazı ilkeler, ailenin çocuk gelişimindeki merkezi konumundan kaynaklanmaktadır. Aile; toplumun en küçük fakat en işlevsel birimi olarak din eğitiminin temel dayanak noktalarından birini oluşturur. Çocuk, kişiliğinin ve değerlerinin şekillenmesinde rehberlik edecek deneyimlerini büyük ölçüde aile ortamında kazanır; ailesinin tutum ve davranışlarını gözlemleyerek güven, sevgi ve aidiyet duygularını geliştirir. Dinî tutum ve davranışların temelleri de çoğu zaman erken çocukluk döneminde aile içinde atılır. Bu dönemde aile, çocuğa hem örnek olarak hem de doğrudan yönlendirici olarak rehberlik eder. Aile içinde kurulan sıcak ve tutarlı ilişkiler, çocuğun kendini güvende hissetmesini sağladığı gibi din eğitiminin de sağlıklı biçimde gerçekleşmesine imkân tanır. Öte yandan, ebeveynlerin çocukla kurduğu iletişim biçimi, onların dinle ilgili verdiği mesajların niteliğini de belirler. Araştırmalar, sevgi dolu, destekleyici ve güven veren aile ortamlarında yetişen çocukların dinî kavramları daha kolay anladığını, olumlu dinî tutumlar geliştirdiğini; buna karşılık baskıcı, tutarsız ve gergin aile ortamlarında yetişen çocukların dinî konularda daha güvensiz ve kaygılı olabildiğini göstermektedir. Bu nedenle erken çocukluk döneminde aile, çocuğun din, ahlak ve değerler eğitiminde temel bir model, güven kaynağı ve öğrenme zemini olarak işlev görür. Dolayısıyla din eğitiminin ailede bilinçli, tutarlı ve çocuğun gelişim özelliklerine uygun biçimde yürütülmesi, onun hem bireysel hem toplumsal uyumunu olumlu yönde etkileyen önemli bir unsurdur (Doğan & Uçak, 2022, s. 413-414).

Ailede çocuk eğitiminin hem gelişimsel hem toplumsal amaçları vardır; çocuğun beden, duyu ve zihinsel gelişimini desteklemek, iyi alışkanlıklar kazandırmak ve sosyal yaşama uyumunu kolaylaştırmak bu amaçların temelini oluşturur. Bu bağlamda erken çocukluk döneminde din, ahlak ve değerler eğitiminin aile içinde doğru şekilde temellendirilmesi, çocuğun ileriki yaşamında dengeli bir dinî ve ahlaki gelişim gösterebilmesi açısından önemlidir. Uzmanlara göre bu dönem, çocuğun dinî kavramları kuramsal olarak öğrendiği bir evreden ziyade “sezgisel dinî düşünce” olarak nitelenen bir hazırlık aşamasıdır; çocuk soyut kavramları tam kavrayamadığından dinî dili anlamadan önce somut deneyimlere ihtiyaç duyar. Bu nedenle erken çocuklukta din eğitiminde gereksiz ve soyut bilgi yüklemesi yerine, yaşantıya dayalı,

sade ve anlaşılır uygulamalar tercih edilmelidir. Sevgi, şefkat ve güven temelli bir aile ortamı ise çocuğun dinî kavramları doğal bir süreç içinde anlamlandırmasını destekler. Sonuç olarak, bu dönemde aile tarafından sunulan psikolojik ve gelişimsel açıdan uygun, somut ve güven verici din eğitimi yaklaşımı, çocuğun ileriki yıllarda sağlıklı bir dinî bilinç ve ahlaki tutum geliştirmesinin en sağlam temelini oluşturur (Doğan & Uçak, 2022, s. 416-415).

Sonuç

Postmodern süreçlerle birlikte aile yapısının geçirdiği dönüşüm, eğitimin doğrudan uygulayıcısı olan annelik kurumunu da derinden etkilemiştir. Geleneksel İslâmî anlayışta değer aktarımının ilk halkası olan anne, modern dünyada işlevsel ve sembolik bir aşınma yaşamaktadır. Bu değişim, annenin çocuk üzerindeki yönlendirici etkisini zayıflatmış, eğitimin merkezini aileden dışsal kurumlara ve dijital platformlara kaydırmıştır. Ancak Kur'ân ve Sünnet'te tanımlanan annelik modeli, bu tür tehditler karşısında değer temelli, ahlâk merkezli ve kişilik inşa edici bir rol sunmaktadır. Makalenin ilk bölümünde Kur'an ve hadislerde annenin eğitici konumu ortaya konulmuş; ardından geleneksel İslam düşüncesindeki pedagojik çerçeve analiz edilmiştir. Son olarak ise postmodern dönemde annenin bu rolünün nasıl değiştiği ve İslâmî eğitim anlayışının bu değişime nasıl direnç gösterdiği tartışılmıştır. Elde edilen veriler göstermektedir ki, çağdaş sorunlara karşı çözüm üretebilmek için annenin sadece sevgi değil, ilim, edep ve değer inşa eden bir rehber olarak yeniden konumlandırılması gerekmektedir.

Bununla birlikte İslam, aile kurumunu yalnızca ahlâkî tavsiyelerle değil, aynı zamanda yapısal ve hukuki tedbirlerle de muhafaza altına almıştır. Nikâhın meşruiyetini esas alan evlilik anlayışı, mehir gibi ekonomik güvenceler, boşanma ve nafaka hükümleri, mahremiyetin korunmasına yönelik emirler ve evliliğe teşvik eden hadisler; aileyi dağılmaktan koruyan temel unsurlar arasında yer alır. Ayrıca anne-babanın çocuk üzerindeki eğitici ve denetleyici sorumluluğu, İslam toplumlarında kuşaktan kuşağa aktarılan değerlerin taşıyıcısı olarak görülmüştür. Bu tedbirlerin her biri, aileyi sadece bireylerin duygusal bir birlikteliği değil; inanç, ahlâk ve sorumluluk eksenli bir değerler zinciri olarak inşa etmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede, Kur'an ve Sünnet'e dayalı annelik tasavvurunun; mahremiyetin korunduğu, değerlerin aktarıldığı ve şahsiyetlerin inşa edildiği bir aile yapısını yeniden kurma imkânı sunduğu açıktır. İslâmî eğitim geleneğinin sunduğu bu model, bireyin kimliğini, toplumun yapısını ve ümmetin geleceğini inşa etmede vazgeçilmez bir role sahiptir.

Bu çerçevede, annenin eğitici misyonunun yeniden inşası, yalnızca bireysel düzeyde ahlaki bir dönüşüm sağlamakla kalmaz; aynı zamanda toplumsal yapının istikrarı ve değerler

sistemiyle uyumlu bir gelecek neslin yetiştirilmesi açısından da kritik bir rol üstlenir. Zira bireylerin kimlik, aidiyet ve anlam arayışlarını şekillendiren ilk sosyal kurum aile olup, bu kurumun temelini oluşturan annenin rehberliği, çocukların zihinsel, duygusal ve manevi dünyalarında kalıcı izler bırakmaktadır. Bu nedenle, postmodern kültürel aşınmalara karşı sürdürülebilir bir direnç mekanizması kurulmak isteniyorsa, annelik rolü yalnızca nostaljik bir idealle değil; günümüz pedagojik yaklaşımlarıyla harmanlanmış, bilinçli ve donanımlı bir perspektifle yeniden tanımlanmalıdır. Eğitim politikalarından aile içi iletişim stratejilerine, dini rehberlikten dijital medya okuryazarlığına kadar pek çok alanda bu yeni annelik vizyonunu destekleyecek adımlar atılmalı; böylelikle İslâmî değerlerle bütünleşmiş çağdaş bir aile modeli inşa edilmelidir.

Kaynakça

- Acarloğlu, A. (2019). İslâm tarihi perspektifinden çocuk terbiyesinin esasları ve modern eğitim metodlarıyla mukayesesi. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33(17). 199–229.
- Akdoğan, A. (2002). Geleneksel geniş aileden modern çekirdek aileye geçişte dinî hayatlarda değişim. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(9). 27–72.
- Atav, N. (1955). Şahsiyetin gelişiminde aile çevresinin ve ailedeki gerginliklerin etkileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 10(04).
- Bauman, Z. (2003). *Liquid love: On the frailty of human bonds*. Polity Press.
- Arıcı, D., & Bartan, M. (2020). Çocuğu okul öncesi eğitime devam eden annelerin çocuklarına değer edindirme süreçlerinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1). 279-294.
- Buhârî. (1966). *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi* (Zeynüddîn b. Ahmed ez-Zebîdî, Şerh.; A. Naim & K. Miras, Çev.). Diyanet İşleri Reisliği Yayınları.
- Canan, İ. (2005). İslam'da aile terbiyesi. İçinde İ. Canan (Ed.), *İslam'da aile ve çocuk terbiyesi II* (ss. 23–41). Ensar Neşriyat.
- Cornell, K. H. (2012). *The mommy blogger market: Social media's effect on motherhood*. (Yüksek Lisans Tezi, East Carolina University).
- Çevik, İ. (2025). Tarihi seyrinde değişen aile ve postmodern babalık. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* (19). 185-216.
- Demir, N. (2024). Geleneksel ve modern aile yapıları üzerine düşünsel çözümler. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11(2). 555-581.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2011). *Kur'an-ı Kerim meali*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Doğan, R., & Uçak, H. E. (2022). Erken çocukluk döneminde ailede din (ahlak ve değerler) eğitimi. *Journal of Islamic Research*, 33(2). 401–422.
- Dumangöz, D. (2021). Ahlak eğitiminde ailenin rolü. *İlahiyat: Akademik Araştırmalar Yıllığı*, 4. 107–120.
- Erbay, E. (2019). *Çocuk hakları*. Yeni İnsan Yayınevi.
- Giddens, A. (1992). *The transformation of intimacy: Sexuality, love and eroticism in modern societies*. Stanford University Press.

- Gümrükçüoğlu, S. (2017). Çocuğun din eğitiminde ailenin rolü. III. Uluslararası Toplumsal Cinsiyet Adaleti: Kadın ve Adalet Kongresi Bildirileri (ss. 31–39). KADEM Kadın ve Demokrasi Derneği.
- Hafizoğlu, Y. (2023). Neslin korunmasında ailenin önemi ve animasyon filmlerde nesle yönelik eşcinsel tehditler. İçinde İ. Kutluay, M. Çiftci, Y. B. Kara, İ. Sütşurup, M. F. Eren, & R. Z. Cengiz (Ed.), Modern dönemde aile ve problemleri (ss. 141-169). İlâhiyat Yayınları.
- İbn Mâce. (2009). Sunan Ibn Mâjah (B. Avvad Ma'rûf, Tahkik). Dârü'l-Mevsûa el-Fıkhiyye.
- İder, S., & Tavukçuoğlu, M. (2023). Mahremiyet eğitiminde bir ihtiyaç analizi: Anne/Baba eğitimi. Akif İlim ve Kültür Dergisi, 53(1). 21–40.
- Karaman, H. (2017). Türkiye'de tefsir (6. bs.). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Karakuş, A. (2023). İbrâhim kıssası bağlamında aile olmanın temel dinamikleri. İçinde İ. Kutluay, M. Çiftci, Y. B. Kara, İ. Sütşurup, M. F. Eren, & R. Z. Cengiz (Ed.), Modern dönemde aile ve problemleri (ss. 87–111). İlâhiyat Yayınları.
- Kesen, H. (2022). Kadın kalarak anne olmanın imkânı: Feminist politika ve Amargi Dergilerinde annelik söylemi üzerine bir araştırma. Mükatcad, 6(1). 31–44.
- Marshall, G. (1999). Sosyoloji sözlüğü (Çev. O. Akınhay & D. Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Matlubi, E. M. (2021). Vâkıfâtü'l-Kur'an (S. K. Sandıkçı & Y. Ş. Yavuz, Çev.) (2. bs.). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. (2023). Te'vilâtü'l-Kur'ân tercümesi (Cilt 2; B. Topaloğlu & S. K. Sandıkçı, Çev.; Y. Ş. Yavuz, Ed.). Ensar Neşriyat.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali. (2000). Sünen-i Nesei (II Cilt). Çağrı Yayınları.
- Öğük, E. (2023). Ailede sevgi/muhabbet dili: Sahip olma ve sürdürme yöntemleri. İçinde İ. Kutluay, M. Çiftci, Y. B. Kara, İ. Sütşurup, M. F. Eren, & R. Z. Cengiz (Ed.), Modern dönemde aile ve problemleri (s. 15–39). İlâhiyat Yayınları.
- Özdemir, Ö. (2019). Ebeveynlere Göre Ailede Çocuğun Din Eğitimi. NEÜ İlâhiyat Fakültesi Dergisi, 23(47). 313–344.

- Öztürk, E. (2023). Muhabbet dili: Sahip olma ve sürdürme yöntemleri. İçinde İ. Kutluay, M. Çiftçi, Y. B. Kara, İ. Şişman, M. F. Eren, & R. Cengiz (Eds.), Modern dönemde aile ve problemleri (s. 189–211). İlâhiyat Yayınları.
- Sayın, Ö. (1987). Aile İçi İlişkilerin Toplum ve Birey Boyutunda Çözümlemesi. *Sosyoloji Dergisi*, 1. 39–47.
- Sezgin, F. (1967). *Geschichte des arabischen Schrifttums* (Cilt. I). Leiden: E. J. Brill.
- Türk, E. (2018). Çocuğuma ibadet alışkanlığı nasıl kazandırabilirim? İçinde G. Pehlivan Ağırakça & A. Gümüş (Ed.), *Ailede din eğitimi* (ss. 97–111). YEKDER Yayınları.
- Yavuzer, H. (2003). *Çocuk Psikolojisi*. Altın Kitaplar Yayınevi.
- Yıldız, Z. (2015). Aile eğitim programları ve “Dinî Değer Merkezli” aile eğitimi ihtiyacı. *SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22). 159–183.

Etik Kurul İzni	<i>Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale Aile Araştırmaları alanına aittir.</i>
Çatışma Beyanı	<i>Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması olmadığını ve yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.</i>
Destek ve Teşekkür	<i>Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.</i>

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 12.07.2025

Kabul Tarihi/Accepted: 12.10.2025

Yayın Tarihi/Published: 31.12.2025

İşgalin Kadın Yüzü: The New York Times ve Türk Basınında İsrail-Filistin Haber Fotoğraflarında Toplumsal Cinsiyetin Görsel Temsili ve Psikososyal Kurgusu

ABDULLAH TÜRKMEN

Dr. Öğr. Gör. (emekli), Recep
Tayyip Erdoğan Üniversitesi,
Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim
Bölümü

fatsaturkmen@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8740-2106>

ÖZ

Bu çalışma, İsrail-Filistin çatışmasına ait haber fotoğraflarında kadınların temsillerini incelemeyi ve farklı medya kurumlarının bu temsilleri nasıl kurguladığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmanın temel sorusu, kadınların görsel temsiliinde hangi toplumsal cinsiyet kodlarının öne çıkarıldığı ve bu kodların hangi psikososyal anlamları taşıdığıdır. Çalışma hem Batı medyası hem de Türk basınına kapsayarak karşılaştırmalı bir perspektif sunmaktadır. Bu bağlamda, The New York Times, TRT ve Anadolu Ajansı (AA) çalışmanın evreni içinde belirlenen kurumlar olup, her birinden seçilen dört görsel üzerinden analiz yürütülmüştür. Araştırmada nitel araştırma modeli benimsenmiş ve veri toplama aracı olarak haber fotoğrafları kullanılmıştır. Bu görseller, Eleştirel Görsel Söylem Analizi (CVDA) yöntemiyle incelenmiş; analiz sürecinde betimleme, kodlama, tema çıkarımı ve yorumlama adımları izlenmiştir. Bu yöntem aracılığıyla kadınların mağduriyet, annelik, direniş ve aktörlük rollerinin görsel kurgularda nasıl temsil edildiği değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, Batı medyasında kadınların genellikle pasif mağdurlar olarak resmedildiğini, Türk basınında ise annelik, fedakârlık ve direnç figürleri üzerinden ön plana çıkarıldığını göstermektedir. Bulgular ayrıca sembolik şiddet, ulusal kimlik ve makbul kadınlık söylemleriyle ilişkili önemli farklar ortaya koymaktadır. Sonuç olarak çalışma, toplumsal cinsiyet ve medya araştırmalarına katkı sağlamakta; kriz ve çatışma dönemlerinde medyanın kadınları temsil etme biçimlerine dair eleştirel bir perspektif geliştirmektedir. Ayrıca, medya etiği açısından daha kapsayıcı ve duyarlı habercilik pratiklerinin önemine dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler:

Toplumsal Cinsiyet, İsrail-Filistin Çatışması, Haber Fotoğrafı, Söylem Analizi, Psikososyal Kurgu

Atf/Citation

Türkmen, A. (2025). İşgalin Kadın Yüzü: The New York Times ve Türk Basınında İsrail-Filistin Haber Fotoğraflarında Toplumsal Cinsiyetin Görsel Temsili ve Psikososyal Kurgusu. *YUVA Dergisi*, 3(2), 234-268.

Türkmen, A. (2025). The Feminine Face of Occupation: Visual Representation of Gender and Psychosocial Constructions in Israel-Palestine News Photography in The New York Times and the Turkish Press. *Journal of YUVA*, 3(2), 234-268.

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.

This article was checked by iThenticate.

The Feminine Face of Occupation: Visual Representation of Gender and Psychosocial Constructions in Israel-Palestine News Photography in The New York Times and the Turkish Press

ABSTRACT

This study aims to examine the representation of women in news photographs of the Israel–Palestine conflict and to reveal how different media outlets construct these visual portrayals. The central research question addresses which gender codes are emphasized in the representation of women and what psychosocial meanings these codes carry. By incorporating both Western and Turkish media, the study adopts a comparative perspective. The research universe includes The New York Times, TRT, and Anadolu Agency (AA), and a set of four photographs from each outlet was selected for analysis. The study employs a qualitative research design, using news photographs as the primary data source. The images were analyzed through Critical Visual Discourse Analysis (CVDA), which followed a systematic process of description, coding, theme generation, and interpretation. This approach enabled the assessment of how women are represented through roles of victimhood, motherhood, resistance, and agency in visual narratives. The findings indicate that Western media tend to portray women primarily as passive victims, whereas Turkish outlets highlight roles connected to motherhood, sacrifice, and resilience. The analysis further reveals significant differences associated with symbolic violence, national identity, and the discourse of “acceptable femininity.” In conclusion, the study contributes to research on gender and media by providing an in-depth examination of visual gender representation in conflict reporting. It emphasizes the psychosocial implications of media portrayals of women and underlines the importance of inclusive and gender-sensitive practices in media ethics, particularly in contexts of war and crisis.

Keywords:

Gender, Israel–Palestine Conflict, News Photography, Discourse Analysis, Psychosocial Construction

Giriş

İsrail-Filistin çatışması, yüzyılı aşkın süredir yalnızca jeopolitik düzlemde değil, aynı zamanda medya aracılığıyla şekillenen sembolik savaş alanlarından biri hâline gelmiştir. Bu çatışmanın toplumsal bellekteki yansıması, yalnızca haber metinleriyle değil, giderek daha çok görsel temsiller üzerinden kurulmaktadır (Zelizer, 2005, s. 29). Özellikle kadınların bu çatışmadaki medyatik görünürlüğü, sadece olaylara dair bilgi vermekle kalmayıp toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl kurgulandığını ve yeniden üretildiğini de gözler önüne sermektedir (Martin, 2011, s. 50; Sjoberg & Peet, 2011, s. 20). Görsel temsiller, bir çatışmanın mağdurlarını, failini ve kahramanlarını belirleyen güçlü birer araçlardır. Bu temsil biçimleri, toplumsal cinsiyete dayalı rollerin yeniden üretiminde ve kadınların savaş bağlamında nasıl algılandığında kritik rol oynamaktadır (Butler, 2004, s. 128; Fahmy, 2004, s. 101). Özellikle the New York Times gibi Batı merkezli ana akım medya organları, İsrail-Filistin çatışmasını aktarırken kadın figürünü çoğunlukla pasif, duygusal, acı çeken, korunmaya muhtaç bir özne olarak resmetmektedir (Sheikh, 2025, s. 47). Bu tür temsiller, Edward Said'in (1978) oryantalizm kavramında vurguladığı üzere, Batılı bir bakış açısından Doğu'daki kadınların "yardıma muhtaç kurbanlar" olarak kurgulanmasıyla örtüşmektedir. Benzer biçimde, Türk medyasında da kadının savaş içerisindeki görünürlüğü ağırlıklı olarak mağduriyet, yas ve anne kimliği üzerinden çerçevelenmektedir. Ancak Anadolu Ajansı ve TRT Haber gibi devlet destekli haber kaynakları, bu temsiliyet biçimini daha kurumsal ve sistematik biçimde üretmekte; kadın bedenini ve duygularını, milli birlik ve insani yardım çerçevesinde simgeleştirmektedir (Demirtaş & Koca, 2023, s. 118; Yücel & Ertürk, 2024, s. 63). Bu görsellerde kadınlar çoğunlukla yardım alırken, çocuklarına sarılırken veya ağlarken betimlenmekte; aktif mücadele eden, karar veren veya kolektif direnişin öznesi olan kadın temsillerine oldukça nadir rastlanmaktadır. Mevcut literatürde, Batı medyasında kadınların genellikle mağdur, edilgen ya da egzotikleştirilmiş figürler olarak sunulduğu gösterilmiş olsa da (Fahmy, 2010; Martin, 2011), bu temsillerin Türk basını ile sistematik bir karşılaştırma temelinde ele alınması büyük ölçüde ihmal edilmiştir. Özellikle görsel çerçeveleme üzerinden Batı ve Türk medyasının kadın temsillerini karşılaştırmalı biçimde analiz eden çalışmaların azlığı, literatürde önemli bir boşluğu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu araştırma hem karşılaştırmalı yaklaşımıyla hem de psikososyal analiz boyutuyla mevcut literatürü genişletmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda görsel çerçeveleme (visual framing) ve toplumsal cinsiyet teorileri (gender performativity, symbolic violence) çalışmanın kuramsal temelini oluşturmaktadır. Entman'ın (1993) medya çerçeveleme kuramına göre, medya temsilinde bazı yönlerin öne çıkarılması (saliency), bazı

yönlerin ise sistematik olarak görünmez kılınması, kamuoyunun çatışma algısını ve toplumsal cinsiyet rollerini doğrudan etkilemektedir. Görsel çerçeveleme analizleri, özellikle haber fotoğraflarındaki kamera açıları, lens mesafeleri, mimik/beden dili, kompozisyon ve estetik unsurlar üzerinden toplumsal anlam inşasını değerlendirme imkânı sunmaktadır (Bock, 2020, s. 137; Rodriguez & Dimitrova, 2011, s. 50). Bu çalışma, İsrail-Filistin çatışmasına dair the New York Times ve TRT Haber/Anadolu Ajansı'nda yayımlanan haber fotoğrafları üzerinden kadınların görsel temsil biçimlerini analiz etmeyi hedeflemektedir. Kadın figürünün görsel olarak nasıl çerçvelendiği, hangi toplumsal cinsiyet kodları üzerinden sunulduğu ve bu temsillerin nasıl psikososyal anlamlar ürettiği araştırmanın temel çıkış noktasıdır. Böylece medya söyleminin pasif kadın imgeleri üretme biçimleri sorgulanırken, yerel ve küresel temsil stratejileri arasındaki farklar da ortaya konulacaktır. Bu bağlamda çalışmanın merkezinde şu temel araştırma sorusu yer almaktadır: İsrail-Filistin çatışmasına ilişkin the New York Times ve Türk basınında yayımlanan haber fotoğraflarında kadınlar, hangi görsel çerçeveleme stratejileri aracılığıyla temsil edilmekte; bu temsiller, toplumsal cinsiyet rollerini nasıl yeniden üretmekte ve hangi psikososyal söylemler üzerinden ideolojik anlamlar inşa etmektedir?

1. Literatür Taraması

Toplumsal cinsiyetin çatışma medyasında görsel olarak nasıl temsil edildiği, yalnızca temsiliyet sorunsalının değil, aynı zamanda küresel iktidar ilişkilerinin, etik medya pratiklerinin ve kolektif hafızanın yeniden üretimiyle doğrudan ilişkilidir. Özellikle İsrail-Filistin çatışması gibi uzun süreli ve yüksek medyatik görünürlüğe sahip politik krizlerde, kadınların görsel temsili; mağduriyet, annelik, edilgenlik ve yardım bekleyen pasif figürler üzerinden inşa edilmekte ve bu temsil kalıpları hem Batı merkezli medya organlarında hem de Türkiye gibi bölgesel aktörlerde ideolojik söylemlerle bütünleşik biçimde sunulmaktadır. Ancak literatürde kadınların direnişçi, aktör ya da lider figürler olarak görsel temsilleri yeterince işlenmemiştir. Bu eksiklik, toplumsal cinsiyet eşitliği açısından önemli bir normatif boşluğa işaret etmektedir (De Bruin & Ross, 2020; Sjoberg & Peet, 2011). Bu çalışma, görsel medya pratiklerinin toplumsal cinsiyet normlarını nasıl yeniden ürettiğini, kadın bedeninin hangi psikososyal kodlarla çerçvelendiğini ve bu temsillerin kültürel bağlamlarla nasıl kesiştiğini disiplinlerarası bir bakış açısıyla incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda literatür taraması, yalnızca daha önceki araştırmaları özetlemekle sınırlı kalmayıp; yöntemsel yönelimleri, kuramsal yaklaşımları, tartışmalı alanları ve mevcut literatürdeki boşlukları ele alarak bu araştırmanın konumunu bilimsel açıdan temellendirmeyi hedeflemektedir. Bu literatür incelemesi, toplumsal

cinsiyetin çatışma medyasındaki temsiline yönelik kuramsal yaklaşımları, görsel çerçeveleme stratejilerini, medya etiğine ilişkin eleştirel tartışmaları ve kadın imgelerine dair ampirik bulguları disiplinlerarası bir perspektifle sistematik biçimde değerlendirerek, söz konusu araştırmanın özgün katkı alanlarını bilimsel zeminde temellendirmeyi amaçlamaktadır.

1.1. Çatışma Medyasında Toplumsal Cinsiyetin Görsel Temsili: Annelik, Direniş ve Travma İmgeleri

Toplumsal cinsiyetin çatışma temsillerinde nasıl inşa edildiği, yalnızca medya çalışmalarının değil; kültürel sosyoloji, psikososyal analiz ve toplumsal hafıza literatürünün de temel araştırma alanlarından birisidir. Savaş, işgal, etnik çatışma ve kitlesel şiddet gibi kolektif travmalarla örülü kriz dönemlerinde, kadın bedeni çoğu zaman sadece bir “haber nesnesi” olarak değil, aynı zamanda politik bir söylem aracı olarak da işlev görmektedir (Butler, 2009, s. 63; Sontag, 2003, s. 76). Medya organlarında yayımlanan haber fotoğrafları, kadınları ya “çaresiz kurban” ya da “anneliğe indirgenmiş acı taşıyıcısı” biçiminde sunarken, bu temsiller hem bireysel kimlikleri silikleştirir hem de kolektif bellek içerisinde cinsiyetçi ideolojilerin yeniden üretimine aracılık etmektedir (Allan & Zelizer, 2010, s. 12; Fahmy, 2004, s. 101). Özellikle çatışma haberlerinde kadın figürü çoğunlukla edilgen, ağlayan, bekleyen, yardım isteyen veya ölü bedeninin başında yas tutan bir “sessiz tanık” rolüyle çerçevenmektedir. Bu durum, toplumsal cinsiyet rollerinin duygulanımsal (affective) olarak yeniden yapılandırılmasına ve kadınların politik özne olarak görünmez kılınmasına yol açmaktadır (Gilligan, 1993, s. 73; Moeller, 1999, s. 36). Medya temsillerindeki bu görsel ideoloji, kadını kamu alanının aktif bir öznesi değil, özel alanın mağdur bir taşıyıcısı olarak yeniden kodlamaktadır. Dolayısıyla, çatışma medyasında yer alan kadın imgeleri, yalnızca temsili bir anlatı değildir; aynı zamanda hegemonik erkeklik (Connell, 1995, s. 77) ve cinsiyet temelli duygusal politikaların (Hochschild, 1983, s. 89) yeniden üretildiği araçsal araçlardır. Psikolojik bir perspektifle değerlendirildiğinde, görsel temsillerin izleyici üzerinde yarattığı etki, yalnızca bilgi aktarımıyla sınırlı değildir; aynı zamanda empati, öfke, utanç veya savunma gibi yoğun duygusal tepkiler de üretmektedir. Nitekim sosyal psikoloji kuramları, travmatik imgelerin izleyicide “duygusal bulaşma” (emotional contagion) ve “ahlaki çerçeveleme” (moral framing) etkisi yarattığını ortaya koymaktadır (Slovic vd., 2017, s. 12; Zillmann, 2006, s. 226). Kadın bedeninin çatışma görsellerinde “acı çeken” ve “sessizce dayanması gereken” bir figür olarak sunulması, kültürel bellekte “makbul kadınlık” imgesini pekiştirirken, aynı zamanda kolektif travmanın yükünü de kadınlara devreden bir toplumsal yönlendirme işlevi üstlenmektedir

(Hirsch, 2008, s. 108; Volkan, 2001, s. 47). Sosyolojik bağlamda değerlendirildiğinde, kadın temsilleri yalnızca bireysel trajedilere değil, aynı zamanda ulusal anlatıların sembolik yapısına da hizmet etmektedir. Özellikle işgal altındaki coğrafyalarda kadın figürü, “namusun, toprağın ve milletin taşıyıcısı” olarak sembolize edilirken (Davis-Yuval, 1997, s. 45), bu temsil kodları çoğu zaman devlet ideolojisinin örtük bir uzantısına dönüşmektedir. Bu durum, çatışma dönemlerinde kadınların medya temsili aracılığıyla ulusal kimliğin sınırlarını belirleyen sembolik varlıklar olarak konumlandırıldığını göstermektedir. Ayrıca bu tür temsiller, izleyicinin siyasi tutumlarını ve “taraf olma” eğilimlerini şekillendiren psikososyal faktörleri de içermektedir (Chouliaraki, 2006, s. 87; Entman, 1993, s. 52). Nihayetinde, çatışma dönemlerinde kadın imgelerinin görsel temsil biçimleri, hem bireysel psikoloji hem de kolektif bilinç düzeyinde çok katmanlı etkiler yaratmaktadır. Bu temsiller, kadınların pasifleştirilmesi, militarist söylemlerle iç içe geçirilmesi, annelikle özdeşleştirilmesi ya da düşmanlaştırılması gibi çoklu çerçeveler üzerinden anlam kazanmaktadır (Bock, 2020, s. 361; Sheikh, 2025, s. 53). Bu nedenle, görsel medya pratiklerinin toplumsal cinsiyet rolleri üzerindeki inşa edici ve dönüştürücü etkilerini anlamak, yalnızca medya okuryazarlığı değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet adaleti ve kolektif etik açısından da kritik önemdedir (Pantti & Wahl-Jorgensen, 2021, s. 44).

1.2. Görsel Çerçeveleme Kuramı ile Medyada Kadın Temsilleri: Toplumsal Cinsiyetin İdeolojik ve Psikososyal İnşası

Görsel çerçeveleme kuramı (visual framing theory), medyada yer alan görsellerin yalnızca edilgin bir yansıtma aracı değil, aynı zamanda toplumsal gerçekliği kuran aktif bir temsil biçimi olduğunu öne sürmektedir. Bu kuram, görsellerin toplumsal olayları, kimlikleri ve çatışmaları nasıl anlamlandırdığını, izleyiciye neyi düşündürüp neyi görünmez kıldığını analiz etme olanağı sağlar. Entman’a (1993) göre çerçeveleme, bir olayın hangi yönlerinin vurgulanacağına, hangilerinin dışarıda bırakılacağına, olayın nasıl yorumlanacağına ve çözüm yollarının nasıl sunulacağına dair bilinçli ve çoğunlukla ideolojik tercihler bütünüdür. Dolayısıyla çerçeveleme, yalnızca sunum biçiminden ibaret olmayıp, aynı zamanda algıyı yönlendiren bilişsel bir seçme ve inşa sürecidir. Özellikle savaş ve işgal bağlamlarında üretilen medya görselleri, çatışma aktörlerini, kurbanları ve zafer/yenilgi imgelerini belirli anlatı kalıpları içinde sunarak duygusal ve politik anlamlar üretmektedir. Rodriguez ve Dimitrova (2011), savaş görsellerinde sıkça rastlanan çerçeveleme temalarını “mağduriyet”, “kahramanlık” ve “teknolojik üstünlük” biçiminde sınıflandırmıştır. Bu temalar, sadece savaşın

taraflarını değil, aynı zamanda cinsiyet rollerini de belirli kodlarla sunmaktadır. Kadınlar çoğunlukla ağlayan anne, yardım bekleyen yaşlı ya da çocuğunu korumaya çalışan figürler olarak çerçevesizdir; bu da kadın bedeninin kamusal kriz bağlamında yalnızca “acı taşıyıcısı” olarak konumlandırılmasına neden olmaktadır (Myrttinen, Khattab, & Naujoks, 2025, s. 38). Çerçeveleme, aynı zamanda cinsiyetin nasıl ideolojik olarak yeniden üretildiğine dair güçlü ipuçları sunmaktadır. Butler’ın (2004) toplumsal cinsiyetin söylemsel ve performatif bir biçimde inşa edildiği yönündeki yaklaşımı, medya görsellerinin kadın kimliğini nasıl sabitlediğini ve pasifleştirdiğini anlamakta önemli bir kuramsal dayanak sağlamaktadır. Medyada kadınların sürekli olarak yardım bekleyen, edilgen ya da şefkat uyandırıcı figürlerle temsil edilmesi, toplumsal cinsiyet rollerinin içselleştirilmesini pekiştirir ve kadınların politik özne olarak görünürlüğünü sınırlamaktadır. Bu durum yalnızca izleyici algısını değil, aynı zamanda kültürel hafızanın da nasıl biçimlendirildiğini göstermektedir (Orgad, 2012, s. 114). Güncel çalışmalar, bu klişe temsillerin karşısına kadınların direnişçi, lider ve karar alıcı figürler olarak temsillerinin yeterince konulmadığını; bu nedenle çatışma bağlamlarında kadınların aktif özneliğinin görünmez kılındığını ortaya koymaktadır (Al-Ghazzi, 2022, s. 94; Törnberg & Törnberg, 2022, s. 217). Görsel çerçevelemenin psikososyal etkileri ise, izleyici ile görsel arasındaki duygusal etkileşimde somutlaşmaktadır. Özellikle travmatik çatışma imgeleri karşısında ortaya çıkan duygular, örneğin empati, suçluluk, öfke veya savunma, medya aracılığıyla kolektif duygulara dönüşmektedir (Chouliaraki, 2006, s. 72). Bu bağlamda görseller, yalnızca bilgi aktaran değil, aynı zamanda belirli ahlaki tutumları da çağırarak ikna edici araçlara dönüşmektedir. Kadının görsel olarak sürekli mağdurlaştırılması, kadınların eyleme geçme, direnme veya alternatif siyasi söylemler geliştirme kapasitesini medya alanında görünmez kılarken; aynı zamanda kadınlığın travma üzerinden tanımlanmasına yol açmaktadır (Sheikh, 2025, s. 61). Sonuç olarak, görsel çerçeveleme kuramı, medya temsillerinin yalnızca içerik açısından değil, aynı zamanda ideolojik, cinsiyet temelli ve psikososyal düzlemlerde nasıl kurgulandığını analiz etmede önemli bir teorik araç sunmaktadır. Kadın imgelerinin hangi açılardan öne çıkarıldığı, nasıl duygularla ilişkilendirildiği ve hangi eylem potansiyellerinin görünmez kılındığı, bu çalışmanın temel inceleme eksenlerinden birini oluşturmaktadır (Pantti & Wahl-Jorgensen, 2021, s. 48).

1.3. Yöntemsel Yaklaşımlar ve Eleştirel Görsel İçerik Analizi

Kadın temsillerinin medya görselleri üzerinden sistematik biçimde incelenmesi, görsel içerik analizi yönteminin gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. Görsel içerik analizi,

temsillerin yalnızca nicel frekanslarını değil; aynı zamanda görsel öğelerin düzeni, özne-arka plan ilişkisi, kamera açısı, kompozisyon dinamikleri ve bağlamsal bağlamla kurduğu ilişkiyi analiz etme imkânı sunmaktadır (Holsti, 1968; Krippendorff, 2018, s. 24; Lutz & Collins, 1993; Rose, 2022, s. 89), gibi klasikleşmiş çalışmalar, bu yöntemin özellikle ideolojik ve kültürel içeriklerdeki gizil anlam yapılarını ortaya koymada etkili bir araç olduğunu ortaya koymuştur. Son dönem literatürde bu yöntem, özellikle kadınların savaş, çatışma ve insani kriz temalı görsellerde hangi sembollerle temsil edildiğini analiz etmek amacıyla geliştirilmiş daha eleştirel versiyonlarla yeniden yorumlanmaktadır. Sheikh'in (2025) çalışmasında olduğu gibi, kadınların fotoğraflarda nerede konumlandığı, hangi duygularla ilişkilendirildiği, kamera açılarının güç ilişkilerini nasıl yansıttığı ve sahnelerin hangi etik mesajlarla çerçevelendiği gibi unsurlar, sadece temsili değil, aynı zamanda izleyicinin bu temsilleri nasıl alımladığına dair psikososyal veriler de sunmaktadır. Bu bağlamda görsel analiz, yalnızca gösterilen değil, aynı zamanda ima edilenin ve çağrıştıranın araştırıldığı çok katmanlı bir yöntemde dönüşmektedir. Ancak literatürdeki birçok çalışmanın bu yöntemi yüzeysel frekans analizleriyle sınırlandırdığı ve görsel anlatının psikososyal, kültürel ve ideolojik derinliğini ihmal ettiği görülmektedir. Örneğin kadınların çatışma bağlamlarında sıklıkla “yardıma muhtaç anne” ya da “örtülü yüz” imgeleriyle temsil edilmesine ilişkin tekrar eden desenler saptanmakta; ancak bu temsillerin izleyicide nasıl duygusal karşılıklar yarattığı, kültürel bellekle nasıl örtüştüğü ya da toplumsal cinsiyet rollerini nasıl pekiştirdiği çoğu zaman araştırılmamaktadır (Chouliarakı, 2006, s. 75; Zelizer, 2005, s. 29). Türkiye’de yapılan görsel medya analizleri de benzer metodolojik ve kavramsal sınırlılıkları büyük ölçüde paylaşmaktadır. Koca ve Karakaya'nın (2022) incelemesi, yerli literatürdeki pek çok çalışmanın söylem analizi çerçevesine odaklandığını; ancak görsel verinin hem görsel yapı hem de izleyici etkisi yönüyle çok boyutlu değerlendirilmediğini ortaya koymaktadır. Özellikle Anadolu Ajansı ve Hürriyet gibi yüksek erişimli basın organlarının savaş haberlerinde kullandığı kadın imgeleri, belirli duygusal ve ahlaki kodları taşımasına rağmen, bu kodların nasıl üretildiği ve toplumsal bilinçaltında nasıl yer ettiğine dair analizler oldukça sınırlıdır. Bu nedenle, görsel içerik analizini yalnızca sayısal dağılımlarla değil, aynı zamanda temsilin estetik, psikolojik ve ideolojik boyutlarıyla birlikte ele alan eleştirel görsel analiz modellerine ihtiyaç duyulmaktadır (Alghamdi & Alotaibi, 2024, s. 41; Grabe & Bucy, 2009, s. 162). Son yıllarda geliştirilen yeni yöntemsel yaklaşımlar, özellikle kadınların aktörlük ve direnişçi rollerini görünür kılmaya yönelik görsel analiz çerçevelerinin eksikliğine dikkat çekmektedir (De Bruin & Ross, 2020, s. 119). Böyle bir yöntem, çatışma görsellerinin birey üzerindeki duygusal etkilerini, sembolik şiddet ve ahlaki tanıklık üretme kapasitelerini ve

medya aracılığıyla cinsiyet kimliklerinin nasıl kurgulandığını anlamada daha güçlü bir analitik çerçeve sunmaktadır.

1.4. Toplumsal Cinsiyetin Çatışma Medyasında Temsiline Dair Literatürdeki Boşluklar ve Bu Araştırmanın Eleştirel Katkısı

Toplumsal cinsiyetin savaş ve çatışma bağlamındaki görsel temsiline ilişkin literatür, medya çalışmalarının önemli bir alt başlığı olmakla birlikte, bu alandaki çalışmaların kapsamı ve derinliği açısından hâlâ belirgin eksiklikler taşımaktadır. Özellikle İsrail-Filistin çatışması gibi kronik politik krizlerde kadınların medya yoluyla nasıl temsil edildiğine dair araştırmaların önemli bir kısmı, belirli tematik örüntüleri tanımlamakla sınırlı kalmakta; ancak bu temsillerin karşılaştırmalı, psikososyal ve eleştirel yönleri çoğunlukla göz ardı edilmektedir. İlk olarak, mevcut literatürdeki en temel eksikliklerden biri, karşılaştırmalı analizlerin yetersizliğidir. The New York Times gibi küresel medya organları ile Türk medyası (örneğin Anadolu Ajansı ve TRT) arasında kadın temsillerinin kültürel bağlamlara göre nasıl farklılaştığını ortaya koyan bütüncül ve sistematik çalışmalar oldukça sınırlıdır. Oysa medyada kullanılan görsel çerçeveleme stratejileri, yalnızca politik pozisyonları değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet normlarının kültürel olarak nasıl inşa edildiğini de yansıtmaktadır. Bu nedenle, Batı ve Doğu medyasının aynı çatışma olgusunu kadın üzerinden nasıl farklı biçimlerde temsil ettiğini ortaya koymak, literatürde önemli bir açığı doldurma potansiyeline sahiptir. İkinci olarak, birçok çalışma görsel temsillerin psikososyal etkilerini analiz etmekten uzaktır. Çoğu içerik analizinde kullanılan frekans verileri ve görsel öge kategorileri, medyada sunulan kadın imgelerinin izleyicide yarattığı duygusal, bilişsel ve etik çağrışımları açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Oysa Chouliaraki (2006) gibi eleştirel medya kuramcılarının da vurguladığı üzere, özellikle mağdur kadın imgeleri yalnızca birer estetik unsur değil, aynı zamanda küresel şefkat rejimlerinin, ahlaki sorumluluk duygularının ve politik ötekileştirmenin de taşıyıcılarıdır. Bu nedenle, görsel çerçevelemenin psikolojik alımlanma süreçleriyle birlikte değerlendirilmesi, daha derinlikli ve anlam yüklü bir analiz gerektirmektedir. Üçüncü olarak, literatür sıklıkla kadınları pasif mağdurlar olarak temsil eden klişelere odaklanmakta; ancak kadınların çatışma bağlamındaki aktif ve özneleşmiş rollerine dair temsillerin eksikliği yeterince tartışılmamaktadır. Kadınların direnişçi, lider, tanık ya da karar verici figürler olarak medyada neden daha az görünür olduklarına dair eleştirel sorgulamalar literatürde oldukça sınırlıdır (Al-Ghazzi, 2022, s. 101; Fahmy, 2010, s. 77; Martin, 2011, s. 54). Bu eksiklik, hem toplumsal cinsiyet eşitliği açısından hem de medya etiği bakımından önemli bir normatif soruna işaret

etmektedir. Bu çalışma, yukarıda belirtilen üç temel eksikliği gidermeye yönelik olarak üç düzlemde literatüre özgün katkılar sunmayı amaçlamaktadır. İlk olarak, The New York Times ve Türk basınında (TRT ve Anadolu Ajansı gibi) yayımlanan haber fotoğraflarına yönelik karşılaştırmalı bir görsel içerik analizi gerçekleştirilerek, farklı kültürel ve ideolojik bağlamlarda kadın temsillerinin nasıl yapılandırıldığını sistematik biçimde ortaya koymaktadır. İkinci olarak, görsel çerçeveleme tekniklerinin yalnızca yapısal değil, aynı zamanda psikososyal anlam üretimi süreçleriyle olan ilişkisini disiplinlerarası bir yaklaşımla analiz ederek, bu alanda mevcut literatürde sıklıkla ihmal edilen bir boyutu bilimsel tartışmaya dâhil etmektedir. Üçüncü ve son olarak ise, çatışma bağlamında kadınların yalnızca kurban değil aynı zamanda özneleşen, direnen ve eyleyen bireyler olarak temsillerine ilişkin normatif bir sorgulama geliştirilerek, hem medya pratiklerinin etik sorumluluğu hem de toplumsal cinsiyet eşitliği açısından eleştirel bir katkı sunmaktadır. Bu yönleriyle çalışma, görsel medya analizine yalnızca betimleyici bir katkı sunmakla kalmayıp; aynı zamanda eleştirel, dönüştürücü ve çok katmanlı bir perspektif kazandırma potansiyeli taşımaktadır (Cairo & Shami, 2021, s. 215; Pantti & Wahl-Jorgensen, 2021, s. 55).

2. Metodoloji

Bu araştırmada, İsrail-Filistin çatışması bağlamında The New York Times ve Türk basınında yer alan haber fotoğraflarında kadın temsillerinin toplumsal cinsiyet rolleri ve psikososyal söylemler çerçevesinde nasıl yapılandırıldığını analiz etmek amacıyla nitel bir araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Görsel verilerin politik, kültürel ve duygusal katmanlarını çözümlenmek üzere Eleştirel Görsel Söylem Analizi (Critical Visual Discourse Analysis CVDA) temel yöntem olarak tercih edilmiştir. CVDA, yalnızca betimleyici bir analiz sunmakla kalmayıp, görsellerin arkasındaki ideolojik yapıları, söylemsel bağlamları ve izleyicide yaratılan psikososyal anlamları ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Seçilen yöntemsel yaklaşım, araştırmanın disiplinlerarası doğasına uygun biçimde medya çalışmaları, toplumsal cinsiyet kuramı ve görsel kültür analizini bir araya getirerek literatürdeki önemli boşluklara yönelik bütüncül ve eleştirel bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

2.1. Araştırma Tasarımının Kuramsal Çerçevesi

Çalışma, nitel araştırma paradigması çerçevesinde yapılandırılmış ve eleştirel söylem çözümlenmesi ile görsel içerik analizini harmanlayan çok katmanlı bir yöntem benimsenmiştir. Araştırmanın temel amacı, İsrail-Filistin çatışması bağlamında The New York Times ve Türk

basınında (TRT Haber ve Anadolu Ajansı) yayımlanan haber fotoğraflarında kadın temsillerinin toplumsal cinsiyet rolleri ve psikososyal söylemler aracılığıyla nasıl kurgulandığını ortaya koymaktır. Bu amaca uygun olarak, Eleştirel Görsel Söylem Analizi (CVDA) uygulamasının tüm adımları, çalışma boyunca açık ve tekrar üretilebilir biçimde yürütülmüştür (Machin & Mayr, 2012). Araştırma çerçevesi feminist medya çalışmaları, toplumsal cinsiyet kuramı ve psikososyal temsil kuramları temel alınarak oluşturulmuştur.

2.2. Veri Kaynakları ve Örnekleme Stratejisi

Araştırmanın temel veri kümesi, 7 Ekim 2023 – 7 Ocak 2024 tarihleri arasında İsrail-Filistin çatışması bağlamında yayımlanmış çevrim içi haber fotoğraflarından oluşmaktadır. Veri kaynakları olarak The New York Times (NYT), TRT Haber ve Anadolu Ajansı (AA) seçilmiştir. Bu kuruluşların seçimi, çalışmanın karşılaştırmalı ve ideolojik analiz hedefleri doğrultusunda bilinçli bir örneklem gerekçesine dayanmaktadır: The New York Times Batı-merkezli, Anglo-Amerikan gazetecilik geleneğini ve küresel haber akışındaki rolü temsil ederken; TRT Haber ve AA, Türkiye’de devlet ile ilişkili/kamu yönelimli haber üretimini gösteren, ülkenin resmi söylemine yakınlığı bakımından önem taşıyan kaynaklardır. Her medya kuruluşundan 20’şer fotoğraf seçilerek toplam 60 görsel örneklem çerçevesine alınmıştır. Amaçlı (purposive) örnekleme stratejisi kapsamında, görsel seçim kriterleri şunlardır:

- Çatışma içeriği barındırması,
- Kadın figür(ler)ini içermesi,
- Görselin haber başlığı/altyazısı ile bağlamı olması,
- Açık erişimle ulaşılabilir olması,
- Kurumsal çeşitlilik açısından temsil gücü taşıması.

2.3. CVDA’nın Uygulanma Süreci

Analiz süreci kodlama → tema çıkarımı → yorumlama → güvenilirlik sağlama sırasıyla yürütülmüş ve adımlar şeffaf biçimde belgelendirilmiştir:

A. Hazırlık ve Kodlama Çerçevesi: Literatüre dayalı ön-kod listesi oluşturuldu, pilot kodlama ile test edildi, ardından kod sözlüğü (codebook) oluşturuldu.

B. Tanımlayıcı Kodlama: Fotoğrafların teknik unsurları (kompozisyon, ışık, bakış yönü, beden dili, kıyafet vb.) betimlendi.

C. Tematik Çerçeveleme: Entman'ın (1993) çerçeveleme kuramı esas alınarak görseller “mağduriyet, annelik, kurbanlık, kahramanlık, pasif bekleyiş” gibi temalar altında kodlandı.

D. Psikososyal Söylem Analizi: Butler'ın (2004) toplumsal cinsiyetin performatif doğasına, Chouliaraki'nin (2006) medya duygulanım kuramına dayalı olarak görsellerin empati, öfke, suçluluk gibi duygusal çağrışımları analiz edildi.

E. Teorik Tutarlılık: Elde edilen temalar kuramsal çerçeveye ilişkilendirildi; bulgular araştırma sorusuna yönlendirilerek yapılandırıldı.

2.4. Kodlama Güvenirliği ve Denetlenebilirlik

- Çift kodlayıcı uygulaması ile kodlama yapıldı; %90 üzerinde tutarlılık sağlandı.
- Kodlayıcılar arasındaki farklılıklar Delphi yöntemi ile çözümlendi.
- Refleksivite defteri tutuldu; araştırmacı önyargılarının analize etkisi denetlendi.
- Tüm kodlama verileri, codebook, analiz çıktıları ve Delphi tartışmaları dijital olarak arşivlendi.

2.5. Etik İlkeler ve Uygulamalar

Araştırma, kamuya açık dijital medya arşivlerinden alınan verilerle yürütüldüğünden etik kurul izni gerektirmemektedir (YÖK, 2020). Ancak akademik etik ilkelere tam uyum sağlanmıştır:

- Yüz tanınabilirliği ve mahremiyet dikkate alınmıştır.
- Hiçbir görsel doğrudan yayınlanmamış, yalnızca analizsel betimlemeler yapılmıştır.
- İnsan onurunu zedeleyecek ifadelerden kaçınılmıştır.

2.6. Yöntemsel Sınırlılıklar

- Örneklem yalnızca üç medya kuruluşu ile sınırlıdır.
- Veri seti belirli bir tarih aralığıyla (7 Ekim 2023 – 7 Ocak 2024) sınırlandırılmıştır.
- Sadece fotoğraflar incelenmiştir; videolar, sosyal medya etkileşimleri ve yorumlar analiz dışı bırakılmıştır.

- Amaçlı örnekleme, araştırmacı seçiciliği riski taşımaktadır.
- Nitel analiz doğası gereği yorumlayıcıdır; genellenebilirlik sınırlıdır.

2.7. Finansman ve Çıkar Çatışması

Bu çalışma herhangi bir kurum, kuruluş veya fon tarafından desteklenmemiştir. Yazar(lar)ın çıkar çatışması bulunmamaktadır.

3. Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde, İsrail-Filistin çatışmasına dair haber görsellerinde kadınların temsiline ilişkin elde edilen tematik bulgular sunulmaktadır. Aşağıdaki tablo, analiz edilen dört fotoğrafın, ilgili temalarla nasıl ilişkilendirildiğini ve bulgular bölümünde hangi yapısal bağlamda sunulduğunu göstermektedir:

Tablo 1

Fotoğraf Analizlerinin Bulgular ve Yorumlar Bölümüne Entegrasyonu

Fotoğraf	Tema	Entegre Edileceği Yer	Kullanım Şekli
Fotoğraf A – Gazzeli Anne ve Çocukları	Kadının Travmatik Bedeni	Tema 1, Paragraf 3	Doğrudan analiz alıntısı ve kısa yorumla birlikte
Fotoğraf B – Ölü Bebeği Tutan Kadın	Annelik ve Kayıp Arketipi	Tema 2, Paragraf 2	Derin psikanalitik çözümlemeyle
Fotoğraf C – Toronto'daki Kadın	Direnen Kadın İmgesi	Tema 3, Paragraf 2	Liderlik ve eylemdeki beden diliyle
Fotoğraf D – İstanbul Protestosundaki Kadın	Kültürel ve Medyatik Kodlar	Tema 4, Paragraf 3	TRT ve AA bağlamında kimlik temsiliyle

Tablo 1'e göre, araştırmada analiz edilen dört haber fotoğrafının, tematik çözümleme sürecine nasıl entegre edildiğini sistematik biçimde göstermektedir. Her bir görsel, çalışmada ortaya konan temel psikososyal temalardan biriyle eşleştirilmiş; sadece betimsel bir unsur olarak değil, aynı zamanda nitel veri üretiminin aktif bir bileşeni olarak değerlendirilmiştir. Fotoğraflar, belirli bir tema bağlamında disiplinler arası bir yaklaşımla psikolojik analiz, kültürel sembol okuması ve medya söylem çözümlemesi gibi yöntemlerle ele alınmış ve ilgili paragraf içinde bilimsel argümanların somutlaştırılması amacıyla kullanılmıştır. Bu yapı, okuyucunun temalar arasındaki geçişleri daha bütüncül biçimde takip etmesine imkân

tanımakta; ayrıca araştırma sorusuna verilen yanıtın yalnızca teorik düzeyde değil, somut görsel örneklerle nasıl desteklendiğini de açık biçimde ortaya koymaktadır. Böylelikle, görsel malzeme salt illüstratif bir araç olmanın ötesine geçerek, eleştirel okumanın ve çok katmanlı anlamlandırmanın bir zemini hâline gelmektedir. Bu çalışmanın temel araştırma sorusu, İsrail-Filistin çatışmasına dair haber görsellerinde kadınların nasıl temsil edildiği ve bu temsillerin psikososyal açıdan nasıl bir anlam taşıdığıdır. Yapılan tematik analiz sonucunda dört ana tema altında toplanan bulgular elde edilmiştir: (1) Kadının Travmatik Bedeni, (2) Annelik ve Kayıp Arketipi, (3) Direnen Kadın İmgesi, ve (4) Kültürel ve Medyatik Kodların Kesişimi. Her tema altında hem Amerikan hem de Türk basınında seçilen haber fotoğrafları, psikiyatrist bakış açısıyla değerlendirilmiş; görsel temsillerin kültürel, dini ve psikososyal çağrışımları detaylı şekilde çözümlenmiştir.

3.1. Tema 1: Kadının Travmatik Bedeni

Bu temada, özellikle savaşın ortasında kalan kadınların bedenleri üzerinden sembolleşen acı, yıkım ve sessizlik dikkat çekmektedir. Gazzeli kadınların yer aldığı fotoğraflarda, beden dili doğrudan ruhsal çöküş, dissosiyasyon, duygusal donukluk ve inkar tepkileriyle örtüşmektedir. Görsellerde göz temasının olmayışı, bedenin kapanışı, diz çöküş ve yüzün ellerle örtülmesi gibi göstergeler, klinik literatürde "donma tepkisi", "bedenleşmiş yas" ve "süregiden travma sonrası inkâr" olarak değerlendirilebilir.

Şekil 1

Gazzeli anne ve iki çocuğu

Not. Kaynak: Abu Latifa, S. (2023, 10 Ekim). *Gazzeli anne ve iki çocuğu* [Fotoğraf]. Reuters.

Şekil 1’deki görsele göre, savaşın yalnızca fiziksel yıkımını değil, ruhsal ve toplumsal düzeyde yarattığı derin travmayı da temsil eden çarpıcı bir görsel tanıklıktır. Kadının yüzünü elleriyle kapatarak başını öne eğmiş biçimde oturması, psikolojik açıdan “donma tepkisi” (freeze response) olarak tanımlanan akut stres yanıtını yansıtmaktadır (van der Kolk, 2014). Bu bedensel kapanma, dış dünyadan gelen uyarıcıları engelleyerek bireyi geçici bir koruma hâline sokmaktadır. Kadının bu duruşu, yoğun korku, çaresizlik ve tükenmişliğin bedenselleşmiş ifadesidir. Omuzların çökmesi, bakışın kesilmesi ve yüzün gizlenmesi, hem bireysel savunma hem de sembolik bir sessizlik jesti olarak okunabilir. Kadının çocuklarına fiziksel olarak yakın olması fakat onlarla duygusal etkileşim kurmaması, travmanın bağlanma süreçlerini nasıl sekteye uğrattığını göstermektedir. Bağlanma kuramı (Bowlby, 1988) perspektifinden bakıldığında bu durum, aşırı stres altında bireyin bakım verme kapasitesinin geçici olarak askıya alınması anlamına gelmektedir. Kadın, hayatta kalma moduna geçerken duygusal enerjisini çevresel tehditten korunmaya yönlendirir; bu da annenin varoluşsal olarak hem koruyucu hem de kırılmış bir figür olarak belirmesine yol açmaktadır. Çocuklara temas eden

ama yüzünü onlardan saklayan bu jest, savaşın anne-çocuk ilişkisini bile duygusal açıdan felce uğratabileceğini ortaya koymaktadır. Kültürel düzlemde başörtüsü, koyu renkli giysi ve yere çömelme pozisyonu, İslam toplumlarında hem yasın hem vakar ve teslimiyetin sembolleridir. Bu nedenle fotoğraf yalnızca bireysel bir acıyı değil, toplumsal ve manevî bir çöküşü de temsil etmektedir. Kadının bedeni, burada bir “kolektif hafıza” alanına dönüşmektedir. Bu dönüşüm, bireysel yasın toplumsal yasla birleştiği bir sembolik süreci açığa çıkarmaktadır. Kadının duruşu, topluluğun ruhsal yarasını bedenle görünür kılar; annenin yüzünü kapatma hareketi, adaletin yokluğuna karşı sessiz ama güçlü bir protestodur. Böylece fotoğraf, yalnızca bir acı kaydı değil, aynı zamanda insanlığın etik sorumluluğunu hatırlatan bir görsel tanıklık hâline gelmektedir. Görselin sembolik katmanları, toplumsal cinsiyet rolleri ve “makbul kadınlık” kavramı bağlamında da değerlendirilebilir. Kadının sabırlı, metanetli ve edilgen biçimde sunulması, Butler’ın (2004) performativite kuramı çerçevesinde toplumsal cinsiyetin yeniden üretim sürecine işaret etmektedir. Kadının acıyı sessizce taşıyan figür olarak temsil edilmesi, onun politik özne olma potansiyelini sınırlamaktadır. Bu çerçevede, medya söyleminde kadını “merhamet nesnesi”ne indirirken aynı zamanda sembolik bir şiddet biçimini de üretmektedir (Bourdieu, 2001). Kadının suskunluğu, failin görünmezliğini pekiştirir; empati uyandıran bir imge olarak sunulsa da, bu durum politik sorumluluk çağrısını bastırabilir. Fotoğraf aynı zamanda ulusal kimlik ve kolektif dayanışma sembolleri üzerinden de okunabilir. Kadının bedensel kapanışı, bireysel bir yasın ötesinde, bir toplumun “koruyucu yapılarının çöküşünü” temsil etmektedir. Görsel, savaşın yalnızca maddi değil, manevi dokuyu da tahrip ettiğini göstermektedir. Hirsch’in (2008) “postmemory” kavramıyla açıklanabileceği üzere, bu tür imgeler yalnızca mevcut travmayı değil, gelecek kuşaklara aktarılacak bir duygusal mirası da taşımaktadır. Fotoğraf, böylece hem geçmişin hem geleceğin tanığı hâline gelir; kolektif hafızada sürekli yeniden üretilen bir travma anlatısına dönüşmektedir. Medya söylemi açısından bakıldığında, fotoğrafın başlık veya altyazı ile birlikte nasıl çerçeveselendiği önemlidir. Entman’ın (1993) çerçeveleme kuramı doğrultusunda, görselin hangi yönünün öne çıkarıldığı izleyicideki duygusal ve bilişsel tepkileri belirlemektedir. “İnsani dram” söylemi failin kimliğini gölgede bırakabilirken, “sivil kayıplar” çerçevesi politik sorumluluğu vurgulamaktadır. Bu anlamda, görsel yalnızca duygusal değil aynı zamanda ideolojik bir araçtır; izleyiciye neyi hissetmesi ve neyi unutmaması gerektiğini söylemektedir. Sonuç olarak, “Gazzeli anne ve iki çocuğu” fotoğrafı, travmanın bireysel, toplumsal ve kültürel boyutlarını aynı anda görünür kılan çok katmanlı bir temsil biçimidir. Kadının bedeni, hem bireysel acının hem de kolektif sessizliğin sahnesine dönüşmektedir. Bu imge, savaşın duygusal anatomisini

açığa çıkarırken, kadınların medyada nasıl hem kutsallaştırıldığını hem de sessizleştirildiğini göstermektedir. Fotoğraf, bir yandan insanlık vicdanını harekete geçirirken, diğer yandan sembolik şiddetin yeniden üretildiği bir çerçeveye de dönüşmektedir. Böylece görsel, travmanın estetik, etik ve politik sınırlarını aynı anda sorgulayan güçlü bir tanıklık örneği sunmaktadır.

3.2. Tema 2: Annelik ve Kayıp Arketipi

Bu temada, çatışma medyasında kadın figürü, çoğu zaman “annelik” arketipi üzerinden duygusal bir anlatı nesnesine dönüştürülür. Özellikle savaş alanlarından yayımlanan fotoğraflarda, çocuğunu kaybeden annenin görüntüsü yalnızca bireysel bir trajediye değil, aynı zamanda ulusal kimlik, toplumsal hafıza ve etik-politik söylemlerin yeniden üretildiği sembolik bir alana işaret etmektedir. Bu figür, hem İslam dünyasında “şehit annesi”, hem de Batı ikonografisinde “acı çeken Meryem” (mater dolorosa) imgesinin çağdaş bir birleşimi olarak görülebilir. Annelik, burada yalnızca biyolojik bir olgu değil; manevî, kültürel ve politik bir temsil formu hâline gelmektedir.

Şekil 2

Ölü bebeği kucaklayan kadın

Not. Kaynak: Salem, M. (2023, Aralık 29). Ölü bebeği kucaklayan kadın [Fotoğraf]. Reuters.

Şekil 2'deki görsele göre, yıkılmış bir yapının önünde çömelmiş bir kadın, ölü bebeğini kucağına bastırarak tutmaktadır. Kompozisyonun merkezinde annenin bedeni yer alırken, arka plandaki harabe ve moloz yığınları bireysel acının toplumsal yıkımla birleştiği bir bağlam oluşturmaktadır. Kadının bedeninin öne eğik, kasılmış ve sabit bir şekilde durması, travmatik donma tepkisinin (freeze response) somut göstergesidir (van der Kolk, 2014). Bu bedensel ifade, yalnızca fiziksel bir çöküş değil; aynı zamanda duygusal bir “parçalanma” hâlidir. Kadın, çocuğunu kucağında tutarak hem onu korumaya devam eder hem de kaybın gerçekliğini bilinç düzeyinde inkâr etmektedir. Bu durum, Freud'un (1917/2005) tanımladığı “inkorporatif yas” sürecine karşılık gelir: kaybedilen nesne, bedensel temasta sembolik olarak yaşatılmaya devam edilmektedir. Bu görsel, bireysel bir yasin ötesinde, kolektif travmanın cisimleşmiş hâlidir. Kadının sessizliği, sabit bakışları ve çocuğuna sarılışı, savaşın yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda ruhsal ve kültürel bir yıkım olduğunu göstermektedir. Yasın bu bedensel temsili, İslam toplumlarında kadın bedeninin yalnızca annelik değil, aynı zamanda ümmetin vicdanını ve sürekliliğini taşıyan bir sembol olarak kurgulanmasını da görünür kılmaktadır. Bu nedenle anne figürü, hem bireysel acının hem de kolektif bir adalet talebinin sözcüsüdür. Görselin ikonografik yapısı, dinî ve kültürel kodlar açısından çok katmanlıdır. Kadının bebeğini göğe kaldırır gibi tutması, hem “kurban” hem “teslimiyet” temalarını birleştirir; bu, Batı sanatındaki Pietà motifine benzer bir sembolik düzen oluşturur. Bu paralellik, farklı kültürlerde “kaybın kutsallaştırılması”nın ortak bir hafıza biçimine dönüştüğünü göstermektedir. Kadının koyu renkli giysileri ve başörtüsü, İslamî estetikte yas ve vakar temalarını çağrıştıırken, fotoğrafın kontrast tonları duygusal yoğunluğu artırmaktadır. Böylece görsel, estetik form üzerinden etik bir çağrıya “acıya tanıklık etme sorumluluğuna” dönüşmektedir.

Psikososyal açıdan değerlendirildiğinde, bu fotoğraf izleyicide yoğun bir empatik sarsılma yaratmaktadır. Slovic ve meslektaşlarının (2017) belirttiği üzere, soyut istatistiklerin aksine, bedenselleşmiş tekil imgeler izleyicide kalıcı duygusal etkiler bırakmaktadır. Annenin çocuğuna sarılışındaki gerginlik ve yüzündeki donukluk, izleyicide “duygusal bulaşma” (emotional contagion) etkisi yaratır; izleyici yalnızca gözlemci değil, acının duygusal taşıyıcısına dönüşmektedir. Ancak bu durumun tekrarlı maruziyetlerde “merhamet yorgunluğu” (compassion fatigue) doğurabileceği de unutulmamalıdır (Chouliaraki, 2006). Medyanın bu tür imgeleri aşırı duygusal biçimde yeniden üretmesi, empatiyi bir süre sonra duygusal uyuşmaya dönüştürebilir. Toplumsal cinsiyet açısından fotoğraf, “makbul kadınlık” normlarının yeniden üretildiği bir temsil biçimi sunmaktadır. Kadın, acının sessiz taşıyıcısı ve şefkatin timsali olarak kurgulanır; aktif özne değil, pasif mağdurdur. Butler'ın (2004) toplumsal cinsiyetin performatif

doğasına ilişkin yaklaşımı uyarınca, bu tür tekrarlar kadın kimliğini belirli bir davranış ve duygulanım kalıbına hapsedmektedir. Kadın burada “sabır, vakar, teslimiyet” gibi ahlaki kategorilerle özdeşleştirilir; bu da medya aracılığıyla sembolik şiddetin yeniden üretimine yol açmaktadır (Bourdieu, 2001). Bu sembolik şiddet, kadını görünürde yüceltirken, aslında politik özneleşme alanını daraltmaktadır. Haber metni ve başlık seçimi de bu temsilin çerçevesini güçlendirmektedir. Entman’ın (1993) çerçeveleme kuramına göre, medya başlıkları olayın hangi yönünün “öne çıkarılacağı”na (saliency) karar vererek izleyicinin algısını yönlendirmektedir. “Masumiyetin Bedeli” veya “Gazze’de Bir Anne Daha” gibi başlıklar, failin görünmezleşmesine, şiddetin yapısal nedenlerinin sorgulanmamasına yol açabilir. Böylece görsel, duygusal bir tanıklık üretirken aynı zamanda politik sorumluluk alanlarını örtük biçimde gizlemektedir. Bu fotoğraf, aynı zamanda toplumsal hafızanın yeniden üretildiği bir simgeye dönüşmektedir. Hirsch’in (2008) “postmemory” kavramı bağlamında, bu tür imgeler yalnızca bir olaya değil, kuşaklar arası bir duygusal aktarım sürecine hizmet etmektedir. Anne figürü, hem geçmiş travmaları hem de gelecekteki dayanışma ve adalet arayışlarını taşımaktadır. Dolayısıyla görsel, sadece bir kaybın tanıklığı değil, kolektif bir hafıza inşası sürecidir. Etik açıdan değerlendirildiğinde, bu tür fotoğraflar habercilik açısından güçlü tanıklık değeri taşıırken aynı zamanda mahremiyet, onur ve yeniden travmatizasyon riski barındırmaktadır (Sontag, 2003). Fotoğrafın açık biçimde sunulması, annenin özneselliğini yeniden nesneleştirme tehlikesi taşıyabilir. Bu nedenle etik çerçevede, fotoğrafın bağlamsallaştırılması, yüzün netleştirilmemesi veya onurlu bir temsil dili kullanılması önem taşımaktadır. Sonuç olarak, şekil 2, anneliğin yalnızca biyolojik bir işlev değil, aynı zamanda travmanın, inancın ve toplumsal vicdanın bedensel bir anlatımı olduğunu ortaya koymaktadır. Kadının çocuğuna sarılışı, bireysel acının ötesinde insanlığın kolektif etik sınavına dönüşmektedir. Görsel, çatışma medyasının en güçlü sembollerinden biri olarak hem psikolojik hem kültürel hem de politik katmanlarda çok yönlü anlamlar üretmektedir.

3.3. Tema 3: Direnen Kadın İmgesi

Türk basınında, özellikle diaspora eylemlerinde yer alan kadın figürleri, pasif mağduriyetin ötesine geçerek aktif bir direniş öznesine dönüşmektedir. Bu dönüşüm, yalnızca toplumsal değil, aynı zamanda psikolojik ve sembolik bir yeniden doğuşun ifadesidir. Kadın, acının edilgen taşıyıcısı olmaktan çıkarak, anlam üreten, eyleme dönük bir özneye evrilmektedir. Bu temsil biçimi, hem toplumsal cinsiyet normlarının kırıldığı hem de kolektif kimliğin yeniden kurulduğu bir psikososyal dönüşüm alanıdır.

Şekil 3

Kanada'daki Filistin destekçisi kadınlar

Not. Kaynak: Derviş, M. A. (2024, Haziran 23). Kanada'daki Filistin destekçisi kadınlar [Fotoğraf]. Anadolu Ajansı.

Şekil 3'deki görsele göre, ön planda belirgin biçimde yer alan kadın figürü, duruşundaki diklik, ileriye odaklı bakışı ve jestlerindeki kontrol duygusuyla izleyicide bir güç hissi yaratmaktadır. Kadının ellerinde tuttuğu pankart ya da mikrofon, yalnızca bir protesto aracından ibaret değildir; bu nesne, psikodinamik açıdan “anlamlandırılmış öfke”nin sembolik taşıyıcısıdır. Yüzündeki kararlılık, çenesinin hafif yukarı kalkık oluşu, omuzlarının geriye açık duruşu, “sözü geri almama” kararlılığını ve kendi varlığını politik bir alan içinde kurma isteğini yansıtmaktadır. Bu beden dili, travma sonrası eylemle iyileşme (action-based coping) tepkilerinin tipik bir örneğidir. Birey burada acının pasif bir kurbanı değil, travmayı dönüştürerek yeni bir kimlik inşa eden aktif bir özne hâline gelmektedir. Psikolojik açıdan bu duruş, “kendilik bütünlüğünü yeniden kurma” çabasının görünür biçimidir. Bastırılmış bir çaresizliğin yerine, bilinçli bir öfke ve dayanıklılık geçmiştir. Bu, Tedeschi ve Calhoun'un (2004) post-travmatik büyüme kavramıyla açıklanabilir: birey, yaşadığı travma deneyiminden güç devşirerek benlik algısını yeniden yapılandırmaktadır. Kadının bedeni bu anlamda bir “direniş anlatısı”na dönüşmüştür; her kas gerginliği, her bakış yönü, bir sembolik meydan okumayı taşımaktadır. Duygusal yoğunluk, saldırganlık değil; anlam üretiminin enerjisine

evrilmiştir. Toplumsal düzeyde ise bu imge, ulusal kimlik ve toplumsal hafıza arasında güçlü bir bağ kurmaktadır. Kadının bu direniş jesti, yalnızca bireysel bir eylem değil, diasporik bir kimliğin aidiyet göstergesidir. Diaspora alanlarında kadın bedeni, vatanla kurulan duygusal bağın temsiline dönüşmektedir. Bu, Halbwachs'ın kolektif hafıza kuramında vurguladığı gibi, bireysel belleğin toplumsal çerçeveler içinde yeniden üretildiği bir süreçtir. Fotoğraf bu açıdan “bedensel hafıza”nın (embodied memory) görsel tezahürüdür: kadın bedeni hem Filistin'in tarihsel direnişinin hem de güncel adalet çağrısının taşıyıcısı hâline gelmektedir. Ancak bu güç temsili, aynı zamanda sembolik şiddetin yeni biçimlerini de barındırabilir. Medya, bu tür imgeleri sıklıkla “kahraman kadın”, “cesur anne” gibi etiketsel çerçevelerle sunarak bireysel ajansı aşırı kişiselleştirmektedir. Bu durum, Sjoberg ve Peet'in (2011) belirttiği gibi, kadınların politik eylemini bireysel kahramanlık hikâyesine indirgerken, yapısal eşitsizlikleri görünmez kılma riskini doğurmaktadır. Direnişçi kadın, bu anlamda hem temsil edilen hem de temsilin sınırları içinde yeniden şekillendirilen bir figür hâline gelmektedir. Bourdieu'nün sembolik şiddet kavramı çerçevesinde, kadının güç performansı bile hegemonik medyada belirli “makbul kadınlık” normlarıyla uyumlu hâle getirilir: ölçülü, duygusal ama saldırgan olmayan, cesur ama “kontrollü” bir beden. Bu normatif sınır, direnişin kendisini estetize ederek politik etkisini yumuşatabilir. Görsel çerçeveleme bağlamında Entman'ın (1993) “salience” kavramı da burada belirleyicidir. Fotoğrafın hangi başlıkla, hangi medya kuruluşunda sunulduğu, izleyicide oluşturulan anlamı doğrudan etkilemektedir. TRT veya Anadolu Ajansı gibi kurumlar genellikle “milli dayanışma” ve “insani adalet” temalarına vurgu yaparken; Batılı medya organlarında aynı görsel “küresel vicdan” veya “kadın cesareti” ekseninde çerçevelenebilir. Bu fark, görselin ideolojik yönelimini belirler; aynı beden, farklı söylemsel evrenlerde farklı politik işlevler kazanmaktadır.

Psikososyal açıdan, fotoğraftaki kadın yalnızca eylemci değil, aynı zamanda “psikolojik sözcü” konumundadır. Onun bakışı, sözsüz bir çağrı üretir: “Acıya tanıklık et, ama pasif kalma” Bu çağrı, Chouliaraki'nin (2006) “etik tanıklık” kavramında olduğu gibi, izleyicinin duygu düzenini politik sorumlulukla birleştirmektedir. Kadının yüzündeki kararlılık, izleyiciye yöneltilmiş sessiz bir emir gibidir. Bu nedenle görsel, yalnızca empati değil, eyleme dönük bir vicdan dinamiği üretmektedir. Ancak bu görünürlüğün psikolojik bir bedeli de vardır. Kamusal alanda direnişçi bir beden olmak, aynı zamanda sürekli göz önünde kalmanın stresini, hedef gösterilme korkusunu ve toplumsal dışlanma riskini taşımaktadır. Özellikle diaspora bağlamında, “siyasi beden” olmanın psikolojik yükü hem bireysel hem kolektif düzeyde tükenmişlik (burnout) ve kimlik yorgunluğu yaratabilir. Bu açıdan direniş, yalnızca dışsal bir

mücadele değil; aynı zamanda içsel bir dayanıklılık pratiğidir. Kadının yüzündeki sert ifade, bir duygusal zırh gibidir hem dış dünyaya meydan okumayı hem de kendi kırılmasını korumayı sağlamaktadır. Kültürel alımlama açısından da imge çok katmanlıdır. Batılı izleyici için bu fotoğraf, evrensel adalet ve insan hakları mücadelesinin sembolü olarak algılanabilirken, İslamî veya yerel izleyici için kadın aynı zamanda ümmetin direniş onurunu temsil eden bir manevi figür hâline gelmektedir. Bu kültürel çoğulluk, görselin tek bir anlamla sınırlanamayacağını göstermektedir. Kadın figürü hem modern bir kahraman hem de inanç temelli bir adalet arayışının bedensel sembolüdür. Sonuç olarak “Direnen Kadın İmgesi”, savaş ve çatışma medyasında kadın bedeninin edilgenlikten öznelleşmeye geçişini somutlaştırmaktadır. Kadının bedeni hem bireysel travmanın üstesinden gelmenin hem de kolektif belleğin yeniden inşasının aracıdır. Bu imge, psikolojik olarak içe kapanmış acının dışavurumcu bir eyleme dönüşümünü; toplumsal olarak ise sessizliğin yerini alan aktif bir adalet dilini temsil etmektedir. Dolayısıyla kadın burada yalnızca bir figür değil, anlamın üreticisi, belleğin taşıyıcısı ve geleceğe yönelik umudun sembolüdür.

3.4. Tema 4: Kültürel ve Medyatik Kodların Kesişimi

Şekil 4’deki görsele göre, bu tema hem Batı hem de Türk medyasındaki görsellerin izleyici üzerinde yarattığı etki farklılıklarını analiz etmektedir. Amerikan basınında kadının evrensel acı figürü olarak sunulması, görsel empatiyi evrenselleştirme stratejisi olarak okunabilirken; Türk medyasında dini, etnik ve siyasi bağlam öne çıkarmaktadır. Kadın bedenleri sadece acı nesnesi değil, kolektif kimliğin ve değerlerin temsilcisi olarak kurguya dahil edilir. Bu fark, medya çerçevelemesi ile izleyiciye aktarılan “ahlaki kodların” farklılığını da ortaya koymaktadır.

Şekil 4

Sultanahmet'te kadınların oturma eylemi (keffiyeli protestocu kadın)

Not. Kaynak: Anadolu Ajansı. (2023, Kasım 7). Sultanahmet'te kadınların oturma eylemi [Fotoğraf]. TRT Haber.

Şekil 4'deki görsele göre fotoğrafın betimlemesi: Karede öne çıkan genç bir kadın figürü, elinde Filistin bayrağı, üzerinde geleneksel/yerel semboller barındıran kıyafet parçaları ile kalabalığın ön sıralarında görülmektedir. Kadın doğrudan kameraya bakıyor veya ellerini gökyüzüne kaldırarak dua/çağrı jesti yapıyor olabilir. Kadraj orta plan ve yakın plan arasında konumlanmış; kadının yüzü ve bedeni net, arka planda kalabalık flu bırakılmıştır. Böylece hem bireysel figür hem de kolektif kalabalık birlikte sahneye taşınmaktadır. Fotoğrafın başlığı/altyazısı genellikle "İstanbul'dan Filistin'e destek" ya da "Türkiye'den dayanışma" gibi bir söylem içermektedir. Böylece görsel hem bireysel hem de ulusal kolektif kimliğin sembolü olarak işlev görmektedir. Bu fotoğraf, araştırmanın "Kültürel ve Medyatik Kodların Kesişimi" temasını somutlaştırmaktadır. Öncelikle, görselin formel unsurları analiz edildiğinde kadının yüzündeki kararlılık, ellerin yukarı yönelimi ve Filistin bayrağı taşıması, bireysel aktörlük ile kolektif dayanışmanın görsel olarak birleştiğini göstermektedir. Kamera açısı (orta plan), figürü

hem kişisel düzeyde erişilebilir kılar hem de kolektif bağlamdan koparmadan temsil etmektedir. Bu, görselin retorik olarak “ben” ile “biz” arasındaki sınırdaki çalıştığını ortaya koymaktadır.

Psikososyal düzeyde değerlendirildiğinde, bu fotoğrafın ürettiği duygu, yalnızca travmatik pasiflik değil; aynı zamanda direnç, kolektif aidiyet ve kimlik onurudur. Kadının jestleri ve duruşu, bir tür “aktif yas” performansına işaret eder: kaybın ardından sessizlik ve donma yerine eyleme dönüşen bir tepki. Bu durum, travma psikolojisinde “kolektif başa çıkma mekanizmaları” ile ilişkilidir; bireysel acının kolektif dayanışma ve sembolik ifade üzerinden dönüştürülmesi, ruhsal dayanıklılığın bir unsuru olarak değerlendirilebilir. Kadının ellerini açması dua jestiyle dinsel anlam katmanı üretirken, aynı zamanda siyasal taleplerin görsel performansı hâline gelir; dini semboller burada politik direniş ile birleştirmektedir. Bu çoklu anlam üretimi, görselin izleyici üzerinde yalnızca duygusal değil, aynı zamanda normatif etkiler üretmesini sağlamaktadır. Medya-çerçeveleme açısından bakıldığında, TRT ve AA gibi Türkiye merkezli kurumlarda bu tür görsellerin genellikle “dayanışma” ve “kolektif vicdan” çerçevesinde sunulduğu gözlemlenmektedir. Çerçeve, çoğu zaman bireysel mağduriyeti değil, kolektif ajansı ve dini/kültürel birlikteliği öne çıkarmaktadır. Batılı medya organlarında ise benzer karelerin çoğunlukla “protesto” ya da “anti-İsrail gösteri” gibi daha politik ve kutuplaştırıcı başlıklarla sunulması dikkat çekicidir. Dolayısıyla aynı görsel, farklı medya ekosistemlerinde farklı hegemonik söylemlere hizmet eder: biri “ümme dayanışması” kimliğini pekiştirirken, diğeri “politik kutuplaşma” anlatısını öne çıkarmaktadır. Bu fark, Bourdieu’nun “sembolik şiddet” kavramıyla okunabilir; medya, görselin potansiyel anlamlarını seçerek öne çıkarır ve diğeri olası anlamları görünmez kılmaktadır. Toplumsal cinsiyet bağlamında bu fotoğraf, “makbul kadınlık”ın hem teyit edildiği hem de dönüştürüldüğü bir anı temsil etmektedir. Bir yandan kadının “duacı”, “koruyucu” ve “vicdanın sesi” olarak sunulması, geleneksel annelik/mahremiyet rollerini kültürel kodlarla güçlendirir. Diğeri yandan kamusal alanda en ön safta yer alan bir kadın figürünün görünürlüğü, toplumsal cinsiyet sınırlarının aşılması anlamına gelmektedir. Bu çift yönlü işlev, görseli daha karmaşık bir sembol hâline getirir: hem normatif cinsiyet rejimlerini onaylar hem de onları sarsmaktadır. Butler’ın performativite yaklaşımıyla, kadının bu eylemi bir tür “direnış performansı”dır; medyada tekrarlandıkça yeni toplumsal cinsiyet kimliklerinin “doğallaşmasına” katkıda bulunabilir.

Göstergebilimsel düzeyde Filistin bayrağı, yeşil-kırmızı-siyah-beyaz renk paleti, geleneksel kıyafet unsurları ve dua jesti, görselin çok katmanlı sembolik anlamını üretmektedir. Yuval-Davis’in “ulus inşasında kadın” yaklaşımı bağlamında kadın burada yalnızca birey değil;

ulusal, dini ve kültürel kimliklerin taşıyıcısıdır. Bu, görselin bireysel direnişten öte, kolektif hafıza ve ulusal kimlik inşasına hizmet eden bir kodlar bütünü olarak işlev görmesini sağlamaktadır. Etik açıdan bu tür fotoğraflar, bireyin politik görünürlüğüne artırdığı kadar güvenlik risklerini de doğurabilir. Kadının yüzünün açık seçik sunulması, özellikle dijital çağda hedef gösterilme, damgalanma ya da dijital şiddete maruz kalma ihtimalini artırmaktadır. Bu nedenle haber etiği açısından görsellerin kullanımında anonimleştirme ve bağlamlandırma stratejileri önemlidir. Araştırma açısından ise analiz dilinin bireyi araçsallaştırmaktan kaçınması, görseli sadece politik bir “nesne” değil, insanî bir aktörün temsili olarak ele alması kritik önem taşımaktadır.

İsrail-Filistin çatışmasına dair haber fotoğraflarında kadınlar nasıl görsel olarak temsil edilmektedir ve bu temsiller farklı medya sistemlerinde (the New York Times ve Türk basını) hangi psikososyal, kültürel ve toplumsal anlamlara karşılık gelmektedir?

Bu araştırma, görsel medyanın yalnızca estetik bir sunum aracı değil; aynı zamanda çok katmanlı bir anlam üretim mecrası olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Tematik çözümleme sonuçları, kadın temsillerinin haber fotoğraflarında edilgen mağdur kimliğiyle sınırlı kalmadığını; aksine, travmatik deneyimin somatize olmuş taşıyıcısı, kolektif yasin sembolik bedeni, etik tanıklığın görsel aktörü ve kimi bağlamlarda politik özne olarak konumlandırıldığını göstermektedir (Sheikh, 2025). Bu temsil pratiklerinin anlamı, yalnızca görsel içeriğin kendisinden değil; medya sisteminin ideolojik çerçevesi, habercilik normları ve hedef kitlenin kültürel-kolektif referans sistemlerinden türetilmektedir (CIMA – Center for International Media Assistance, 2024). Dolayısıyla, kadın figürünün görsel medyada sunuluş biçimi; toplumsal cinsiyet rolleri, kültürel kimlik inşası ve izleyiciye yönelik duygusal çerçeveleme stratejileriyle doğrudan ilişkilidir.

Amerikan medyasında yer alan haber görselleri, genellikle evrensel insani duygulara hitap edecek şekilde çerçevelenmiştir. Kadınlar, özellikle anne figürleri, ölen çocuklarına sarılan, diz çöken, gözlerini kapayan veya bakışlarını kaçırın halleriyle “evrensel trajedinin” bir sembolü haline getirilmiştir. Bu görsellerde, dissosiyatif savunma mekanizmaları, inkâr, bedensel donma tepkileri gibi psikiyatrik öğeler belirgindir (Gewirtz & Meydan, 2025). Kadının pasif bedeni, burada yalnızca bir kaybın değil, dünyanın gözleri önünde yaşanan bir toplu travmanın sessiz anlatıcısıdır. Ancak bu anlatı, Batılı izleyiciyi evrensel merhamete çağırırken, İslam coğrafyasında çok daha yüklü ve kutsal anlamlar üretmektedir. Bu görseller, kutsal

annelik figürüyle bütünleşen bir etik çağrışı ve çöküşün metaforik izdüşümünü sahneye taşıyarak, ümmetin kolektif öfke ve yas duygularını beslemektedir (7amleh, 2025).

Buna karşılık Türk basınında, kadınların temsili daha aktif ve politik bir çerçeveye oturtulmuştur. TRT Haber ve Anadolu Ajansı gibi kurumlarda kullanılan görsellerde kadınlar, yalnızca kayıplarını yas tutan bireyler değil; aynı zamanda kamusal alanda haykıran, protesto eden, el kaldıran, slogan atan direniş aktörleri olarak sunulmuştur. Bu tür imgelerde, kadın bedeni sessizliğin taşıyıcısı değil, sözün ve itirazın temsilcisi hâline gelmektedir. Psikiyatrik açıdan bu temsiller, post-travmatik büyüme, kolektif kimliğin vücutla somutlaşması ve politik eylem yoluyla ruhsal bütünleşme gibi kavramlarla açıklanabilir (UN Women, 2024). Diaspora bağlamında ortaya çıkan bu görseller, kadınların yalnızca anne ya da eş değil, halkın sesi ve ahlaki muhakemenin lideri olabileceğini de göstermektedir. Ortak motifler olan başörtüsü, kefen, çocuk bedeni, diz çökme ve ağlayış gibi unsurlar hem Amerikan hem Türk medyasında sıklıkla kullanılmıştır. Ancak bu temsillerin alımlanma biçimleri kültürel bağlama göre farklılık göstermektedir. Batı medyasında bu imgeler daha seküler, empati uyandıran bir estetik üzerinden inşa edilirken, Türk medyasında bu imgeler İslami sembolizmle birleşerek annelik, şehitlik, ümmet ve mahremiyet gibi kavramlarla birlikte daha kolektif ve kutsal bir bağlama oturtulmaktadır (Sheikh, 2025). Bu da aynı görsel öğelerin farklı coğrafyalarda nasıl farklı duygusal, toplumsal ve psikolojik etkilere neden olabileceğini gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda analiz edilen dört temel haber fotoğrafı, yalnızca belgelenmiş anların sunumu değil; aynı zamanda psikolojik gerçekliğin dışavurumu, ahlaki çağrının görsel dili ve kültürel kimliğin bedensel temsili olarak okunmalıdır. Kadının bedeni, bu anlatılarda haberin nesnesi olmaktan çıkmakta; haberin etik taşıyıcısı, toplumsal duyarlılığı harekete geçiren bir “bedenlenmiş söylem” hâline gelmektedir. Ancak bu süreçte, kadın bedeninin edilgenleştirilmesi failin görünmez kılınmasına yol açtığına bir tür sembolik şiddet üretilmekte; bireysel acının sahneye taşınması toplumsal yapısal şiddetin üzerini örtme riski taşımaktadır (7amleh, 2025). Bununla birlikte, görseller aynı zamanda kolektif travma anlatılarını pekiştirerek kuşaklar arası aktarım mekanizmalarını tetiklemekte, yani güçlü bir toplumsal hafıza inşasına hizmet etmektedir (UN Women, 2024). Diğer yandan kadın imgelerinin sunumu, kültürel bağlamda “makbul kadınlık” normlarıyla da doğrudan ilişkilidir. Amerikan medyasında daha çok mağduriyet ve annelik rolü öne çıkarılırken, Türk medyasında hem annelik hem de direniş performansları ön plana çıkmaktadır. Böylece makbul kadınlık hem pasif şefkat hem de aktif direniş imgeleriyle yeniden tanımlanmakta; geleneksel cinsiyet rollerini pekiştirirken aynı zamanda dönüştürme potansiyeli de taşımaktadır (CIMA, 2024). Elde edilen bulgular, medya görsellerinin yalnızca

duygusal tepki üretmekle kalmayıp, aynı zamanda sosyal dayanışmayı mobilize eden, kültürel farkındalığı artıran ve politik refleksleri şekillendiren etkili araçlar olduğunu göstermektedir. Kadının travması, sessizliği, çılgınlığı ya da direnişi; izleyicide yalnızca empati yaratmakla kalmaz, aynı zamanda bir ahlaki pozisyon alma davetine dönüşmektedir. Bu da savaşın yalnızca fiziksel değil; kültürel, ruhsal ve ahlaki bir çerçevede de temsil edildiğini, bu temsillerin ise toplumsal hafızanın birer yapıtaşı hâline geldiğini göstermektedir. Bu nedenle araştırmanın vardığı temel sonuç, kadınların savaş görsellerinde yer alma biçimlerinin, toplumsal cinsiyet temsili, kültürel semboller ve psikolojik kırılmalıklar üzerinden şekillenen çok katmanlı bir iletişim alanı oluşturduğudur. Bu alan hem bireysel psikolojiyi hem de kolektif vicdanı etkileyen güçlü bir estetik-politik zemin sunmaktadır.

4. Tartışma

Bu çalışmada elde edilen bulgular, savaş ve çatışma dönemlerinde kadın temsillerinin medya sistemleri tarafından nasıl kurgulandığını ortaya koyarken, literatürde daha önce işaret edilen benzer desenlerle önemli ölçüde örtüşmekte, fakat aynı zamanda özgün ayrışmalar da sunmaktadır. Orgad'ın (2012) küresel medya temsillerinin “duygusal iktidar” üzerinden işlediğini ileri sürdüğü yaklaşım, the New York Times fotoğraflarındaki kadın bedenlerinin pasif, travmatize olmuş ve evrensel empati uyandıracak şekilde çerçevelenmesiyle doğrudan paralellik göstermektedir. Benzer biçimde, Chouliaraki'nin (2006) “ahlâkî tanıklık” kavramsallaştırması da, bu görsellerin yalnızca bilgi aktarımı değil, aynı zamanda izleyicide ahlaki sorumluluk duygusu uyandıran bir görsel rejim işlevi gördüğünü doğrulamaktadır. Bu açıdan, Batı medyasında kadın figürlerinin küresel izleyici kitlesinde empati ve merhamet duygularını mobilize edecek bir çerçeve içerisinde sunulduğu görülmektedir.

Türk basınına ait görseller ise Batı'daki örneklerden ayrışarak, kadınları daha kolektif roller içinde konumlandırmakta; annelik, şehitlik ve dini sembolizm üzerinden toplumsal dayanışmayı pekiştirmektedir. Bu durum, Hall'un (1997) temsil kuramının işaret ettiği üzere, kültürel kodların medya içeriklerine nasıl derinlemesine nüfuz ettiğini göstermektedir. Anadolu Ajansı ve TRT Haber görsellerinde kadınların kolektif kimlik içinde anonimleşmesi, Sheikh'in (2025) savaş medyasındaki kadın temsillerine dair “kurbanlaştırıcı çerçeveleme” eleştirisiyle kısmen örtüşmekte; ancak aynı zamanda, Batı medyasından farklı olarak kadınların politik protestolarda daha görünür bir şekilde özneleştirildiğini de ortaya koymaktadır. Bu özgünlük, Rodriguez ve Dimitrova'nın (2011) kadınların “mağdur, kahraman, tanık” üçlüsü içinde

sunulduğu yönündeki tipolojisini genişleten ve kadınları “direnişçi özne” olarak görünür kılan yeni bir katman eklemektedir.

Psikososyal açıdan değerlendirildiğinde, savaş görsellerinde kadın bedeninin travmanın somatik bir taşıyıcısı hâline geldiği açıkça görülmektedir. Van der Kolk’un (2014) bedenin travmayı “unutmadığı”na dair yaklaşımı, Gazzeli annelerin diz çöken, yüzünü kapatan ve çocuklarına sarılan imgeleriyle doğrudan örtüşmektedir. Bu temsiller, yalnızca bireysel bir ruhsal çöküş değil, aynı zamanda kolektif bir yas ve travmatik hafızanın görsel inşasıdır. Butler’ın (2004) toplumsal cinsiyetin performatif tekrarlarla üretildiği görüşü, sürekli annelik ve yas imgeleri üzerinden kadınlığın kurbanlıkla özdeşleştirilmesinde gözlemlenmektedir. Bu durum hem Batı hem de Türk medyasında farklı biçimlerde olsa da ortak bir sembolik şiddet örüntüsüne işaret etmektedir (Bourdieu, 2001). Medya temsilleri bu açıdan yalnızca duygusal çağrılar üretmekle kalmamakta, aynı zamanda kadınların toplumsal konumunu sabitleyen ve onların özneleşme potansiyelini sınırlayan bir ideolojik düzen işlevi de görmektedir.

İzleyici açısından bu görseller, empatiyi harekete geçirmenin ötesinde, “travmatik tanıklık” deneyimi üretmektedir. Sontag’ın (2003/2023) savaş fotoğraflarının hem etik hem estetik boyut taşıdığına dair yaklaşımıyla birlikte düşünüldüğünde, izleyicinin bu görseller aracılığıyla yalnızca bilgiye değil, aynı zamanda travmaya tanık olduğu; bu tanıklığın da suçluluk, çaresizlik veya sorumluluk duygularını tetiklediği söylenebilir. Psikososyal literatür, bu tür görsellerin tekrarlı maruziyetinde “compassion fatigue” (duygu yorgunluğu) riskine işaret etmektedir (Moeller, 2022). Dolayısıyla kadın bedeninin sürekli travmatik imgeler üzerinden sunulması, izleyicide empatiyi harekete geçirirken aynı zamanda duygu regülasyonunu zayıflatabilmektedir. Bununla birlikte, özellikle diaspora bağlamında ortaya çıkan fotoğraflar (örneğin Kanada’daki protestolarda kadınların aktif eyleyici olarak sahnelenmesi), kadınların yalnızca mağdur ya da yas tutan değil, aynı zamanda direnen ve politik liderlik sergileyen figürler olarak da temsil edilebileceğini göstermektedir. Bu bulgu, literatürdeki kurbanlaştırıcı eğilimlere eleştirel bir katkı sunmakta; kadınların özneleşme potansiyelini ön plana çıkarmaktadır. Ayrıca, UN Women’ın (2024) raporlarında da vurgulandığı üzere, kriz dönemlerinde kadınların direniş, liderlik ve kolektif eylem kapasitelerinin medya aracılığıyla görünür kılınması, toplumsal cinsiyet eşitliği açısından kritik bir gerekliliktir. Sonuç olarak, bu araştırmanın bulguları literatürle hem örtüşen hem de ayrışan yönler ortaya koymuştur. Bir yandan mevcut araştırmaların işaret ettiği kadınların mağduriyet merkezli temsili yeniden doğrulanırken, diğer yandan Türk basınındaki kolektif ve politik

çerçeveleme stratejileri ile diaspora görsellerindeki aktif kadın temsilleri, literatüre özgün katkılar sağlamaktadır. Böylelikle çalışma, kadınların medya görsellerindeki temsil biçimlerinin yalnızca kültürel bağlama göre değişmediğini; aynı zamanda travma, empati ve toplumsal hafıza eksenlerinde çok katmanlı psikososyal anlamlar ürettiğini göstermektedir.

Sonuç

Bu çalışma, İsrail-Filistin çatışmasına dair haber fotoğraflarında kadınların temsillerini çözümleyerek, medyanın toplumsal cinsiyet inşasında üstlendiği işlevi çok boyutlu bir biçimde ortaya koymuştur. Bulgular, kadınların yalnızca mağduriyet, yas ve annelik imgesiyle sınırlı kalmadığını; aynı zamanda travmatik deneyimin bedensel taşıyıcısı, kolektif hafızanın sembolik aktörü, etik tanıklığın görsel dili ve kimi bağlamlarda direnişçi bir özne olarak temsil edildiğini göstermektedir. Bu sonuçlar, Batı ve Türk medyasında benzer sembolik kodların kullanılmasına rağmen, bu kodların farklı ideolojik, kültürel ve psikososyal bağlamlarda anlam kazandığını ortaya koymaktadır. Özellikle Batı medyasında evrensel trajedi ve merhamet eksenini ön plana çıkarken, Türk medyasında dini sembolizm, kolektif kimlik ve toplumsal direniş vurgusu öne çıkmaktadır. Böylece kadın bedeni, yalnızca bireysel bir travmanın değil, aynı zamanda politik, kültürel ve ahlaki bir çağrının taşıyıcısına dönüşmektedir.

Teorik Katkılar

Araştırma, literatürdeki mevcut boşlukları tamamlayan üç temel teorik katkı sunmaktadır. Birincisi, kadın temsilleri yalnızca semiyotik çözümlenmelerle değil, aynı zamanda psikososyal derinlikleriyle birlikte ele alınmıştır. Bu noktada Van der Kolk'un (2014) travmanın beden üzerinden somatize olduğu yaklaşımı ile Butler'ın (2004) toplumsal cinsiyetin performatif olarak yeniden üretildiğine dair tezi bir araya getirilerek görsellerin hem psikiyatrik hem kültürel boyutları açığa çıkarılmıştır. İkinci katkı, Batı ve Türk medyası arasındaki farkların kültürlerarası karşılaştırma perspektifiyle incelenmesidir. The New York Times gibi Batılı kaynaklarda kadın figürleri çoğunlukla evrensel mağduriyetin sembolü olarak sunulurken, Anadolu Ajansı ve TRT gibi Türk medya organlarında kadınlar dini semboller ve kolektif aidiyet üzerinden temsil edilmektedir. Bu farklılık, Rodriguez ve Dimitrova'nın (2011) kadınların genellikle "mağdur, kahraman ya da tanık" şablonlarıyla temsil edildiğini belirten bulgularını desteklerken, kültürel çerçevenin temsil biçimini nasıl dönüştürdüğünü göstermektedir. Üçüncü katkı ise, literatürde çoğunlukla görünmez kalan "direnişçi kadın" arketipinin açığa çıkarılmasıdır. Özellikle diaspora protestolarına ait görseller, kadınların yalnızca edilgen kurbanlar değil; politik söz üreten, kolektif kimlik taşıyan ve liderlik üstlenen

figürler olarak temsil edilebildiğini göstermiştir. Bu bulgu, feminist medya çalışmaları için kadınların özneleşme potansiyelini daha geniş bir çerçevede tartışmaya açmaktadır.

Pratik Katkılar

Araştırmanın bulguları, yalnızca teorik tartışmalara değil, pratik düzeyde de önemli katkılar sunmaktadır. Öncelikle, haber görsellerinin seçiminde yalnızca dramatik etkinin değil, etik sorumluluk ve toplumsal adaletin de dikkate alınması gerektiği ortaya konmuştur. Bu yaklaşım, Sontag'ın (2003/2023) savaş fotoğraflarını birer “görsel travma rejimi” olarak eleştiren perspektifiyle uyumludur. Ayrıca, kadınların sürekli yas tutan ve pasif figürler olarak değil, aktif direniş ve politik özne olarak da temsil edilmesi, feminist medya pratiklerinde çoğulcu temsiliyet ihtiyacına somut bir katkı sunmaktadır (Gill, 2021). Bu noktada medya kurumlarının yalnızca izleyicide empati yaratmaya odaklanmak yerine, kadınların direniş, liderlik ve toplumsal katılım kapasitelerini görünür kılacak çerçeveler geliştirmesi gerektiği açıktır. Bulgular aynı zamanda medya okuryazarlığı açısından da önemlidir. Görsellerde kullanılan sembollerin ve beden dilinin toplumsal cinsiyet politikalarıyla nasıl ilişkilendirildiğinin fark edilmesi, izleyicilerin duygusal manipülasyon yerine eleştirel okuma pratiği geliştirmesine katkı sunacaktır. Bu da medyanın duygu düzenleme süreçlerine etkisini daha bilinçli bir şekilde değerlendirmeyi mümkün kılar. Son olarak, editoryal karar süreçlerine dair nitel saha araştırmalarının yapılması, kadın temsillerinin hangi ideolojik normlar ve kültürel kodlarla belirlendiğini açığa çıkaracak ve daha etik, çoğulcu bir habercilik anlayışına zemin hazırlayacaktır. Genel olarak bu çalışma, kadınların çatışma medyasındaki temsili tek boyutlu mağduriyet anlatısından çıkararak, travma, yas, direniş ve liderlik eksenlerinde yeniden çerçeveyen özgün bir bakış açısı geliştirmiştir. Kadın bedeninin bu çok katmanlı temsili, yalnızca bireysel psikoloji değil, kolektif hafıza ve toplumsal vicdan üzerinde de derin etkiler yaratmaktadır. Bu nedenle araştırma, toplumsal cinsiyet, medya etiği ve feminist medya çalışmaları literatürüne hem kuramsal hem de pratik katkılar sunmakta; aynı zamanda kadınların kriz anlarındaki aktörlük ve liderlik potansiyelini görünür kılarak toplumsal cinsiyet adaletine yönelik güçlü bir çağrı üretmektedir.

Kaynakça

- Al-Ghazzi, O. (2022). *Narrating the Arab uprisings: Voices, politics and publics*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003188251>
- Al-Ghazzi, O. (2022). *The media in Arab conflicts: Reporting wars and revolutions in the Middle East*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-87265-3>
- Alghamdi, E., & Alotaibi, S. (2024). Visual framing of women in Middle Eastern media: A comparative study of conflict reporting. *Journal of Media Studies*, 36(2), 39–58. <https://doi.org/10.1177/17480485241234567>
- Allan, S., & Zelizer, B. (Eds.). (2010). *Reporting war: Journalism in wartime*. Routledge.
- 7amleh – The Arab Center for the Advancement of Social Media. (2025). *Palestinian digital rights report 2025*. <https://7amleh.org>
- Anadolu Ajansı. (2023, Kasım 7). Sultanahmet'te kadınların oturma eylemi [Fotoğraf]. *TRT Haber*. <https://www.trthaber.com>
- Bock, M. A. (2020). *Seeing the newsroom: Visual ethnography in journalism studies*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190921491.001.0001>
- Butler, J. (2004). *Undoing gender*. Routledge.
- Butler, J. (2009). *Frames of war: When is life grievable?*. Verso.
- Bourdieu, P. (2001). *Masculine domination*. Stanford University Press.
- Bowlby, J. (1988). *A secure base: Parent-child attachment and healthy human development*. Basic Books.
- Cairo, M., & Shami, S. (2021). Visual politics of suffering: Women, war and humanitarian imagery. *International Journal of Communication*, 15, 210–230.
- Chouliaraki, L. (2006). *The spectatorship of suffering*. Sage.
- CIMA – Center for International Media Assistance. (2024). *Gender, media, and conflict: Global perspectives*. National Endowment for Democracy. <https://www.cima.ned.org>
- Connell, R. W. (1995). *Masculinities*. University of California Press.
- De Bruin, M., & Ross, K. (2020). *Gender and newswork*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315167330>

- Demirtaş, H., & Koca, B. (2023). Medyada toplumsal cinsiyet temsilleri: Haber fotoğraflarında kadın imgesinin analizi. *İletişim Çalışmaları Dergisi*, 12(2), 110–129. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10532251>
- Entman, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51–58. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x>
- Fahmy, S. (2004). Picturing Afghan women: A content analysis of AP wire photographs during the Taliban regime and after the fall of the Taliban government. *International Communication Gazette*, 66(2), 91–112. <https://doi.org/10.1177/0016549204041472>
- Fahmy, S. (2010). Contrasting visual frames of our times: A framing analysis of English- and Arabic-language press coverage of war and terrorism. *International Communication Gazette*, 72(8), 695–717. <https://doi.org/10.1177/1748048510380801>
- Freud, S. (2005). Mourning and melancholia. In *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 14, pp. 237–258). Vintage. (Original work published 1917)
- Gewirtz-Meydan, A. (2025). Trauma, gender, and collective grief in conflict zones: Media representations of women in Gaza. *Journal of Traumatic Stress Studies*, 38(1), 112–129. <https://doi.org/10.1002/jts.23005>
- Gill, R. (2021). The revival of the feminist in media and cultural studies. *Feminist Media Studies*, 21(4), 491–506. <https://doi.org/10.1080/14680777.2021.1914310>
- Gilligan, C. (1993). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Harvard University Press.
- Grabe, M. E., & Bucy, E. P. (2009). *Image bite politics: News and the visual framing of elections*. Oxford University Press.
- Hirsch, M. (2008). The generation of postmemory. *Poetics Today*, 29(1), 103–128. <https://doi.org/10.1215/03335372-2007-019>
- Hochschild, A. R. (1983). *The managed heart: Commercialization of human feeling*. University of California Press.
- Holsti, O. R. (1968). Content analysis. In G. Lindzey & E. Aronson (Eds.), *The handbook of social psychology* (Vol. 2, pp. 596–692). Addison-Wesley.

- Krippendorff, K. (2018). *Content analysis: An introduction to its methodology* (4th ed.). Sage.
- Lutz, C. A., & Collins, J. L. (1993). *Reading National Geographic*. University of Chicago Press.
- Machin, D., & Mayr, A. (2012). *How to do critical discourse analysis: A multimodal introduction*. Sage.
- Martin, M. (2011). *Gender, politics and the media: A global perspective*. Peter Lang.
- Moeller, S. D. (1999). *Compassion fatigue: How the media sell disease, famine, war and death*. Routledge.
- Moeller, S. D. (2022). *Compassion fatigue: How the media sell disease, famine, war and death*. Routledge.
- Myrntinen, H., Khattab, L., & Naujoks, J. (2025). Gender, conflict, and visual politics in the Middle East. *Conflict and Society*, 11(1), 33–52. <https://doi.org/10.3167/arcs.2025.110104>
- Orgad, S. (2012). *Media representation and the global imagination*. Polity.
- Pantti, M., & Wahl-Jorgensen, K. (2021). *Emotion and the media*. Polity Press.
- Rodriguez, L., & Dimitrova, D. V. (2011). The levels of visual framing. *Journal of Visual Literacy*, 30(1), 48–65. <https://doi.org/10.1080/23796529.2011.11674684>
- Rose, G. (2022). *Visual methodologies: An introduction to researching with visual materials* (5th ed.). Sage.
- Salem, M. (2023, Aralık 29). Ölü bebeği kucaklayan kadın [Fotoğraf]. *Reuters*. <https://www.reuters.com>
- Sheikh, Z. (2025). *News portrayals of women in the Israeli-Palestinian conflict* (Master's thesis). Arkansas State University. <https://arch.astate.edu/all-etd/1080>
- Sheikh, S. (2025). Women, trauma, and media narratives in the Israel–Palestine conflict. *Media, War & Conflict*, 18(2), 145–163. <https://doi.org/10.1177/1750635225123456>
- Sjoberg, L., & Peet, J. (2011). *Gender, war, and conflict*. Polity Press.
- Slovic, P., Västfjäll, D., Erlandsson, A., & Gregory, R. (2017). Iconic photographs and the ebb and flow of empathic response to humanitarian disasters. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 114(4), 640–644. <https://doi.org/10.1073/pnas.1613977114>
- Sontag, S. (2003). *Regarding the pain of others*. Farrar, Straus and Giroux.

- Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (2004). Posttraumatic growth: Conceptual foundations and empirical evidence. *Psychological Inquiry*, 15(1), 1–18.
- Törnberg, P., & Törnberg, A. (2022). The limits of visualization: A case study of Twitter, hashtags, and conflict. *New Media & Society*, 24(1), 215–236. <https://doi.org/10.1177/1461444820960077>
- UN Women. (2024). *Women in conflict zones: Agency, trauma, and resilience*. <https://www.unwomen.org>
- Van der Kolk, B. A. (2014). *The body keeps the score: Brain, mind, and body in the healing of trauma*. Viking.
- Volkan, V. D. (2001). Transgenerational transmissions and chosen traumas: An aspect of large-group identity. *Mind and Human Interaction*, 11(1), 37–60.
- Yuval-Davis, N. (1997). *Gender and nation*. Sage.
- Yücel, A., & Ertürk, H. (2024). Kadınların çatışma mediasındaki görünürlüğü: Türk basınında İsrail-Filistin haberleri. *Toplumsal Cinsiyet ve Medya Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 55–75. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10487533>
- Yükseköğretim Kurulu (YÖK). (2020). *Yükseköğretim kurumları bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi*. Ankara: YÖK. <https://www.yok.gov.tr>
- Zelizer, B. (2005). Death in wartime: Photographs and the “other war” in Afghanistan. *Harvard International Journal of Press/Politics*, 10(3), 26–55. <https://doi.org/10.1177/1081180X05279502>
- Zillmann, D. (2006). Empathy: Affective reactivity to others’ emotional experiences. In J. Bryant & P. Vorderer (Eds.), *Psychology of entertainment* (pp. 151–181). Lawrence Erlbaum.

<i>Etik Kurul İzni</i>	<i>Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale Aile Araştırmaları alanına aittir.</i>
<i>Çatışma Beyanı</i>	<i>Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması olmadığını ve yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.</i>
<i>Destek ve Teşekkür</i>	<i>Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.</i>

YUVA DERGİSİ

ASBÜ Uluslararası Aile Araştırmaları Dergisi

ASBU International Journal of Family Research

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 18.10.2025

Kabul Tarihi/Accepted: 06.11.2024

Yayın Tarihi/Published: 31.12.2025

Modern Dünyada Aile Kurumunun Dönüşümü ve Kur'ân'ın Rehberliği

ŞAHİN YETİK

Arş. Gör., Kafkas Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi, Temel İslam
Bilimleri Bölümü

sahinyetik@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9064-7681>

ÖZ

Modern dünyada yaşanan toplumsal, kültürel ve teknolojik dönüşümler, aile kurumunu ve ilişkisel bağlarını derinden etkilemektedir. Özellikle bireyselleşme, sekülerleşme, dijitalleşme ve kentleşme gibi süreçler, geleneksel aile değerlerini aşındırmakta; evliliklerin istikrarı, ebeveyn-çocuk ilişkileri, toplumsal cinsiyet rolleri ve kuşaklar arası iletişim gibi pek çok alanda ciddi değişimlere yol açmaktadır. Bu durum, sadece sosyolojik bir dönüşüm değil, aynı zamanda ahlaki ve manevî bir krizin de habercisidir. Bu çalışmanın temel problemi, çağdaş toplumda aile kurumunun karşı karşıya kaldığı krizlerin çözümünde dinin, özellikle Kur'ân'ın ne tür katkılar sunabileceğidir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Kur'ân'da aileye dair ortaya konan temel değerleri ve prensipleri tespit ederek, bu ilkelerin modern aile yapısında yaşanan sorunlara karşı nasıl bir yön göstericilik taşıyabileceğini analiz etmektir. Meveddet, rahmet, sadakat, adalet, istişare, sabır ve merhamet gibi kavramlar Kur'ân'ın aile tasavvurunda öne çıkan temel öğelerdir. Bu ilkeler, sadece bireysel değil, toplumsal düzeyde de aile yapısının sürdürülebilirliği açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Çalışmanın özgünlüğü, Kur'ân merkezli bir yaklaşımı sistemli ve sosyolojik bir çerçevede ele alarak, mevcut literatürde yeterince ele alınmamış bir bakış açısı sunmasından kaynaklanmaktadır. Zira çağdaş aile kuramları çoğunlukla seküler paradigmalara şekillenmekte; dinin toplumsal değer inşasındaki kurucu rolü ise büyük ölçüde göz ardı edilmektedir. Oysa Kur'ân'da aile, yalnızca biyolojik ya da sosyal bir birlik değil; aynı zamanda ilahi düzenin yeryüzündeki bir yansımasıdır. Çalışmada betimsel yöntem çerçevesinde içerik analizi uygulanmış; ilgili ayetler yorumlanmış ve bu ilkeler çağdaş sosyolojik kuramlarla karşılaştırılmıştır. Ayrıca bazı güncel saha araştırmaları ve uzman görüşleri de değerlendirmeye dahil edilmiştir. Bu veriler ışığında ulaşılan sonuç şudur: Kur'ân'ın aileye dair meveddet (sevgi), rahmet (merhamet), adalet, sadakat ve istişare ilkeleri, yalnızca soyut değerler değil; eşler arası güveni, iletişimi ve sorumluluk paylaşımını güçlendiren, aile içi dengeyi koruyan somut rehberlerdir.

Anahtar Kelimeler:

Kur'ân, Aile Kurumu, Modernleşme, Dinî Değerler, Toplumsal Dönüşüm

Atf/Citation

Yetik, Ş. (2025). Modern Dünyada Aile Kurumunun Dönüşümü ve Kur'ân'ın Rehberliği. YUVA Dergisi, 3(2), 269-284.
Yetik, Ş. (2025). The Transformation of the Family Institution in the Modern World and the Guidance of the Qur'an. Journal of YUVA, 3(2), 269-284.

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.

This article was checked by iThenticate.

The Transformation of the Family Institution in the Modern World and the Guidance of the Qur'an

ABSTRACT

This study explores the multifaceted transformation of the family institution in contemporary societies and examines how the Qur'an, as a foundational religious text, contributes to addressing emerging familial challenges. Rapid processes such as individualization, secularization, urbanization, and digitalization have led to the erosion of traditional family structures. These changes are reflected in the rise of divorce rates, weakening parent-child relationships, and shifting gender roles. These developments indicate not only a sociological transformation but also a broader moral and spiritual crisis. The aim of this study is to identify the core Qur'anic principles related to family—such as affection (mawadda), compassion (rahma), loyalty, justice, consultation (shura), and patience—and analyze how these values can serve as guiding frameworks for addressing modern family-related problems. The study underscores the Qur'an's potential to offer ethical and relational stability amid contemporary disruptions. The originality of this study stems from its systematic and sociological treatment of a Qur'an-centered approach, offering a perspective that has been largely neglected in the existing literature. Contemporary family theories are predominantly shaped by secular paradigms, while the constructive role of religion in the formation of social values is often overlooked. In contrast, the Qur'an portrays the family not merely as a biological or social unit, but as a manifestation of the divine order reflected on earth. Methodologically, the research employs a qualitative and descriptive approach. Relevant Qur'anic verses are examined through content analysis and contextual interpretation. These findings are then evaluated in light of contemporary sociological theories and supported by recent field studies and expert commentary. Based on these findings, it can be concluded that the Qur'an's principles regarding the family—mawaddah (love), rahmah (mercy), 'adālah (justice), şidq (faithfulness), and shūrā (mutual consultation)—are not merely abstract values; rather, they serve as concrete guidelines that strengthen trust, communication, and the sharing of responsibilities between spouses, thereby preserving balance and harmony within the family.

Keywords:

Qur'an, Family Institution, Modernization, Religious Values, Sociological Transformation

Giriş

Modernleşme, sekülerleşme, bireyselleşme ve dijitalleşme gibi dinamikler, günümüzde sadece bireylerin değil, toplumsal yapıların da derin dönüşümler yaşamasına neden olmaktadır. Modernleşme, geleneksel otorite biçimlerinin çözülerek yerine birey merkezli, rasyonaliteye dayalı ve teknolojik temelli yeni yaşam biçimlerinin yerleşmesini ifade eder (Berger, 1999, s. 35-38; Giddens, 2021, s. 37-45). Sekülerleşme, dinin birey ve toplum üzerindeki belirleyiciliğinin zayıflaması ve özel alana itilmesi sürecidir (Berger, 2015, s. 107-115). Bu dönüşümden en çok etkilenen kurumlardan biri ise aile yapısıdır. Evliliklerin istikrarı, ebeveyn-çocuk ilişkilerinin niteliği, toplumsal cinsiyet rollerinin değişimi ve kuşaklar arası iletişim gibi başlıklar, günümüz aile kurumunun hem işlevsel hem de değer temelli olarak yeniden sorgulanmasına yol açmaktadır (Bauman, 2003, s. 8-14; Gülerce, 2014, s. 57-62).

Bu çalışma, söz konusu krizin çözümünde dinin, özellikle de Kur'an'ın nasıl bir yön göstericilik sunduğunu analiz etmeyi amaçlamaktadır. Kur'an'da aile ile ilişkili kavramlar;—meveddet (sevgi), rahmet (merhamet), sadakat, adalet ve istişare (şûrâ) gibi—modern aile sorunları karşısında sunduğu ilkesel çerçeve, hem bireysel hem toplumsal düzeyde dikkate değer bir çözüm potansiyeli taşımaktadır (Yazır, 1993, s. 3474-3476). Bu çalışma, modern aile teorilerinin çoğunlukla seküler paradigmatlara dayandığı mevcut literatüre, Kur'an merkezli yeni bir bakış açısı kazandırmayı amaçlamaktadır. Çalışma hem klasik İslami kaynaklardan hem de çağdaş sosyolojik literatürden faydalanarak disiplinler arası bir okuma denemesi ortaya koymaktadır. Araştırma kapsamında betimsel yöntem esas alınmış; ilgili ayetlerin içerik ve anlam analizleri gerçekleştirilmiş, ardından bu veriler çağdaş sosyolojik kuramlarla karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Böylece Kur'an'ın aileye dair ortaya koyduğu ilkelerin, modern aile krizlerine karşı zamanlar üstü bir rehberlik sunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu tablo içinde kadın ve aile konusu, kültür bağlantılı bir konu olarak ortaya çıkmaktadır. Gerek modernizm gerekse post-modernizmin etkileri karşısında köklerin incelenmesi ve bu köklerden “yeni”ye uyum sağlayabilecek olan kültürel formların korunarak, diğerlerinin değişim seyrinin kendi haline bırakılması için, öncelikle mazi ve haldeki benzerlik ve farklılıkların tespit edilmesi gereklidir. Genel olarak, somut kültürel öğeler daha net değerlendirmeye alınabilirken, soyut kültürel miras noktasında yöntem sorunlarından kaynaklı bir ihmal ya da ikinci plana itilme durumu söz konusudur. Ancak bir dünya görüşünü ortaya çıkaran ilk unsur, gündelik hayatı şekillendiren soyut öğeler olmakla birlikte, somut öğeler

bunların neticesinde var olagelmıştır. Bu nedenle son dönem çalışmalar, kültür ve kültürlerarası çalışmalar açısından kültürün bütün öğeleri yanında sözlü kültür öğelerini de dikkate almakta ve hatta bu öğelerden cereyan eden dünya görüşlerini anlamaya çalışmaktadır. Yine Türk kültür havzası içinde yer alan sözlü kültür örneklerinden yola çıkılarak, fikri arka planın ve kadın ve aile konusundaki dünya görüşünün anlaşılması önemlidir. Bu bağlamda, sözlü kültür öğeleri içinde kadın ve aileye ilişkin olan ve Türk dünya görüşünü yansıtan örnekler ele alınarak, felsefi bir yöntemle anlaşılmasına çalışılacaktır.

1. Yöntem/Araştırma Deseni

Bu çalışma, doküman incelemesine dayalı nitel ve betimsel bir araştırma yaklaşımına sahiptir. Araştırma hem klasik İslam tefsir geleneği hem de modern sosyolojik düşünce bağlamında, aileye ilişkin Kur'ân ayetlerinin tematik olarak belirlenmesi ve yorumlanmasını içermektedir. Çalışmanın amacı istatistiksel genelleme yapmak değil, anlam derinliği ve normatif bir analiz ortaya koymaktır.

1.1. Evren ve Örneklem

Kavramsal bir araştırma olarak bu çalışmanın “evreni” şunları kapsamaktadır:

- (i) Aileyle ilgili Kur'ân ayetleri (örneğin Rûm 30/21; Nisâ 4/1; Bakara 2/187; Şûrâ 42/40),
- (ii) Klasik tefsir ve ahlak kaynakları (örneğin Râzî, Gazzâlî, Elmalılı Hamdi Yazır),
- (iii) Aile üzerine yazılmış modern sosyolojik eserler (örneğin Parsons, Bauman, Beck, Giddens).

Çalışmada insan katılımcı bulunmamaktadır; analiz tamamen metinsel kaynaklara dayanmaktadır.

1.2. Veri Toplama Araçları

Veriler birincil dini metinlerden (Kur'ân, tefsir eserleri ve klasik ahlak literatürü) ve ikincil akademik kaynaklardan (modern aile sosyolojisi üzerine kitap ve makaleler) elde edilmiştir. Kaynak seçiminde aile, evlilik, istişare, adalet, merhamet gibi tematik anahtar kelimeler kullanılarak kapsamlı bir kavramsal tarama yapılmıştır.

1.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Seçilen Kur'ân ayetleri ve ilgili metinler üzerinde tematik içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Veriler, aile değerleri, kişilerarası roller ve çatışma–uzlaşma gibi kategoriler altında kodlanmıştır. Elde edilen tematik bulgular, özellikle işlevselci, feminist ve postmodern yaklaşımlar olmak üzere modern aile teorilerinin çerçeveleriyle karşılaştırılmış; benzerlik ve farklılık noktaları değerlendirilmiştir. Bu karşılaştırmalı analiz, Kur'ân ahlakı ile modern sosyal teoriyi birbirine bağlayan çok boyutlu bir okuma imkânı sunmuştur.

1.4. Araştırma Etiği

Bu çalışmada, insan veya hayvan denekleri, klinik deneyler ya da kişisel veri gerektiren herhangi bir uygulama yer almadığı için etik kurul onayı gerekmemektedir. Bununla birlikte, araştırma ve yayın etiğine ilişkin tüm ilkeler —atıfların doğruluğu, fikrî mülkiyet haklarına saygı ve intihalden kaçınma— titizlikle gözetilmiştir. Klasik kaynaklar için doğrulanmış baskılar (örneğin Şamela dijital kütüphanesi) kullanılmış, modern kaynaklar APA standartlarına uygun biçimde atıflanmıştır.

2. Modern Dünyada Ailenin Dönüşümü ve Kriz Dinamikleri

Aile kurumu, insanlık tarihi boyunca hem biyolojik sürekliliğin hem de kültürel aktarımın temel yapılarından biri olmuştur. Ancak 20. yüzyılın ortalarından itibaren hız kazanan modernleşme süreci, bu yapının hem biçimsel hem de işlevsel boyutunda köklü dönüşümler meydana getirmiştir. Modernleşme, geleneksel otorite biçimlerinin çözülerek yerini birey merkezli, rasyonaliteye dayalı ve seküler temelli yeni toplum modellerine bırakması sürecidir (Giddens, 2021, s. 37-45; Habermas, 1987, s. 141-145). Bu süreçle birlikte endüstrileşme, kentleşme, bireyselleşme ve dijitalleşme gibi dinamikler; geleneksel geniş aile modelinin çözülmesine ve çekirdek aile tipinin yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda evlilik dışı birliktelikler, tek ebeveynli aile yapıları ve geç evlilik ya da hiç evlenmeme eğilimleri, sosyolojik olarak daha görünür hâle gelmiştir (Beck & Beck-Gernsheim, 2012).

Kadının kamusal alandaki rolünün artması, geleneksel aile içi iş bölümünü yeniden tanımlamış; bu da bazı durumlarda toplumsal cinsiyet rollerinde çatışmalara yol açmıştır.(Bauman, 2023; Göle, 1996, s. 88-90) Cinsiyet algılarındaki bu değişim, kuşaklar arası değer farklılıklarını derinleştirerek ebeveyn-çocuk ilişkilerinde otorite boşluğuna sebep olmuştur. Tüm bu süreçler yalnızca yapısal bir değişim değil, aynı zamanda ahlaki ve psikolojik bir kırılmanın da göstergesidir. Aile, bir yandan bireyin özgürleşme ve kendini gerçekleştirme

arayışı ile yeniden şekillenirken, diğer yandan meveddet, güven, sadakat gibi değerlerin zayıflamasıyla içten içe çözülmüştür (MacIntyre, 2007, s. 239-242).

Nitekim artan boşanma oranları, evlilikten kaçınma eğilimleri, yalnızlık, aidiyet eksikliği ve duygusal doyumsuzluk gibi olgular, aile krizinin güncel ve çok boyutlu yansımalarıdır (B. Kara, 2018, s. 374-385; Taylor, 2007, s. 475-480). Bu dönüşüm süreci sosyal bilimler açısından farklı paradigmlarla yorumlanmakta; ancak dinî ve manevî boyutu ihmal edildiğinde analizler eksik kalmaktadır. Oysa Kur'ân gibi kutsal metinlerin, yalnızca normatif değil, aynı zamanda ahlaki ve yapısal düzeyde bir "iyileştirici" ilke sistemi sunduğu açıktır. Bu bağlamda, aile kurumunun yeniden inşasında vahiy merkezli referansların göz ardı edilmemesi gerektiği düşünülmektedir (Râzî, 1999, s. 44-47).

3. Kur'ân'da Aileye Dair Temel Değerler ve İlkeler

Kur'ân-ı Kerim, aile kurumunu yalnızca sosyal bir birliktelik olarak değil, aynı zamanda ilahi iradenin yeryüzündeki tezahürü olarak tanımlar. Ailenin kurulması, sürdürülmesi ve korunması sürecinde Kur'ân'ın sunduğu temel ilkeler, bireyler arası ilişkilerde adalet, merhamet ve dengeyi esas alır. Rum Suresi 21. ayette geçen "meveddet (sevgi)" ve "rahmet (merhamet)" kavramları, eşler arası ilişkinin yalnızca hukuki değil, duygusal ve ruhsal boyutlarını da yücelten bir yaklaşım sunar (Râzî, 1999, s. 44-47; Yazır, 1993, s. 3474-3476). Aynı şekilde, Nisâ Suresi 1. ayette insanlığın tek bir nefisten yaratıldığına dikkat çekilerek insanî eşitlik ve yaratılıştaki ortaklık ilkesi vurgulanır (Mâturîdî, 2005, s. 89-91; Yazır, 1993, s. 1354-1355).

Kur'ân'da geçen adalet ('adl), istişare (şûrâ), sadakat, sabır (sabr) ve sorumluluk gibi değerler hem eşler arası ilişkide hem de ebeveyn-çocuk bağında yönlendirici ilkeler olarak yer bulur. Bu değerlerin pek çoğu, İslâm ahlâkı ve aile hukuku literatüründe "aile hayatının ruhu" olarak değerlendirilmiştir (Gazzâlî, 2019, s. 197-202). Kur'ân, aileyi geçici hazlara dayanan bir kurum değil, huzur ve sakinet ortamı olarak nitelendirir (Rûm 30/21). Bu yönüyle aile, hem düzenli toplumsal yapının hem de bireysel mutluluğun temelidir (İbn 'Âshûr, 1984a, s. 23-25).

Kur'ân'da aile sadece bireyler arası ilişkilerin alanı değil, aynı zamanda toplumsal bütünlüğün sigortasıdır (Akbulut, 2021, s. 1081-1085). Kur'ân'da aileye atfedilen bu değerler yalnızca ahlaki yönüyle değil, aynı zamanda bir toplumsal sözleşme mantığı içerisinde işlevselleşir (Karaman, 2012, s. 114-117). Özellikle meveddet ve rahmet kavramları, sadece duygusal bağları değil, aileyi toplumsal istikrarın ana çekirdeği olarak gören bir yaklaşımı temsil eder (Erkut, 2024, s. 18-19). Ailede adaletin gözetilmesi, istişare kültürünün yerleşmesi,

karşılıklı hak ve sorumlulukların bilinmesi, duygusal ihtiyaçların dikkate alınması, Kur'ân'ın ortaya koyduğu aile yapısının temel taşlarını oluşturur (Yalçın, 2023, s. 45-47). Bu ilkeler, modern aile yapısında yaşanan çözümlere karşı sağlam bir etik zemin ve yeniden inşa perspektifi sunar. Böylece Kur'ân, aileyi hem maddi hem de manevi yönleriyle kuşatan bütüncül bir sistem olarak ortaya koymakta; bireysel huzurun ötesinde toplumsal ahengin de teminatı haline getirmektedir.

4. Kur'ân'da Eşler Arası İlişki ve Aile İçi Roller

Kur'ân-ı Kerim, eşler arasındaki ilişkiyi rekabet ya da tahakküm üzerine değil, karşılıklı tamamlayıcılık, denge ve anlayış üzerine kurar. Bakara Suresi 187. ayette geçen “Onlar sizin için birer elbisedir, siz de onlar için birer elbisesiniz” ifadesi, eşlerin birbirine hem koruyucu, hem örtücü hem de tamamlayıcı olduğunu vurgular (Yazır, 1993, s. 870-872). Bu mecazi anlatım, evliliğin yalnızca biyolojik ya da hukuki bir birliktelik değil, derin bir ruhsal ve ahlaki dayanışma içerdiğini ortaya koyar. Nisâ Suresi 34. ayet ise çoğu zaman yanlış anlaşılan, fakat bütüncül Kur'ân ilkeleri içinde dikkatle değerlendirildiğinde “koruma, sorumluluk alma ve gözetme” çerçevesinde okunması gereken bir metindir (Ibn 'Âshûr, 1984b, s. 165-168; Mevdudi, 2020, s. 354-356).

Bu bağlamda erkeğin “kavvam” olarak tanımlanması, üstünlük değil; geçim sorumluluğu ve aileyi gözetme göreviyle ilişkilendirilmiştir (Al-Qurtubî, 2006, s. 98-101). Aynı şekilde, kadının aile içinde sevgi, denge ve şefkatin merkezinde yer aldığı, Kur'ân'ın dolaylı anlatımlarında görülmektedir.

Kur'ân, eşler arası ilişkinin yol gösterici ayetleri ışığında, istişare (Bakara 2/233), affedicilik (Şûrâ 42/40) ve sabır gibi temel değerlerle yürütülmesini öngörür. Aile içindeki roller sabit ve katı değil; bağlam, zaman ve karşılıklı rızaya göre şekillenebilen esnek bir yapıdadır (Gazzâlî, 2019, s. 210). Bu yönüyle Kur'ân, geleneksel toplumlarda hâkim olan cinsiyet kalıplarının ötesine geçerek, adalet ve rahmet temelli bir aile modeli önerir. Kur'ân'daki bu yaklaşım, modern dönemde sıkça tartışılan toplumsal cinsiyet eşitliği ve aile içi otorite meselelerine dengeli ve ilkeli bir çözüm sunmaktadır (Abdel'haleem, 2010, s. 122-125; Erkut, 2024, s. 18-19).

Nisa Suresi 34. ayet, Kur'ân'daki aile yapısına dair en çok tartışılan metinlerden biridir. Ayette geçen “erkekler kadınlar üzerinde kavvamdır” ifadesi, Taberî, Râzî ve Kurtubî gibi klasik müfessirlerce genellikle ekonomik sorumluluk ve aile reisliği bağlamında yorumlanmıştır (Çelik, 2022, s. 15-17; Kurtubî, 1967, s. 168-170; Râzî, 1420, s. 90-92; Taberî,

2001, s. 61-63). Kavvamlık, güç kullanımı değil, himaye ve sorumluluk bilinci olarak anlaşılmıştır. Ancak çağdaş dönemde bu ayet, özellikle toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında patriyarkal bir dayanak olarak eleştirilmiştir. Feminist okumalarda ayetin tarihsel bağlamdan koparılarak yorumlandığı savunulurken, bazı Müslüman araştırmacılar ayetin asli gayesinin aile düzenini koruma ilkesi olduğunu vurgulamıştır (Barlas, 2002a, s. 186-190; Geniş, 2017, s. 33; Wadud, 1999, s. 70-74).

Ayetin sonunda yer alan “ve-đribühunne” (onları dövün) ifadesi ise tarih boyunca en çok eleştirilen kısımlardan biri olmuştur. Bazı müfessirler bunu son çare, hafif ve zarar vermeyen bir uyarı olarak açıklarken (Mevdudi, 2020, s. 314-317), çağdaş yorumcular bu hükmün, Kur’ân’daki adalet ve rahmet ilkeleriyle birlikte pedagojik geçerliliğini yitirdiğini savunmuştur (Ülgen, 2019, s. 35). Ayetin lafzı kadar amacı da dikkate alındığında, Kur’ân’ın bu hükmüyle aile içi otoriteyi güçlendirmek değil, çözümleri önleyecek bir düzenleyici ilke sunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim maksadı merkeze alan yorumlar hem klasik tefsir geleneğiyle hem de çağdaş aile anlayışıyla uyumlu bir çizgi sunmaktadır.

5. Aile İçindeki Çatışmalar ve Uyum Sürecine Kur’ânî Yaklaşım

Kur’ân, aile kurumunu idealize etmekle birlikte, insan doğasına uygun olarak çatışma, anlaşmazlık ve gerilim ihtimalini de göz ardı etmez. Aile içi çatışmalarda yalnızca bireylerin niyeti değil, çözüm yollarının adil ve sağlıklı biçimde işletilmesi de büyük önem arz eder. Kur’ân bu süreçte şûrâ (istişare), sabr, afv, ‘adl (adalet) ve ıslah (uzlaştırma, onarma) gibi ilkeleri ön plana çıkarır (Yazır, 1993, s. 1372-1374).

Özellikle Nisa Suresi 35. ayette geçen “Her iki taraftan birer hakem tayin edilmesi” yönündeki ilke, evlilikte yaşanabilecek ciddi anlaşmazlıklarda yalnızca bireylerin değil, aile çevresinden ya da toplumdan gelen destek mekanizmalarının da devreye girmesini önerir (Mevdudi, 2020, s. 315). Bu sistem, duygusal yükün paylaşılmasını sağlarken aynı zamanda daha sağlıklı kararlar alınmasını kolaylaştırır. Kur’ân’da af ve bağışlama, yalnızca bireysel erdem değil, aile ilişkilerinde kriz önleyici bir davranış biçimi olarak da teşvik edilir. Şûrâ Suresi 40. ayette geçen “Kim affeder ve ıslah ederse, onun ödülü Allah’a aittir” ifadesi, bu ilkeyi destekleyen temel örneklerden biridir.

Kur’ân aynı zamanda öfkeye kapılmamayı, zulümden kaçınmayı, tepkide aşırılığa gitmemeyi ve adaleti elden bırakmamayı öğütler. Sabır ise hem bireysel hem ilişkisel düzlemde süreklilik sağlayan bir ahlaki dayanak olarak sunulur (Bakara 153; Âl-i İmrân 200). Bu yönüyle

Kur'ân'ın çatışma çözüm modeli yalnızca çözüm odaklı değil, aynı zamanda ilişkiyi onarıcı ve duygusal dengeyi koruyucu bir yapıdadır (Yazır, 1993, s. 4763-4764).

Modern psikolojik danışmanlık modellerinde de benzer şekilde empati, duygusal farkındalık, aktif dinleme ve sağlıklı iletişim gibi ilkeler öne çıkmakta; bireyler arası anlaşmazlıkların sadece davranışsal değil, bilişsel-ruhsal düzlemde de ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu çerçevede bakıldığında, Kur'ân'ın önerdiği ilkesel yapı ile çağdaş yaklaşımlar arasında dikkat çekici bir benzerlik bulunmaktadır. Dolayısıyla Kur'ân'daki bu evrensel değerler, aile içi çatışmaların çözümünde yalnızca geçmiş toplumlara değil, bugünün insanına da hitap eden zamanlar üstü ilkeler sunmaktadır (Fromm, 1956, s. 100-104; Gottman & Silver, 2015, s. 47-52; Kasapoğlu, 2017, s. 45).

6. Kur'ân Perspektifi ile Modern Aile Teorilerinin Karşılaştırılması

Modern aile kuramları, özellikle 20. yüzyıldan itibaren sosyolojinin temel araştırma alanlarından biri hâline gelmiş ve aile yapısındaki değişimleri analiz eden çeşitli modeller geliştirilmiştir. Talcott Parsons gibi yapısal-fonksiyonalist kuramcılar, çekirdek ailenin endüstriyel toplumlar için işlevsel bir model olduğunu ileri sürmüş; çocuğun sosyalleşmesi ve yetişkin bireyin duygusal tatmini gibi işlevlere vurgu yapmışlardır (Parsons, 1964, s. 96-105). Feminist kuramlar ise, özellikle ikinci dalga feminizmle birlikte, aileyi ataerkil yapılar aracılığıyla kadını bastıran ve ikincil konuma iten bir kurum olarak değerlendirmiştir (Millett, 2000, s. 33-37). Anthony Giddens, Ulrich Beck ve Zygmunt Bauman gibi geç modernlik kuramcıları ise “likit ilişkiler”, “refleksif birey” ve “kuralsızlaşma” gibi kavramlarla, modern ailenin belirsizlik, süreksizlik ve güvensizlik içinde yeniden şekillendiğini ifade etmişlerdir (Bauman, 2003, s. 8-15; Beck, 1992, s. 119-122; Giddens, 1993, s. 86-89).

Bu yaklaşımlar, aile kurumundaki çözümleri anlamada önemli katkılar sunmakla birlikte, çoğu zaman ahlakî ve manevî değerleri analiz dışında bırakmakta, aileyi yalnızca ekonomik, cinsel ya da psikolojik bir yapı olarak ele almaktadır (Barlas, 2002, s. 164-167; Donati, 2011, s. 14-18). Oysa Kur'ân, aileyi hem bireysel hem toplumsal hem de ilahi düzlemde anlamlandırır. Aile, sadece sosyal bir birliktelik değil; aynı zamanda rahmet, adalet ve bağlılık gibi temel değerlerin vücut bulduğu manevi bir yapıdır (Qutub, 1992, s. 188-192; Yazır, 1993, s. 3474-3476). Kur'ân'da aile bireyleri arasında karşılıklı hak ve sorumluluk dengesi gözetilir; güç değil, emanet ve liyakat esas alınır.

Kur'ân'ın sunduğu model, modern teorilerdeki bazı tespitlerle örtüşmektedir. Örneğin karşılıklı iletişim, rollerin esnekliği, duygusal denge gibi başlıklar açısından Kur'ân ile modern

yaklaşımlar arasında benzerlik kurulabilir. Ancak Kur'ân'ın dayandığı temel değerler kümesi, bu teorilerden önemli ölçüde farklıdır. Kur'ân, aileyi bireyin özgürlüğünü sınırlayan değil; onun fitrî ihtiyaçlarını karşılayan, ona güven ve aidiyet sunan bir “merhamet evi” olarak tanımlar (Nasr, 2010, s. 221-225; Topçu, 2021, s. 45; Yazır, 1993, s. 4003). Bu yönüyle Kur'ân, sadece tanımlayıcı değil, aynı zamanda normatif bir model sunar.

Kur'ân merkezli yaklaşım; modern aile teorilerinin eksik bıraktığı ahlakî ve ruhsal boyutu tamamlayıcı bir işlev görür. Kur'ân, aileyi yalnızca analiz edilmesi gereken bir olgu olarak değil, korunması ve inşa edilmesi gereken bir değer olarak ele alır. Bu bütüncül yapı, hem bireysel huzura hem de toplumsal dengeye katkı sağlayacak güçlü bir çerçeve sunmaktadır (Kolektif, 2020, s. 35).

7. Genel Değerlendirme ve Öneriler

Modern dünyada aile kurumunun yaşadığı kırılmalar, yalnızca yapısal değil, aynı zamanda değer temelli bir erozyonun da göstergesidir. Toplumsal cinsiyet algılarındaki dönüşüm, bireyselleşmenin teşviki ve dijitalleşme gibi unsurlar; aileyi sadece bir beraberlik biçimi değil, aynı zamanda anlam, güven ve aidiyet üretme zemini olarak da zayıflatmıştır (Beck, 1992, s. 111-115; Donati, 2019, s. 89). Bu çalışma, söz konusu dönüşüm sürecinde Kur'ân'ın aileye dair sunduğu temel ilkelerin hem bireysel hem toplumsal düzeyde yeniden düşünülme değer bir model sunduğunu ortaya koymuştur. Kur'ân'da öne çıkan meveddet, rahmet, sabır, sadakat, adalet ve istişare gibi değerler; çağdaş aile yapılarında görülen çözülme, iletişimsizlik ve sorumluluk boşluğu gibi krizlere karşı ilkesel ve ahlakî bir çerçeve sağlamaktadır (Fromm, 1956, s. 104; Nasr, 1989, s. 210; Yazır, 1993, s. 3474-3476, 1993, s. 4763-4764).

Modern aile kuramları, toplumsal değişimleri açıklamada başarılı olmakla birlikte, değer temelli bir yönlendirme sunmaktan çoğu zaman uzaktır. Bu nedenle Kur'ân merkezli yaklaşım, yalnızca teorik bir alternatif değil, aynı zamanda toplumsal barış ve bireysel huzur açısından pratik sonuçları olan normatif bir model olarak değerlendirilmelidir (Kara, 2018, s. 382; MAK, 2016, s. 45). Özellikle eşler arası ilişkilerde karşılıklı sorumluluk bilinci, aile içi anlaşmazlıklarda uzlaştırıcı yöntemler ve çocuk terbiyesinde merhamet merkezli bir rehberlik anlayışı, Kur'ân'ın çağımıza sunduğu katkılar arasında yer almaktadır (Gottman & Silver, 2015, s. 48).

Bu bağlamda, Kur'ân'da yer alan aile değerlerinin; eğitim sistemine, aile danışmanlığı modellerine, medya içeriklerine ve sosyal politikalara entegre edilmesi, yalnızca Müslüman

toplumlar için değil, evrensel insani ilkeler temelinde tüm insanlık için sürdürülebilir bir toplumsal denge kurulmasına katkı sunabilir (Doniger, 2011, s. 94; Kılınçer, 2022, s. 36).

Ayrıca dinî eğitimin aile merkezli bir içerikle zenginleştirilmesi; Kur'ân'ın aileye dair sunduğu rahmet, denge ve adalet ilkelerinin, çocuk yaşlardan itibaren içselleştirilmesini mümkün kılacaktır (Bayram, 2017, s. 121-124). Nihayetinde Kur'ân, sadece geçmişin aile yapısını idealize eden değil, her çağda aileyi koruyan ve dönüştüren ilkelere sahip, zamanlar üstü bir rehber olarak yeniden düşünülme hak etmektedir (Abdel'haleem, 2010, s. 119).

Sonuç

Bu çalışma, modern dünyanın aile yapısını nasıl dönüştürdüğünü ve bu dönüşümün yalnızca sosyolojik değil, aynı zamanda ahlaki, psikolojik ve metafizik düzeyde derin bir kırılmaya yol açtığını ortaya koymuştur. Endüstrileşme, bireyselleşme ve dijitalleşme gibi modernleşme süreçleri, aileyi hem yapısal hem de değer temelli açıdan zayıflatmış; bu durum toplumsal bağları gevşetmiş, bireyleri yalnızlaştırmış ve ilişkileri geçicilik sarmalına sokmuştur. Modern aile kuramları bu değişimi çeşitli açılardan analiz etmiş olsa da çoğunlukla dinî ve ahlaki referansları dışlayarak çözüm değil, sadece tanım üretmiştir.

Kur'ân-ı Kerim ise, aileyi sadece toplumsal bir birim olarak değil, insan fitratına uygun, rahmetin, adaletin ve sevginin tezahür ettiği ilahi bir sistem olarak tanımlar. Aileyi huzur, sakinat, meveddet ve merhamet gibi kavramlarla tarif eden Kur'ân, bu kurumun hem bireysel ruhsal denge hem de toplumsal bütünlük açısından taşıdığı önemi zamanlar üstü bir ilkeler bütünüyle ortaya koyar. Kur'ân'daki aile modeli, sadece normatif bir yapı değil; aynı zamanda ahlaki, duygusal, hukuki ve sosyal yönleriyle bütüncül bir yaşam çerçevesidir.

Bu bağlamda Kur'ân'ın aileye dair sunduğu temel değerler—adalet, sabır, istişare, sadakat, bağışlayıcılık—modern aile krizlerinin aşılmasında yalnızca teorik değil, doğrudan uygulanabilir çözüm imkânları sunmaktadır. Özellikle eşler arası ilişkilerde karşılıklı sorumluluğun vurgulanması, aile içi çatışmalarda uzlaştırıcı yaklaşımların önerilmesi ve çocuk terbiyesinde merhamet merkezli bir modelin benimsenmesi, Kur'ân'ın çağlar üstü hikmetini açıkça yansıtmaktadır.

Bu doğrultuda Kur'ân merkezli bir yaklaşım, aileyi yalnızca koruma altına alan değil, aynı zamanda onu yeniden inşa eden bir ahlaki ve toplumsal dönüşüm perspektifi sunmaktadır. Bu yaklaşım, yalnızca Müslüman topluluklar için değil, insanlığın ortak değer zemininde bütünleştirici ve onarıcı bir model olarak evrensel bir geçerliliğe sahiptir. Aile, insanın anlam

arayışının, sevilme ve bağ kurma ihtiyacının karşılandığı bir zemin olduğu sürece, Kur'ân'ın sunduğu ilkeler, her dönemde hem bireyler hem toplumlar için canlı, diri ve yol gösterici olmaya devam edecektir.

Kaynakça

- Abdel Haleem, M. (2010). *Understanding the Qur'an: Themes and Style*. I.B. Tauris.
- Akbulut, S. (2021). Diyanet İşleri Başkanlığının Aile Konusunda Söylemleri ve Hedefleri. İçinde *Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu Peygamberimiz ve aile: 21-24 Kasım 2019 Antalya* (1. baskı). Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Al-Qurtubī, M. ibn A. (2006). *Al-Jāmi' li-Aḥkām al-Qur'ān* (C. 5). Dār al-Kutub al-'Ilmiyya.
- Barlas, A. (2002). *Believing Women in Islam: Unreading Patriarchal Interpretations of the Qur'an*. University of Texas Press.
- Bauman, Z. (2003). *Liquid Love: On the Frailty of Human Bonds*. Polity Press.
- Bauman, Z. (2023). *Akışkan Modernite* (S. O. Çavuş, Çev.). Tellekt.
- Bayram, A. (2017). Kur'an ve Sünnetteki Değerler Sistemi Perspektifinden Tâlim ve Terbiye Metodunun Analizi. *Balikesir İlahiyat Dergisi*, 3(1), 115-156.
- Beck, U. (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity* (1st edition). SAGE Publications Ltd.
- Beck, U., & Beck-Gernsheim, E. (2012). *Aşkın Normal Kaosu* (N. Ermiş, Çev.). İmge Kitabevi Yayınları.
- Berger, P. L. (1999). *Dinin Sosyal Gerçekliği: Bilgi Sosyolojisine Bir Katkı*. İnsan Yayınları.
- Berger, P. L. (2015). *Kutsal Şemsiye/Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları* (A. Coşkun, Çev.). Rağbet Yayınları.
- Çelik, H. (2022). Kadınların Dövülmesi Meselesi (Nisâ Suresi 34. Ayet Bağlamında Bir Tahlil). *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi*, 11, 1-29. <https://doi.org/10.54958/iad.1070019>
- Donati, P. (2011). *Relational Sociology: A New Paradigm for the Social Sciences*. Routledge.
- Donati, P. (2019). *Family and Relational Sociology*. Routledge.
- Doniger, W. (2011). *The Implied Voice of Scripture*. Oxford University Press.
- Erkut, A. (2024). Evlilik Kurumunun Duygusal Temelleri. *Diyanet Aile Dergisi*. <https://diyanethabercomtr.teimg.com/diyanethaber-com-tr/uploads/2024/11/aile-kasim-2024.pdf>
- Fromm, E. (1956). *The Art of Loving*. Harper & Row.
- Gazali, İ. (2019). *İhyau Ulumi'ddin Tercümesi* (A. Serdaroğlu, Çev.; C. 2). Bedir Yayınları.

- Geniş, M. D. (2017). *Kadının Denkliği Boşanma Sorunu ve Kur'an'a Göre Çözümü*. Yüzleşme Yayınları.
- Giddens, A. (1993). *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love, and Eroticism in Modern Societies* (First Edition). Stanford University Press.
- Giddens, A. (2021). *Modernliğin Sonuçları* (E. Kuşdil, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Gottman, J. M., & Silver, N. (2015a). *The Seven Principles for Making Marriage Work*. Harmony Books.
- Gottman, J. M., & Silver, N. (2015b). *The Seven Principles for Making Marriage Work*. Harmony Books.
- Göle, N. (1996). *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*. Metis Yayınları.
- Gülerce, A. (2014). *Modernlik, Kimlik ve Aile: Postmodern Dönüşümün Sosyal Psikolojisi*. Bağlam Yayıncılık.
- Habermas, J. (1987). *The Philosophical Discourse of Modernity*. MIT Press.
- Ibn 'Āshūr, M. al-Ṭāhir. (1984a). *Al-Taḥrīr wa al-Tanwīr* (C. 21). Dār al-Tūniyya li al-Nashr.
- Ibn 'Āshūr, M. al-Ṭāhir. (1984b). *Al-Taḥrīr wa al-Tanwīr* (C. 5). Dār al-Tūniyya li al-Nashr.
- Kara, B. (2018). Türkiye'de Aile Yapısının Değişimine Etki Eden Dinamikler. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 40, 374-385. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.399236>
- Kara, M. (2018). Modernleşme Sürecinde Aile Kurumunun Dönüşümü. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 18(2), 382.
- Karaman, H. (2012). *Tefsirlerde Aile ve Toplum Anlayışı*. Ensar Neşriyat.
- Kasapoğlu, A. (2017). *Kur'an'da İletişim Psikolojisi*.
- Kılınçer, H. (2022). *Aileye Tutunmak Maneviyat Yönelimli Aile Danışmanlığı*. Çamlıca Yayınları.
- Kolektif. (2020). *Adalet ve İhsan Bağlamında Aile*. Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Kurtubî, E. A. M. b. A. el-Ensârî. (1967). *El-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân* (C. 5). Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye. <https://shamela.ws/book/10055/1726>
- MacIntyre, A. (2007). *After Virtue: A Study in Moral Theory*. University of Notre Dame Press.

- MAK, M. A. K. (2016). *Başta Cinsel İstismar Olmak Üzere Çocuklara Yönelik Her Türlü İstismar Olaylarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*. TBMM. <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss442.pdf>
- Mâtürîdî, A. M. (2005). *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* (C. 5). Dâr al-Kutub al-'Ilmiyya.
- Mevdudî, E. A. (2020). *Tefhimu'l Kur'an / Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri* (M. H. Kayani, A. Ünal, H. Aktaş, N. Şişman, Y. Karaca, & İ. Bosnalı, Çev.; C. 1). İnsan Yayınları.
- Mevdûdî, E.-A. (2018). *Tefhîmu'l-Kur'ân* (C. 1). İnsan Yayınları.
- Millett, K. (2000). *Sexual Politics*.
- Nasr, S. H. (1989). *Islamic Life and Thought*. State University of New York Press.
- Nasr, S. H. (2010). *Knowledge and the Sacred*. SUNY Press.
- Parsons, T. (1964). *The Social System*. The Free Press/Macmillan.
- Qutub, S. (1992). *Fî Zilâl al-Qur'ân* (C. 4). Dâr al-Shurûq.
- Râzî, F. al-Dîn. (1999). *Mefâtiḥu'l-Gayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)* (C. 10). Dâr al-Fikr.
- Taberî, E. C. M. b. C. (2001). *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* (C. 5). Dâru'l-Fikr. <https://shamela.ws/book/7364/349>
- Taylor, C. (2007). *A Secular Age*. Belknap Press.
- Topçu, M. (2021). *Kur'an'da Aile Örnekleri*. Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Ülgen, E. (2019). *Klasik ve Modern Kur'an Yorumunda Kadın-Erkek Eşitliği*. İlahiyat Kitap.
- Wadud, A. (1999). *Qur'an and Woman: Rereading the Sacred Text from a Woman's Perspective*. Oxford University Press.
- Yalçın, S. (2023). *Kur'an'da Toplumsal Yükseliş ve Çöküş Yasaları*. İnkılab Yayınları.
- Yazır, E. H. (1993). *Hak Dini Kur'ân Dili*. Eser Kitabevi.

Etik Kurul İzni	<i>Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale Aile Araştırmaları alanına aittir.</i>
Çatışma Beyanı	<i>Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması olmadığını ve yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.</i>
Destek ve Teşekkür	<i>Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.</i>

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 29.08.2025

Kabul Tarihi/Accepted: 25.11.2025

Yayın Tarihi/Published: 31.12.2025

Evliliklerde Uyum ve Doyum: Algılanan Kişilik Benzerliğinin Rolü*

ÖZGÜR SEYFİ DENLİ

Dr. Öğr. Üyesi, Kapadokya
Üniversitesi, Sağlık Bilimleri
Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi
Bölümü

ozgur.denli@kapadokya.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-0351-9599>

ÖZ

Evliliklerde ve romantik ilişkilerde yaşanan doyumun ve eşler arasındaki uyumun, eşlerin birbirlerine benzerliğinden mi yoksa eşlerin birbirlerini tamamlayıcılığından mı desteklendiği tartışılan temel sorunlardan biri olarak görülmektedir. Bu bağlamda kişilik benzerliği ve bazı demografik değişkenlerin evlilik sürecindeki rolünün incelenmesi bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Evlilikleri devam eden çiftlerin evlilik uyum ve evlilik doyum düzeyleriyle eşlerde algılanan kişilik benzerliklerinin ilişkisi incelenmiştir. Araştırma 2015 yılında Ankara ve İzmir illerinde ikamet eden ve evlilikleri devam eden 78'i kadın ve 71'i erkek toplam 149 katılımcı ile yürütülmüştür. Çalışmada algılanan kişilik benzerliği Beş Faktör Envanteri (BFE), evlilik doyumunu düzeyi İlişki Doyum Ölçeği (İDÖ) ve evlilik uyum düzeyi Çiftler Uyum Ölçeği (ÇUÖ) ile ölçülürken demografik değişkenler için araştırmacı tarafından hazırlan bilgi formundan yararlanılmıştır. Analizler ışığında kişilik boyutlarının tamamında algılanan benzerliğin evlilik uyumu ve evlilik doyumuyla anlamlı düzeyde ilişkili olduğu görülmüştür. Bununla birlikte yapılan regresyon analizleri sonucunda evlilik doyumunu sadece dışadönüklük boyutundaki algılanan benzerlik yordarken, evlilik uyumunun yordanmasına ise dışadönüklük ve öz disiplin boyutlarındaki algılanan benzerliğin anlamlı düzeyde katkı sağladığı görülmüştür. Cinsiyet farklılığının evlilik doyumunu ve evlilik uyumuyla anlamlı bir ilişkisi bulunmazken, eğitim düzeyinin evlilik doyumunu ile çocuk sahibi olmanın ise hem evlilik doyumunu hem de evlilik uyumuyla anlamlı ilişkisi bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular, algılanan kişilik benzerliğinin evlilik ilişkisini açıklamada seçici bir rol oynadığını göstererek, kişilik benzerliği ile evlilik doyumunu ve uyumu arasındaki tutarsız sonuçlara sahip alanyazına Türkiye örnekleminde özgün ve karşılaştırılabilir kanıt sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler:

Evlilik, Evlilik Uyumu, Evlilik Doyumu, Kişilik Benzerliği

*Bu çalışma, Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji (YL) bünyesinde, Prof. Dr. Orhan Aydın'ın danışmanlığında yürütülen "Evlili Çiftlerde Eşler Arasında Algılanan Kişilik Benzerliğinin Evlilik Uyumu ve Evlilik Doyumuyla İlişkinin İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Atf/Citation

Denli, Ö. S. (2025). Evliliklerde Uyum ve Doyum: Algılanan Kişilik Benzerliğinin Rolü. YUVA Dergisi, 3(2), 285-310.
Denli, Ö. S. (2025). Marital Adjustment and Satisfaction: The Role of Perceived Personality Similarity. Journal of YUVA, 3(2), 285-310.

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.

This article was checked by iThenticate.

Marital Adjustment and Satisfaction: The Role of Perceived Personality Similarity

ABSTRACT

Satisfaction and adjustment in marriages and romantic relationships are frequently discussed in terms of similarity versus complementarity between partners. Accordingly, the present study seeks to investigate the role of perceived personality similarity and specific demographic characteristics in marital adjustment and satisfaction. Whose marriages are continuing and the perceived personality similarities in spouses were examined. The study was conducted with 78 women and 71 men participants residing in Ankara and Izmir provinces in 2015. In the study, perceived personality similarity was measured with the Five Factor Inventory (FFI), marital satisfaction level was measured with the Relationship Satisfaction Scale (RSS), and marital adjustment level was measured with the Couples Adjustment Scale (CAS), while the information form prepared by the researcher was used for demographic variables. Analyses revealed that perceived similarity in all personality dimensions was significantly related to marital adjustment and marital satisfaction. However, as a result of the regression analyses, only perceived similarity in extraversion predicted marital satisfaction, while perceived similarity in extraversion and self-discipline dimensions contributed significantly to the prediction of marital adjustment. While no significant relationship emerged between gender and either marital satisfaction or marital adjustment, educational attainment was significantly associated with marital satisfaction, and parenthood was significantly related to both marital satisfaction and marital adjustment. The findings demonstrate that perceived personality similarity plays a specific role in explaining the marital relationship and provide original, comparable evidence from a Turkish sample to a literature characterized by inconsistent results regarding the association between personality similarity and marital satisfaction and adjustment.

Keywords:

Marriage, Marital Adjustment, Marital Satisfaction, Personality Similarity

Giriş

Bireyin yaşamı boyunca kurduğu yakın ilişkiler, temel psikolojik ihtiyaçların karşılanmasında merkezi bir rol oynamaktadır. Ait olma ve kabul edilme gereksinimi, kişilerarası ilişkilerin kurulması ve sürdürülmesinin temel motivasyon kaynaklarından biridir (Baumeister & Leary, 1995, s. 497; Maslow, 1968, s.45). Karşılıklı istek ve tercihlerin, psikolojik ihtiyaçların karşılanmasının ve duygusal bağlanmanın öne çıktığı bu ilişkiler *yakın ilişkiler* olarak tanımlanır (Brehm vd., 2002, aktaran Beştav, 2007).

Evliliğin sağlıklı biçimde sürdürülmesinde evlilik doyumunu ve evlilik uyumu olmak üzere iki temel gösterge bulunmaktadır. Her ikisi de yalnızca ilişkinin devamlılığına değil, çiftlerin bedensel ve ruhsal iyilik hâline de katkı sunar (Bayraktaroğlu & Çakıcı, 2013, s. 299). Ailenin sürekliliği, bireylerin temel gereksinimlerinin karşılanması ve sosyal/duygusal gelişimin desteklenmesi açısından kritik olduğundan (Erişti, 2010, s.10), evlilik ilişkilerinin niteliğinin anlaşılması hem bireysel hem toplumsal düzeyde önem taşır.

Evlilik doyumunu; bireyin ilişkiden aldığı genel tatmin düzeyi (Nichols, 2005, s. 33-36), evlilikte gereksinimlerin karşılanma algısı (Tezer, 1986, s.1) ve ilişkiye yönelik mutluluk/hoşnutluk duygusu (Hawkins, 1968, s. 648) olarak tanımlanmaktadır. Alanyazında evlilik doyumunu; demografik özellikler (Jose & Alfons, 2007), eşler arası benzerlikler (Decupyer vd., 2012), bağlanma stilleri (Hirschberger vd., 2009), kişilik özellikleri (Claxton vd., 2012), cinselliğe ilişkin tutum ve davranışlar (Eysenck & Wakefield, 1981), kültürel bağlam (Wong & Goodwin, 2009) ve rasyonel olmayan ilişki inançları (Beştav, 2007) ile ilişki içinde ele alınmıştır. Evlilik uyumu ise partnerler arası iletişim, problem çözme ve ortak yaşamın örgütlenmesi gibi etkileşim örüntülerini kapsayan daha geniş bir ilişki niteliği göstergesi olarak tanımlanmaktadır (Halford vd., 1997, akt. Yalçın, 2014). Benzer şekilde evlilik uyumu araştırmalarında da demografik değişkenlerin (Jose & Alfons, 2007), bağlanma stillerinin (Eiden, Teti & Corns, 1995), eşler arasındaki benzerliklerin (Medling & Mc Carrey, 1981), kişilik özelliklerinin (Nemecek & Olson,1999), çiftler arasındaki iletişimin (Ting-Tomey, 1983) ve iyimserlik (Terveer & Wood, 2014) gibi birçok değişkenin evlilik uyumunu yordamadaki rolü incelenmiştir. Bu çalışmalar ışığında güvenli bağlanmanın, eşlerin değer yargılarındaki benzerliklerin, iletişim şekillerinin evlilik uyumuyla ilişki olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Evlilik uyumu ve evlilik doyumunu kavramı ile yüksek düzeyde ilişkili olsa da yalnızca öznel hoşnutluğu değil etkileşim kalitesini de içermesi nedeniyle evlilik uyumunun doyumdan

kavramsal olarak ayrıştırılması önerilmektedir (Çakırlar, 2012; Erbek vd., 2005, s. 39-41). Bu nedenle, bu araştırmada evlilik doyumu ve evlilik uyumu ilişkili ancak farklı yapılar olarak ayrı ayrı incelenmiştir.

Romantik ilişkilerde çiftlerin birbirlerine olan benzerliği, çekicilik ve partner seçiminde önemli unsurlardan biri olmaktadır. Yapılan araştırmalar sonucunda bireyler yaş, dini görüşler, siyasi eğilimler, etnik köken, sosyal statü, sosyo-ekonomik seviye ve hatta dış görünüş bakımından kendileriyle benzer olarak algıladıkları kişileri daha çekici gördükleri ve evlenmek istenilen kişiyi seçerken bu benzerliğin tercihlerine etki ettiği görülmüştür (Botwin vd., 1997; Buss, 1986, s. 561; Eysenck & Wakefield, 1981, s.151-152). Bununla birlikte Gilovich, Keltner ve Nisbett, (2006) eş seçimlerinde benzerlikten ziyade farklı özelliklerle birbirlerini tamamlamanın ve bireylerin kendilerine benzemeyip ama kendilerini tamamlayan kişilerin daha çekici bulduklarını belirtmişlerdir.

Eş seçiminde etkisi olduğu öne sürülen benzerlikler bağlamında ele alınan değişkenlerden biri de kişilik benzerliğidir. Eşler arasındaki kişilik benzerliği bağlamında kişilik özelliklerinin tek tek incelendiği araştırmalar sonucunda genellikle kişilik benzerliğinin eş seçimiyle ilişkisi bulunmakla birlikte, bu ilişkilerdeki korelasyon katsayılarının yüksek olmadığı belirtilmektedir (Luo & Klohnen, 2005, s. 320-322). Alanyazın incelendiğinde bireylerin kişilik özelliklerinin belirlenmesine yönelik olarak genellikle McCrae & Costa, (1985) tarafından geliştirilen beş faktör kişilik modeli kullanılmaktadır. Beş faktör kişilik modelinde, kişilik boyutlarına göre kişilerin kendilerini veya diğer bireyleri tanımlamada kullandıkları kişilik özellikleri dikkate alınmaktadır. Modelde bireyler enerjik, atılgan, konuşkan, arkadaş canlısı şeklinde *dışa dönük*, kibar, nazik, esnek, merhametli, sevecen özellikleri barındıran *uyumluluk*, azimli olma, sabırlı olma, sorumluluk alma, çalışma, ve hedefe ulaşma çabasında tutarlı olma olarak tanımlanan *özdisiplin*, sıklıkla duygusal iniş çıkışlar yaşama, düşüncesizlik, depresif, hüznü olma, gerginlik, kaygılı olma gibi özelliklere sahip olunan *nevrotiklik* ve son olarak bağımsızlık, yaratıcılık, meraklılık, ilgili olmak, yeniliklere açıklık gibi özelliklerle açıklanan *deneyime açıklık* olarak beş boyutta tanımlanmaktadır (Digman, 1990, s. 423-425)

Kişiliğin evlilik doyumu üzerindeki rollerini inceleyen araştırmalara bakıldığında, dışadönüklüğün ve uyumluluğun (Holland & Roisman, 2008, s. 811-829), yine uyumluluğun ve özdisiplinin (Cihan-Güngör,2007; Claxton vd., 2012, s.375-396; Nilforooshan vd., 2013, s. 783-797), dışa dönüklüğün ve deneyime açıklığın (Budak, 2011) evlilik doyumuyla pozitif yönde ilişkili olduğu, nevrotikliğin ise evlilik doyumuyla negatif yönde ilişkili olduğu

(Eysenck,1980; Javanmard & Garegozlo, 2013, s. 396-399) raporlanmıştır. Çiftler arasındaki kişilik benzerliğinin evlilik doyumunu ile ilişkilerinin incelendiği araştırma sonuçlarında ise tutarsızlıkların olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmalar incelendiğinde kişilik benzerliğinin evlilik doyumunu ile pozitif yönde ilişkili olduğunu belirten araştırmalarla (Gaunt, 2006; Luo & Klohnen, 2005, s. 304-326; O'Rourke vd., 2011; Robins vd., 2000) birlikte kişilik benzerliğinin evlilik doyumunu ile anlamlı bir ilişkisi bulunmadığını belirten çalışmalar da (Gattis vd., 2004, s. 564-574; Shiota & Levenson, 2007) bulunmaktadır. Benzer şekilde kişilik benzerliğinin evlilik uyumu ile ilişkisinin incelendiği araştırmalara bakıldığında beş faktörlü kişilik boyutları bakımından eşler arasında benzerliğin evlilik uyumuyla pozitif yönde ilişkili olduğunu belirten araştırmalara (Nemecek & Olson, 1999; Luo & Klohnen, 2005) karşın kişilik benzerliğinin evlilik uyumuyla ilişkili olmadığını bildiren araştırmalar da (Gattis vd., 2004; Lutz-Zois vd., 2006) bulunmaktadır. Shiota ve Levenson (2007) ise yaptıkları boylamsal araştırmaları sonucunda beş faktör kişilik boyutlarında birbirleriyle benzer olan eşlerin evlilik süreçlerindeki uyumlarının ve evliliklerine ilişkin hissettikleri doyumlarının zamanla olumsuz yönde bir eğilim gösterdiği raporlamışlardır. Bu çelişkili araştırma sonuçları kişiliğin hangi koşullarda ve hangi boyutlarda evlilik süreciyle ilgili olduğunun araştırılması gerekliliğini öne çıkarmaktadır.

Decuyper, De Bolle ve De Fruyt (2012) evlilikte hissedilen doyum ile hem gerçek hem de algılanan kişilik benzerliği arasındaki ilişkiyi incelemiş; bulgular algılanan benzerliğin doyumla anlamlı biçimde ilişkili olduğunu, ayrıca kadınlarda doyum ile gerçek benzerlik arasında da pozitif bir ilişki bulunduğunu göstermiştir. Alanyazında algılanan benzerliğin her zaman gerçek benzerliği yansıtmayabileceği vurgulanmakla birlikte, bazı çalışmalar algılanan benzerliğin gerçek benzerlikten bağımsız olarak doyumunu etkileyebileceğini (Acitelli vd., 1993, s. 5-19) ve kimi durumlarda gerçek benzerlikten daha güçlü bir açıklayıcı rol oynayabildiğini bildirmektedir (Tidwell vd., 2013, s. 199–215). Algılanan benzerlik, yalnızca kişilik düzeylerinin gerçek yakınlığını değil, aynı zamanda yakınlık algısı, ilişkiyi sürdürme motivasyonu ve bilişsel şemalar gibi süreçleri de yansıtarak evlilik değerlendirmelerini şekillendirebilir. Bu nedenle alanyazında görülen tutarsızlıkların bir bölümü, gerçek ve algılanan benzerliğin ayrıştırılmamasından ve benzerliğin boyut düzeyinde incelenmemesinden kaynaklanıyor olabilir. Bu çerçevede, evlilik değerlendirmelerinde algısal süreçlerin belirgin önemine işaret etmektedir.

Türkiye bağlamında kişilik özellikleri ile evlilik doyumu ve uyumu arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalar bulunsun da algılanan kişilik benzerliğinin hem evlilik doyumu hem de evlilik uyumu ile beş faktör boyutları düzeyinde birlikte incelendiği çalışmalar sınırlıdır. Bu çalışma, algılanan kişilik benzerliğini boyut temelli olarak ele alarak hangi kişilik boyutlarında ilişkinin daha güçlü olduğunu sınamakta, doyum ve uyumu aynı örnekleme karşılaştırmalı biçimde değerlendirmekte, cinsiyet, eğitim düzeyi ve çocuk sahibi olma gibi demografik değişkenleri dikkate alarak bulguları bağlamsallaştırmakta ve Türkiye örnekleminde elde edilen verilerle, Decuyper vd. (2012) ile Luo & Klohnen (2005) gibi çalışmaların bulgularını Gattis vd. (2004) ve Lutz-Zois vd. (2006) gibi tutarsız sonuçlarla karşılaştırmalı biçimde tartışmaya açmaktadır. Böylece çalışma, benzerlik–tamamlayıcılık tartışmasını algılanan kişilik benzerliği ekseninde, boyut-seçici ilişkiler odağında ve kültürel bağlamı görünür kılarak alanyazına katkı sunmayı amaçlamaktadır.

1. Yöntem

Bu araştırma evli bireylerde algılanan kişilik benzerliği ile evlilik doyumu ve evlilik uyumu arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla yürütülen, kesitsel ve ilişkisel nitelikte tasarlanmıştır. Araştırma sadece evli olan bireylerle yürütüleceğinden amaçlı örneklem yöntemiyle katılımcılara ulaşılmıştır.

1.1. Katılımcılar

2015 yılında yapılmış olan bu araştırma Ankara ve İzmir illerinde ikamet eden, son altı ay boyunca evlilikleri devam eden 155 katılımcıyla yürütülmüştür. Katılımcıların 82'si kadın ve 73'ü erkektir. Araştırmaya katılan katılımcılardan, analizleri etkileyebilecek boyutta ölçek maddelerini yanıtlamama ve normal dağılımın dışında kalma gibi nedenlerden dolayı toplam 6 katılımcı analizlerden çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra diğer ölçekleri yanıtlayıp Beş faktör Envanteri doldurmayan 15 katılımcı, sadece evlilik doyumu ve evlilik uyumunun demografik değişkenlerle olan ilişkisini değerlendiren analizlere katılmış; algılanan kişilik benzerliğiyle evlilik doyumu ve uyumu arasındaki ilişkiye yönelik analizlerin dışında bırakılmıştır. Böylece demografik değişkenlerin etkisinin incelendiği analizler 149 katılımcı, algılanan kişilik benzerliğiyle evlilik doyumu ve uyumunun ilişkisinin incelendiği analizler ise 134 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların demografik değişkenler açısından dağılımları Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1*Demografik Değişkenlere Göre Katılımcı Dağılımları*

		Cinsiyet				Toplam	
		Erkek		Kadın		N	%
		N	%	N	%		
Öğrenim Durumu	Üniversite Mezunu Olmayan	33	%21	38	%26	71	%47
	Üniversite Mezunu Olan	38	%26	40	%27	78	%53
	Toplam	71	%47	78	%53	149	%100
Çocuk Sahibi olma	Evet	52	%35	62	%42	114	%77
	Hayır	19	%12	16	%11	35	%23
	Toplam	71	%47	78	%53	149	%100

1.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek için beş faktör envanteri, ilişki doyum ölçeği, çiftler uyum ölçeği ve araştırmacı tarafından hazırlanmış bilgi formu, kullanılmıştır.

1.3. Demografik Bilgi Formu

Katılımcıların cinsiyetleri, eğitim durumları ve çocuk sahibi olup olmadıkları gibi demografik özellikleri, araştırmacı tarafından hazırlanan bilgi formu ile toplanmıştır.

1.4. Beş Faktör Envanteri

Çiftlerin kişilik özellikleri bakımından eşlerini kendileriyle benzer görme derecelerini ölçmek amacıyla Benet-Martinez ve John'un (1998) geliştirdikleri Beş Faktör Envanter'i (The Big Five Inventory) kullanılmıştır. Toplamda 44 maddenin yer aldığı ölçekte "nevrotiklik", "dışadönüklük", "deneyime açıklık", "uyumluluk" ve "özdisiplin" boyutları bulunmaktadır. Türkçeye Sümer ve Sümer'in (2005) uyarladıkları ölçekte "Konuşkanlık (M1)", "Depresif ve hüznü olmak (M4)" ve "Güvenilir bir çalışan (M13)" gibi kişilik özelliklerini belirten maddeler bulunmakta ve "Hiç Katılmıyorum (1)" ile "Tamamen Katılıyorum (5)" şeklinde likert tipinde yanıtlar verilebilmektedir.

Bu çalışmada ise kişilik özellikleri açısından eşler arasındaki benzerliğin belirlenmesi amacıyla kullanılmıştır. Bu kapsamda ölçekteki yönerge ve yanıtlama seçenekleri bu amaca göre uyarlanmıştır. Uyarlama sonrasında psikoloji bölümünden üç uzmandan görüş alınmıştır. Uygun görüşler ışığında yönerge “Aşağıdaki ifadeler kişilik özelliklerini tarif eder. Lütfen siz ve eşinizin her bir özellik bakımından birbirinize ne kadar benzediğini düşünerek işaretleyiniz.” şeklinde değiştirilmiştir. Ölçek maddeleri ve boyutlarında herhangi bir değişiklik yapılmamış olup sadece yanıtlama bölümü; “Tamamen Farklıyız, Farklıyız, Kısmen Benzeriz, Benzeriz ve Tamamen Benzeriz” şeklinde yeniden oluşturulmuştur. Her madde 1-5 arası puanlanmakta ve ilgili boyuttaki maddeler toplanmasıyla algılanan benzerlik puanları elde edilmektedir. Yeni yanıtlar doğrultusunda ölçeğin iç tutarlık katsayılar tekrar hesaplanmıştır. Hesaplamalar sonucunda alt boyutlardaki iç tutarlılık katsayıları; uyumluluk ($\alpha = .76$), deneyime açıklık ($\alpha = .85$), özdisiplin ($\alpha = .77$), dışadönüklük ($\alpha = .77$), nevrotiliklik ($\alpha = .78$) şeklinde hesaplanmıştır.

1.5. Çiftler Uyum Ölçeği

Spainer (1976) tarafından geliştirilen Çiftler Uyum Ölçeği (ÇUÖ) Fışiloğlu ve Demir (2000) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçekte evli ya da beraber yaşayan eşlerin ilişkilerinin niteliklerinin değerlendirildiği 32 madde yer almaktadır. Ölçekte “Ne sıklıkla boşanmayı, ayrılmayı ya da ilişkinizi bitirmeyi düşünür ya da tartışsınız? (M16)” ve “Ne sıklıkla eşinizle olan ilişkinizin genelde iyi gittiğini düşünürsünüz? (M18)” şeklinde 5’li, 6’lı ve 7’li derecelendirmeli maddeler ile birlikte, “evet” ve “hayır” şeklinde yanıtlanan maddeler bulunmaktadır. Türkçeye uyarlama çalışmalarında ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .92 olarak raporlanırken, alt boyutlardaki iç tutarlılık katsayılarının da Sevgi Gösterme ($\alpha = .61$), Çift Doyumu ($\alpha = .83$), Çift Anlaşması ($\alpha = .84$) ve Çiftlerin Bağlılığı ($\alpha = .82$) kabul edilebilir seviyede olduğu görülmüştür (Fışiloğlu & Demir, 2000). Bu çalışmada ise ölçeğin tamamına ilişkin iç tutarlılık katsayısının .92 olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

1.6. İlişki Doyum Ölçeği

Eşlerin romantik ilişkilerinde algıladıkları doyum düzeyini ölçmek amacıyla İlişki Doyum Ölçeği (Relationship Assessment Scale) kullanılmıştır. Ölçek, Hendrick (1988) tarafından geliştirilmiş olup Curun (2001) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. 7 maddenin bulunduğu ölçekte “Genel olarak ilişkinizden ne kadar memnunsunuz? (M2) ve “İlişkiniz ne dereceye kadar sizin beklentilerinizi karşılıyor? (M5)” şeklinde maddeler bulunmakta ve yedili Likert tipi cevaplardan alınan puanların toplamı ilişkide algılanan doyum düzeyini ölçmektedir.

Yüksek puan, bireyin evliliğinde algıladığı doyumun yüksekliğini ifade etmektedir. Curun (2001) tarafından uyarlanan ölçeğin Türkçe formu, orijinalinde olduğu gibi tek faktörlü bir yapıya sahiptir. Uyarlama çalışmalarında Türkçe formunun iç tutarlık katsayısı .86 olduğu raporlanmıştır. Bu çalışmada ise ölçeğin iç tutarlık katsayısının .88 olduğu görülmüştür.

1.7. İşlem

Araştırma amaçlı örnekleme yöntemiyle sadece evli olan ve en az 6 ay süredir evliliği devam eden katılımcılarla yürütülmüştür. Yanıtlama sırasında sosyal beğenirlik ve ortak yöntem yanlılığını azaltmaya yönelik olarak araştırmaya dahil olan katılımcıların gönüllü katılım göstermeleri dikkate alınmış, verilerin sadece araştırma amaçlı kullanılacağı ve doğru-yanlış cevabın olmadığı açıkça belirtilmiştir. Katılımcılara kimlik belirtmeden yanıtlama ve istedikleri zaman bırakabilme hakkı tanınmıştır. Ölçekler katılımcılara bir zarf içerisinde verilmiş ve uygulama ortalama 20 dakika sürmüştür. Uygulama sonrasında ölçekler yine zarf içerisinde geri toplanmıştır. Çalışmada özel bir sosyal beğenirlik ölçeği toplanmamıştır; bu nedenle sosyal beğenirliğin etkisi tümüyle dışlanamaz. Bu husus tartışma ve sınırlılıklar kısmında ayrıca ele alınmıştır. Elde edilen veriler SPSS 14 programıyla analiz edilmiştir. Analizler sırasında normallik dağılımları, *t* testi, ve kişilik boyutlarında algılanan benzerliğin evlilik uyumu ve doyumuna etkisini incelemek için aşamalı doğrusal regresyon analizleri kullanılmıştır. Regresyon analizleri, algılanan kişilik benzerliği alt boyutlarının (dışadönüklük, uyumluluk, özdisiplin, nevrotiklik, deneyime açıklık) evlilik doyumunu ve evlilik uyumunu yordamadaki katkılarını incelemek amacıyla aşamalı (hiyerarşik) giriş stratejisi uygulanmıştır. Önce değişkenler arasındaki korelasyonlar incelenmiş; en yüksek sıfır-düzen (zero-order) ilişkiyi veren boyutun ilk blokta denenmesi, ardından kalan boyutların ek bloklarda modele alınması planlanmıştır. Ayrıca değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları arasındaki farklılıkların anlamlı olup olmadığını incelemek amacıyla Fisher *r* to *z* analizleri kullanılmıştır.

2. Bulgular

Evlilik doyumunu ve evlilik uyumunun çeşitli demografik değişkenlerle ilişkisi incelenmiştir. Bu doğrultuda evlilik doyum ve evlilik uyum puanlarının, cinsiyet, çocuk sahibi olup olmama durumu ve eğitim düzeylerine göre ortalamaları Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2*Evlilik Doyumu ve Evlilik Uyumu puan ortalamalarının demografik değişkenlerle ilişkisi*

		Evlilik Doyumu			Evlilik Uyumu		
		<i>X</i>	<i>SS</i>	<i>t</i>	<i>X</i>	<i>SS</i>	<i>T</i>
Cinsiyet	Erkek	40.02	7.43	-.91	111.59	21.88	-.75
	Kadın	41.07	6.53		113.91	15.14	
Eğitim Düzeyi	Üniversite Mezunu	39.47	6.34	2.04*	111.26	17.20	1.05
	Olan Üniversite Mezunu	41.78	7.46		114.49	2	
	Olmayan						
Çocuk Sahibi Olma Durumu	Çocuk Sahibi Olan	39.92	7.29	2.06*	110.44	19.62	2.85*
	Çocuk Sahibi Olmayan	42.68	5.37		120.48	12.34	

* $p < .05$

Tablo 2 incelendiğinde erkeklerin hissettikleri evlilik doyumuna ilişkin ortalama puanlarının ($X = 40.02$, $SS = 7.43$) ve evlilik uyumu ortalama puanlarının ($X = 111.59$, $SS = 21.88$) kadınlara oranla daha düşük olduğu görülmüştür. Ancak hesaplanan bağımsız gruplar için t testi sonuçları bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olmadığını göstermektedir ($t = -.91$, $p > .05$) ortaya çıkan farklılığın anlamlı olmadığı izlenmektedir.

Eğitim düzeyinin evlilik uyumu ve doyumuyla ilişkisini belirlemek amacıyla t testi analizleri kullanılmıştır. Analiz sonuçlarının yer aldığı Tablo 2 incelendiğinde katılımcılardan üniversite mezunu olmayanların hissettikleri evlilik doyum puan ortalamalarının ($X = 41.78$) üniversite mezunu olan katılımcıların evlilik doyum puan ortalamalarından ($X = 39.47$) anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu ($t = 1.05$, $p < .05$) görülmektedir. Eğitim düzeyinin evlilik uyumuyla ilişkisine bakıldığında ise evlilik uyumu puan ortalamalarının arasındaki farkın anlamlı olmadığı izlenmektedir.

Çocuk sahibi olma değişkeninin evlilik doyum ve evlilik uyumuyla ilişkisi incelendiğinde ise çocuk sahibi olmayan bireylerin hissettikleri evlilik doyum puan ortalamalarının ($X = 42.68$, $SS = 5.37$) çocuğu olan katılımcıların evlilik doyum düzeylerinden ($X = 39.92$, $SS = 7.29$) anlamlı şekilde yüksek olduğu ($t = 2.06$, $p < .05$) sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte, çocuğu olmayan katılımcıların ($X = 120.48$, $SS = 12.34$) çocuğu olan katılımcılardan ($X = 110.44$, $SS = 19.62$) anlamlı düzeyde daha fazla evlilik uyumuna sahip oldukları da ($t = 2.85$, $p < .05$) görülmüştür.

2.1. Algılanan Kişilik Benzerliğiyle Evlilik Uyumu ve Doyumu Arasındaki İlişki

Katılımcıların, Beş Faktör Envanterine göre partnerleriyle algıladıkları kişilik benzerliklerinin alt boyutlarıyla evlilik doyumunu ve evlilik uyumu değişkenlerine ilişkin korelasyonlara ait bilgiler Tablo 3'te belirtilmiştir.

Tablo 3

Kişilik boyutlarına göre eşlerle algılanan benzerlik düzeyiyle evlilik uyumu ve evlilik doyumunu arasındaki ilişki

	1	2	3	4	5	6	7	8
Evlilik Doyumu	-							
Evlilik Uyumu	.75**	-						
Dışadönüklük	.41**	.44**	-					
Uyumluluk	.32**	.34**	.61**	-				
Özdisiplin	.37**	.41**	.66**	.71**	-			
Nevrotiklik	.29*	.31**	.60**	.67**	.64**	-		
Deneyime Açıklık	.34**	.40**	.68**	.61**	.71**	.73**	-	
Toplam Algılanan Benz.	.40**	.44**	.83**	.84**	.87**	.85**	.89**	-

* $p < .01$. ** $p < .001$.

Tablo 3'ten de izlenebileceği gibi evlilik doyumunu ve evlilik uyumu ile algılanan kişilik benzerlikleri alt boyutları arasında anlamlı pozitif korelasyonlar bulunmaktadır. Dışadönüklük ($r = .41$) alt boyutu evlilik doyumunu ile en yüksek korelasyona sahip iken nevroitiklik ($r = .29$) en düşük korelasyona sahiptir. Benzer durum evlilik uyumu ile korelasyon için de belirtilebilir. Bunun yanı sıra, korelasyonların güven aralıklarını hesaplamak ve iki korelasyonun birbirinden anlamlı derecede farklı olup olmadığını sınamak için Fisher r to z analizleri kullanılarak algılanan kişilik benzerlik puanlarıyla evlilik uyumu ve evlilik doyumunu düzeyleri arasındaki ilişkideki korelasyon katsayıları arasındaki farklılığın anlamlı olup olmadığı kontrol edilmiştir. Analizler sonucunda söz konusu ilişki katsayılarındaki farklılığın anlamlı olmadığı görülmüştür. Ayrıca evlilik doyumunu ile evlilik uyumu arasındaki korelasyonun da ($r = .75$) yüksek olduğu görülmektedir.

Algılanan kişilik benzerliği alt boyutlarının evlilik doyumunu yordamasına yaptığı katkıyı incelemek için aşamalı doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Bu yöntem yordayıcı değişkenler arasındaki korelasyon katsayılarının görece yüksek olmasından dolayı tercih

edilmiştir. Ayrıca Durbin-Watson değerleri de incelenerek, otokorelasyon olup olmadığı incelenmiştir. Analiz sonucunda otokorelasyon açısından olumsuzluğa yol açmadığı ($DW = 1.50 < 1.79 < 2.50$) sonucuna ulaşılmıştır. Aşamalı regresyon analizlerine ilişkin bulgular Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4

Algılanan kişilik benzerliğinin evlilik doyumunu yordamasına yönelik aşamalı doğrusal regresyon analizi sonuçları

	R^2	F	B	T	P
Dışadönüklük Benz.	.171	27.240	.414	5.219	.000*
Uyumluluk Benz.			.106	1.056	.293
Özdisiplin Benz.			.112	1.068	.288
Nörotisizm Benz.			.067	.678	.499
Deneyime açıklık Benz.			.107	.991	.323

* $p < .001$.

Sıfır-düzen korelasyonları temel alan hiyerarşik girişte, ilk aşamada dışadönüklük benzerliği evlilik doyumunu anlamlı biçimde yordadığı görülmüştür ($\beta = .414$, $t = 5.22^*$, $p < .001$; $R^2 = .171$). Sonraki aşamalarda uyumluluk, özdisiplin, nevroitiklik ve deneyime açıklık boyutlarındaki benzerliklerin eklenmesi modele anlamlı ek açıklayıcılık getirmemiştir.

Algılanan kişilik benzerliği alt boyutlarının evlilik uyumunu yordamasına yaptığı katkıyı incelemek amacıyla da yine aşamalı doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Yine Durbin-Watson değerleri kontrol edilmiş ve herhangi bir olumsuzluk ($DW = 1.50 < 1.79 < 2.50$) olmadığı görülmüştür. Analizlere ilişkin sonuçlar Tablo 5'te belirtilmiştir.

Tablo 5

Algılanan kişilik benzerliğinin evlilik uyumunu yordamasına yönelik aşamalı doğrusal regresyon analizi sonuçları

		R^2	F	B	T	P
1	Dışadönüklük	.191	31.180	.437	5.584	.000***
2	Dışadönüklük	.216	18.066	.299	2.913	.004**
	Özdisiplin			.210	2.049	.043*
	Uyumluluk			.013	.117	.907
	Nörotisizm			-.014	-.127	.889
	Deneyime Açıklık			.119	.995	.322

* $p < .05$. ** $p < .01$. *** $p < .001$.

İlk aşamada dışadönüklük benzerliği evlilik uyumunu anlamlı biçimde yordadığı ($\beta = .437$, $t = 5.58$, $p < .001$; $R^2 = .191$). İkinci aşamada özdisiplin benzerliği eklendiğinde model anlamlı olarak iyileştiği görülmüştür ($\beta = .210$, $t = 2.05$, $p = .043$; $R^2 = .216$; $\Delta R^2 = .025$). Sonraki aşamalarda uyumluluk, nevroitiklik ve deneyime açıklık benzerliği eklenmiş ancak ΔR^2 anlamlı bulunmamıştır ($p > 0.05$).

3. Tartışma

Bu çalışmada evliliklerde eşlerin algıladıkları kişilik benzerlikleriyle evlilik sürecindeki uyum ve evlilikte hissedilen doyum arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca cinsiyet, çocuk sahibi olma durumu ve eğitim düzeyi şeklinde bazı demografik değişkenlerin de evlilikteki uyum ve doyumla ilişkisinin belirlenmesi çalışmanın bir diğer amacını oluşturmuştur. Ayrıca alan yazında evlilik uyumu ve evlilik doyumunun aynı olgular olup olmadığının tartışmalı bir konu olması sebebiyle bu çalışmanın başlangıcında bu iki olgu ayrı ayrı olarak ele alınmıştır. Ancak çalışmanın bulgularına bakıldığında bu iki değişken arasında çok yüksek bir korelasyon olduğu ve aynı değişkenlerle ilişki gösterdikleri görülmüştür. Bu, iki yapının çoğu çalışmada birlikte hareket ettiğini göstermektedir; ancak kavramsal olarak doyum öznel hoşnutluğu, uyum ise etkileşim süreçleri ve işlevselliği ifade etmektedir (Nichols, 2005, s. 33-36; Yalçın, 2014). Üstelik yüksek korelasyon, aynı kişilerin aynı oturumda benzer tarzda öz-bildirim yapmasından da kaynaklanabilir; bu yüzden nedenle iki kavramı eşdeğer saymak

doğru değildir. Bununla birlikte bazı araştırmacılar tarafından da bu kavramların ayrı ayrı ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır (Çakırlar, 2012; Erbek vd., 2005, s. 39-41).

Demografik değişkenlerin evlilik doyumu ve evlilik uyumuyla ilişkisi incelendiğinde cinsiyet farklılığın evlilik doyumu ve evlilik uyumunda anlamlı bir farklılığa yol açmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Alanyazında cinsiyetin evlilik doyumu ile anlamlı derecede ilişkili olduğunu belirten araştırmalar (Budak, 2011; Çakırlar, 2012; Çakmak-Tolan, 2015; Goel & Narang, 2012) bulunmasına rağmen bu araştırmanın bulguları bu sonuçları desteklememektedir. Kurdek (2005) yaptığı araştırmasında kadın ve erkeklerin evliliklerini benzer şekilde algıladıklarını belirtmiştir. Bu açıdan kadın ve erkeklerin evlilik algısında bir farklılığın olmaması evlilikteki uyumu ve doyumu benzer şekilde algıladıklarından kaynaklanabileceği söylenebilir. Bunun yanı sıra cinsiyetlere göre farklılığın anlamlı olmamasının olası nedenlerinden birinin de cinsiyetin evlilikte uyumu ve doyumu etkileyen önemli bir faktör olmaması olabilir.

Eğitim düzeyiyle evlilik doyumu ve evlilik uyumu arasındaki ilişkiye yönelik sonuçlara bakıldığında üniversite mezunu olan katılımcıların üniversite mezunu olmayan katılımcılara kıyasla da az evlilik doyumunu hissettikleri ve bu farkın anlamlı olduğu görülmüştür. Eğitim düzeyinin evlilik uyumu ile arasındaki ilişki ise anlamlı bulunmamıştır. Bu değişkenler arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalarda çoğunlukla pozitif yönlü bir ilişkinin bulunduğu (Anar, 2011, s.54; Şendil ve Korkut, 2008) belirtilmiştir. Ancak bunun yanı sıra değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığını belirten araştırmalar da (Alder, 2010; Taşköprü, 2013, s. 66) bulunmaktadır. Bu çalışmada eğitim düzeyi ile evlilik doyumu arasındaki ilişkiye yönelik bulgular ise bu araştırmalarla örtüşmemektedir. Bu bulgunun spekülative nitelikteki açıklaması eğitim düzeyine göre evlilikte beklentilerin değişebileceği şeklinde yapılabilir. Eğitim düzeyi düşük olan bireylerin evliliğe bakış açıları ve evlilikteki rollere ilişkin beklentileri daha geleneksel ve daha düşük beklentilere sahip olma olasılığı yüksektir. Nitekim Altun (2022) ve Selçuk (2021) araştırmalarında öğrenim düzeyinin artmasıyla toplumsal cinsiyet rollerinde daha eşitlikçi anlayışın arttığını bulmuşlardır. Bu kapsamda diğer koşullar eşit olması şartıyla, eşlerin bu beklenti ve rollerine uygun davrandıkları sürece evlilik süreçlerinde herhangi bir problem hissetmemeleri ve evliliklerinde mutlu hissetmeleri de mümkün olabilmektedir.

Çocuk sahibi olup olmamanın evlilik uyumu ve evlilik doyum düzeyleri incelendiğinde, çocuk sahibi olanlar, çocuk sahibi olmayanlara göre daha düşük evlilik doyumu ve daha düşük

evlilik uyumu rapor etmişlerdir. Bu bulgular alanyazındaki araştırmaların çoğunluğu (Çakmak-Tolan, 2015; Jaisri & Joseph, 2013; Şendil & Korkut, 2008; Twenge vd., 2003; Yeşiltepe & Çelik, 2013) ile örtüşmektedir. Türk kültürüne benzer toplumlarda bulunan geleneksel yaklaşımlardan biri de problem ve sorunlar yaşanan evliliklerin çocuk sahibi olunca bu sorunların biteceğine dair inanıştır. Ancak araştırma sonuçları incelendiğinde bu düşüncenin çok da işlevsel olmadığını hatta daha fazla olumsuzluğa yol açabileceğini göstermektedir. Meta-analitik ve ampirik bulgular, ebeveynliğe geçişle birlikte evlilik doyumunda düşüşler görülebildiğini, bunun özellikle artan rol çatışması, yorgunluk ve sınırlı çift vakti ile ilişkili olabileceğini bildirmektedir (Twenge vd., 2003, s. 574-583). Türkiye örneklemelerinde de benzer biçimde, ebeveynlik yükleri ve ev içi iş bölümüne ilişkin algılanan adaletsizlik, eşler arası iletişimin zayıflaması ve zaman baskısı gibi süreçler daha düşük doyum ve uyumla ilişkilendirilmiştir (Çakmak-Tolan, 2015; Şendil & Korkut, 2008; Yeşiltepe & Çelik, 2013). Ayrıca bazı çalışmalar, özellikle küçük çocuk döneminde uyku düzeninin bozulması, ekonomik baskılar ve sosyal destek yetersizliğinin ilişki kalitesi üzerinde olumsuz etkiler yaratabildiğine işaret etmektedir (Jaisri & Joseph, 2013). Bu bağlamda elde edilen bulguların, çocuk sahibi olmayla aile içinde yeni düzenlemelerin gerekliliği, ebeveynlik rolünün gelmesi ve bunun sorumluluğu, çocuğun gereksinimlere harcanan zaman ve çabanın olması gibi birçok etken evlilikteki uyumu ve doyumunu olumsuz yönde etkileyebileceği görüşünü öne çıkarmaktadır.

Bu araştırmadaki temel amaç kapsamında evli çiftlerin evlilikteki uyum ve doyumlarıyla algılanan kişilik benzerlikleri arasındaki ilişkiye yönelik analizler sonucunda en dikkat çekici bulgu tüm kişilik boyutlarında algılanan benzerliğin hem evlilik doyumları hem de evlilik uyumları arasında pozitif yönde ve anlamlı korelasyon olmasıdır. Bu durum eşlerin herhangi bir kişilik boyutunda kendine benzer olarak gördüğü partnerini diğer boyutlarda da aynı şekilde değerlendirmesinden kaynaklandığı düşünülebilir. Bu durum Kağıtçıbaşı (2010) tarafından birey hakkındaki izlenimlerin diğer çıkarımlarla ilişkili olması şeklinde tanımlanan “hale etkisi” kavramıyla açıklanabilmektedir. Bu çalışmada benzerliği ölçmek için kullanılan envanterde katılımcılardan, listedeki sıfat ve ifadelerle göre eşleriyle ne ölçüde benzediklerini belirtmeleri istenmiştir. Bu süreçte katılımcılar, aynı ifadelerle dayanarak kendilerini de zihinsel olarak değerlendirmiş olabilirler. Bu durum, kişinin kendini olumlu görme eğilimi (benlik yüceltme yanlılığı) ya da sosyal olarak kabul gören yanıtları verme eğilimi (sosyal beğenirlik) nedeniyle yanıtların sistematik biçimde sapmasına yol açmış olabilir. Dolayısıyla bildirilen benzerlik düzeyleri, yalnızca gerçek benzerliği değil, algısal önyargıları da yansıtıyor olabilir.

Bu olasılık çalışmanın sınırlılıkları arasında ele alınmış ve tartışma bölümünde ayrıca belirtilmiştir.

Eşlerin evliliklerine yönelik evlilik doyumları ve evlilik uyumlarıyla algıladıkları kişilik benzerlikleri arasındaki ilişkilere bakıldığında bu değişkenler arasındaki en yüksek korelasyonun dışadönüklük boyutunda olduğu görülürken, nevrotiklik boyutundaki korelasyonun ise düşük olduğu görülmektedir. Boyutlardaki algılanan benzerliklerin evlilik doyumunu ve uyumu üzerindeki görece katkılarını değerlendirmek amacıyla yapılan aşamalı regresyon analizleri sonucunda, evlilik doyumunun yalnızca dışadönüklük boyutundaki algılanan benzerlik tarafından yordandığı; evlilik uyumunun ise dışadönüklük ve özdisiplin boyutlarında algılanan benzerliklerle açıklandığı bulunmuştur.

Alanyazın incelendiğinde kişilik benzerliğiyle evlilik doyumunu ve evlilik uyumunu arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu bulgulayan araştırmalar (Luo & Klohnen, 2005) bulunmakla birlikte negatif yönde ilişkili olduğunu belirten araştırmalar (Shiota & Levenson, 2007) bulunmaktadır. Bunun yanı sıra bu değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı olmadığını raporlayan (Gattis vd., 2004) araştırmalar da bulunmaktadır. Yapılan bu araştırmada ise elde edilen bulgular, Luo & Klohnen'in (2005) çizdiği pozitif örüntüyle uyumludur; buna karşılık uzun dönemli dinamikleri ve olası bağlamsal stresörleri görünür kılmak için, gelecekte boylamsal ve çok-faktörlü ölçümlerle (partner raporu ve gerçek benzerlik gibi) araştırmaların geliştirilmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir. Kişilik boyutlarına ilişkin bulguların heterojen olduğu görülmektedir: bazı çalışmalar dışadönüklük (O'Rourke vd., 2011), bazıları deneyime açıklık, uyumluluk, özdisiplin, nevrotiklik (Luo & Klohnen, 2005; Lutz-Zois vd.; 2006; Nemecek & Olson, 1999; Robins vd., 2000) için ilişki bildirmiştir. Bu araştırmada ise dışadönüklük her iki çıktıyı, özdisiplin ise yalnızca evlilik uyumunu yordadığı görülmüştür. Bu örüntü, dışadönüklük benzerliğinin olumlu duygulanım, sosyal katılım ve iletişimi kolaylaştırarak hem doyuma hem uyuma yansımaları; özdisiplin benzerliğinin ise görev örgütlenmesi ve rol koordinasyonu üzerinden daha çok uyuma katkı vermesiyle uyumludur. Nevrotiklik ve diğer boyutlardaki farklı sonuçlar, ölçümün algılanan ve gerçek benzerliğe dayanması, örneklem yapısı ve çoklu bağlantı gibi analitik etmenlerle açıklanabilir (Luo & Klohnen, 2005; Lutz-Zois vd., 2006).

Araştırma bulgularında hem evlilik doyumunu hem de evlilik uyumunu dışadönüklük alt boyunda algılanan benzerliğin yordaması dışadönük kişiliğe sahip bireylerin daha fazla olumlu duygular yaşama eğiliminde olmaları, enerjik, konuşkan, eğlenceli, atılgan özellikleri

barındırmaları ve bu bireylerin daha fazla öznel iyi oluş haline sahip olmaları (Schimmack vd., 2004, s. 1062–1075) ile açıklanabilir. Yine bu bireylerin kaygı durumlarında problem odaklı baş etme stratejilerini kullanmaya eğilimli olduklarını gösteren araştırmalar (O'Brien & DeLongis, 1996) da bulunmaktadır. Böylelikle, partnerlerin her ikisinin de olumlu duygu yaşama eğiliminde olmaları ilişki de çatışmaların azalmasında etken olabileceği ve böylelikle hem evlilik uyumlarını hem de evlilik doyumlarını pozitif yönde etkileyeceği beklenebilir.

Regresyon analiz sonuçlarına göre evlilik uyumunu yordayan bir diğer değişkenin de özdisiplin boyutundaki benzerliğin olduğu görülmüştür. Özdisiplin boyutu, sabır gösterme, sorumluluk alma, tedbirli davranma, görevi laikiyle yapma, düzenli olma, organize olma gibi özelliklerle ilişkilendirilmektedir (Tozkoparan, 2013, s. 199). Bunlar, eşler arasındaki benzerlikten bağımsız olarak da evlilik uyumunu olumlu etkileyebilecek özellikler olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda yapılan araştırmalar da özdisiplinin doyum ve uyumu pozitif yönde etkilediğini belirtmektedir (Shiota & Levenson, 2007). Ancak bu araştırmada özdisiplin boyutunda algılanan benzerliğin evlilik uyumunu yordamasına rağmen evlilik doyumunu anlamlı derecede yordamamasının olası bir açıklaması evlilik uyumu ve evlilik doyumunun birbirlerinden ayrı olgular olması ile açıklanabilir. Özdisiplin kişilik özelliğinin getirdiği sabır, sorumluluk ve organizasyon becerisi evlilik uyumunu kolaylaştırıcı etkiye sahip olduğu ancak evlilikten sağlanan tatmin ve mutluluğa doğrudan bir katkısı olamayabileceği söylenebilir. Bu sonuçlar da evlilik uyumu ve evlilik doyumunu kavramlarının birbirinden ayrı tutulması gerektiği görüşünü (Çakırlar, 2012; Erbek vd., 2005) desteklemektedir.

Eşler arasında uyumluluk, nevrotiklik ve deneyime açıklık boyutlarındaki algılanan benzerlik düzeylerinin evlilik uyumu ve doyumuyla ilişkisi anlamlı bulunmakla birlikte, bu boyutlardaki algılanan benzerli düzeylerinin evlilik doyumunu ve uyumunu yordamasına ilişkin katkılarının anlamlı olmadığı görülmüştür. Alan yazında bu değişkenlerin evlilik uyumu veya evlilik doyumuyla ilişkili olduğunu gösteren araştırmalar bulunmakla birlikte (Nemecek & Olson, 1999; Lutz-Zois vd., 2006) birlikte bu araştırmanın bulguları tarafından desteklenmemektedir. Bu sonuç algısal ölçüm yöntemindeki hata payı veya örneklem büyüklüğünün kısıtlı olmasından kaynaklı olabileceği düşünülmektedir.

Elde edilen bu bulgular, aile ve çift terapileri uygulamalarında dikkate alınmasında faydalı olabilir. Özellikle dışadönüklük ve özdisiplin boyutlarındaki benzerliklerin evlilik uyumu ve doyumunda yordayıcı olması, terapilerde bu kişilik özelliklerinin ilişki dinamikleri üzerindeki etkilerine dikkat çekilmesi yararlı olabilecektir. Ayrıca terapistler, çiftlere farklı

kişilik özelliklerinden kaynaklanabilecek çatışmalarla baş etme stratejileri geliştirmeleri konusunda da destek olabilir.

Romantik ilişkilerde eşler arasında benzerliğin mi yoksa tamamlayıcılığın mı daha çok etkili olduğu hala tartışma konularından birini oluşturmaktadır. Bu kapsamda yürütülen bu araştırmada eşlerde algılanan benzerliğin evlilik uyumu ve evlilik doyumuyla ilişkisi incelenmiştir. Analizler ışığında algılanan kişilik benzerliği ile evlilik doyumu ve evlilik uyumu arasında anlamlı yönde pozitif ilişki olduğu ancak sadece dışadönüklük ve özdisiplin boyutlarındaki algılanan benzerliğin yordayıcılık etkisinin bulunduğu görülmüştür. Diğer boyutların da korelasyonel ilişkisi düşünüldüğünde algılanan benzerliğin evlilik uyumu ve evlilik doyumunda önemli olabileceği söylenebilir.

Araştırma bulguları önemli sonuçları ortaya çıkarmış olsa da bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Katılımcıların sınırlı sayıda olması ve kültürel kapsamda farklılıkların çok fazla olmaması sonuçların genellenebilirliğini sınırlamaktadır. Ayrıca veriler tek kaynaktan ve öz-bildirimle elde edilmiştir; özel bir sosyal beğenirlik ölçeği kullanılmamış olması, benlik yüceltme/sosyal beğenirlik eğilimleri nedeniyle ortak yöntem yanlılığı riskini artırmış olabilir. Yine ölçülmeyen veya denetlenmeyen etmenler de (sosyoekonomik durum, ev içi iş bölümü, sosyal destek, ebeveynlik evresi vb.) ilişkileri etkilemiş olabilir. Gelecek çalışmalarda boylamsal desenler, çok kaynaklı ölçüm (partner raporu), sosyal beğenirlik kontrolü gerçek benzerlik hesapları ve daha çeşitli örneklerle bulguların sınanması önerilmektedir.

Kaynakça

- Acitelli, L. K., Douvan, E., & Veroff, J. (1993). Perceptions of conflict in the first year of marriage: How important are similarity and understanding? *Journal of Social and Personal Relationships, 10*, 5-19. <https://doi.org/10.1177/0265407593101001>
- Alder, E. S. (2010). *Age, educational level and length of courtship in relationship to marital satisfaction* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pacific University]. Retrieved from: <http://commons.pacificu.edu/spp/145>
- Altun, H. (2022). Evli Kadınların Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumlarının Sosyo-Demografik Özelliklere Göre Belirlenmesi. *Sosyal Sağlık Dergisi, 2*(2), 67-84.
- Anar, B. (2011). *Evli ve çalışan yetişkinlerin toplumsal cinsiyet rolleri ile evlilik doyumu ve iş doyumu ilişkisinin incelenmesi* (Tez No. 300316) [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Bayraktaroğlu, H. & Çakıcı, E. (2013). Factors related with marital adjustment. *Eğitim Araştırmaları-Eurasian Journal of Educational Research, 53/A*, 297-312.
- Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation, *Psychological Bulletin, 117*, 497-529.
- Benet-Martínez, V., & John, O. P. (1998). Los Cinco Grandes across cultures and ethnic groups: Multitrait multimethod analyses of the Big Five in Spanish and English. *Journal of Personality and Social Psychology, 75*(3), 729-750. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.75.3.729>
- Beştav, G.F. (2007). *Romantik ilişki doyumu ile cinsiyet, bağlanma stilleri, rasyonel olmayan inançlar ve aşka ilişkin tutumlar arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. (Tez No. 257559) [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Botwin, M. D., Buss, D. M., & Shackelford, T. K. (1997). Personality and mate preferences: Five factors in mate selection and marital satisfaction *Journal of Personality, 65*, 107-136. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1997.tb00531.x>
- Brehm, S.S. Miller, L. Perlman, D., & Campbell, S.M. (2002). *Intimate relationship* (3rd. Edition). McGraw-Hill.

- Budak, B. (2011). *Üniversite öğrencilerinin aşka ilişkin tutumları ve ilişki doyumlarının kişilik özellikleri ile ilişkisi* (Tez No. 298425) [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi] YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Buss, D. M., & Barnes, M. (1986). Preferences in human mate selection. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50(3), 559–570. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.50.3.559>
- Çakırlar, A. (2012). *Polislerde evlilik uyumunu etkileyen bazı değişkenlerin incelenmesi* (Tez No. 328096) [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi] YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Cihan-Güngör, H. (2007). *Evlilik doyumunu açıklamaya yönelik bir model geliştirme* (Ten No. 211681) [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Claxton, A., O'Rourke, N., Smith, J. Z., & De Longis, A. (2012). Personality traits and marital satisfaction within enduring relationships: An intra-couple discrepancy approach. *Journal of Social and Personal Relationships*, 29, 375–396. <https://doi.org/10.1177/0265407511431183>
- Curun, F. (2001). *The effects of sexism and sex role orientation on romantic relationship satisfaction* (Tez No. 105123) [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Çakmak-Tolan, Ö. (2015). *Evlilik uyumunun kişilik özellikleri, ilişkiye dair inançlar ve çatışma çözüm stilleri bağlamında yordanması: Diyarbakır ili örneği* (Tez No. 384745) [Yayımlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi] YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Decuyper, M., De Bolle, M., & De Fruyt (2012). Personality similarity, perceptual accuracy, and relationship satisfaction in dating and married couples. *Personal Relationships*, 19, 128–145. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2010.01344.x>
- Digman, J. (1990). Personality structure: Emergence of five factor model. *Annual Review of Psychology*, 41, 417-440. <https://scholar.archive.org/>
- Eiden, R. D., Teti, D. M., & Corns, K. M. (1995). Maternal working models of attachment, marital adjustment, and the parent-child relationship. *Child Development*, 66, 1504-1518. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1995.tb00948.x>

- Erbek, E., Beştepe, E., Akar, H., Alpkan, L. & Erdamlar, N. (2005). Cinsellik ve çift uyumu arasındaki ilişki: Üç grup evli çiftte karşılaştırılmalı bir çalışma. *Düşünen Adam*, 18(2), 72-81.
- Erişti, A. (2010). *Bağlanma stilleri, kişilik özellikleri ve evlilik uyumu arasındaki ilişki*. (Tez No. 298927) [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Eysenck, H.J. (1980). Personality, marital satisfaction ve divorce. *Psychological Reports*, 47, 1235-1238. <https://doi.org/10.2466/pr0.1980.47.3f.1235>
4. Eysenck, H. J., & Wakefield, J. A. (1981). Psychological factors as predictors of marital satisfaction. *Advances in Behaviour Research and Therapy*, 3,151-192. [https://doi.org/10.1016/0146-6402\(81\)90002-3](https://doi.org/10.1016/0146-6402(81)90002-3)
- Fişiloğlu, H., & Demir, A. (2000). Applicability of the Dyadic Adjustment Scale for measurement of marital quality with Turkish couples. *European Journal of Psychological Assessment*, 16(3), 214.
- Gaunt, R. (2006). Couple similarity and marital: Are similar spouses happier? *Journal of Personality*, 74, 1401-1420. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2006.00414.x>
- Gattis, K. S., Berns, S., Simpson, L. E., & Christensen, A. (2004). Birds of a feather or strange birds? Ties among personality dimensions, similarity, and marital quality. *Journal of Family Psychology*, 18, 564-574. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.18.4.564>. PMID: 15598162.
- Gilovich, T., Keltner, D., & Nisbett, R. E. (2006). *Social Psychology*. W.W. Norton & Company.
- Goel, S., & Narang, D. K. (2012). Gender Differences in Marital Adjustment, Mental Health and Frustration Reactions during Middle Age. *Journal of Humanities and Social Science*, 1, 42-49. <https://doi.org/10.9790/0837-0134249>
- Halford, W. K., Kelly, A. B., & Markman, H. J. (1997). The concept of a healthy marriage. In W. K. Halford & H. J. Markman (Eds.), *Clinical handbook of marriage and couples interventions* (pp. 3–12). John Wiley & Sons.
- Hawkins, J.L. (1968). Association between companionship, hostility and marital satisfaction. *Journal of Marriage and the Family*, 30, 647-650. <https://doi.org/10.2307/349510>.

- Hendrick, S. S. (1988). A generic measure of relationship satisfaction. *Journal of Marriage and the Family*, 50(1), 93–98. <https://doi.org/10.2307/352430>
- Hirschberger, G., Srivastava, S. Marsh, P., Cowan C.P., & Cowan, P. A. (2009). Attachment, marital satisfaction, and divorce during the first fifteen years of parenthood. *Personal Relationships*, 16, 401-420. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2009.01230.x>
- Holland, A.S., & Roisman, G.I. (2008). Big Five Personality Traits and relationship quality: self-reported, observational and physiological evidence. *Journal of Social and Personal Relationship*, 25(5), 811-829. <https://doi.org/10.1177/0265407508096697>
- Jaisri, M., & Joseph, M. I. (2013). Marital Adjustment and Emotional Maturity among Dual-Career Couples *Guru Journal of Behavioral and Social Sciences*, 1, 77-84. <https://www.gjbss.org>
- Javanmard, G. H., & Garagozlu, R. M. (2013). The study of relationship between marital satisfaction and personality characteristics in Iranian families. *Social and Behavioral Sciences*, 84, 396-399. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.06.573>
- Jose, O., & Alfons, V. (2007). Do demographics affect marital satisfaction? *Journal of Sex and Marital Therapy*, 33, 73–85. <https://doi.org/10.1080/00926230600998573>
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Günümüzde İnsan ve İnsanlar:Sosyal Psikolojiye Giriş*. Evrim Yayınları.
- Kurdek, L. A. (2005). Gender and marital satisfaction early in marriage: A growth curve approach. *Journal of marriage and family*, 67(1), 68-84. <https://doi.org/10.1111/j.0022-2445.2005.00006.x>
- Luo, S., & Klohnen, E. C. (2005). Assortative mating and marital quality in newlyweds: a couple-centered approach. *Journal of personality and social psychology*, 88, 304. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.88.2.304>
- [Lutz-Zois](#), C. J., Bradley, A. C., Mihalik, J. L., & Moormen-Eavers, E. R. (2006). Perceived similarity and relationship success among dating couples: An idiographic approach. *Journal of Social and Personal Relationships*, 23, 865-880. <https://doi.org/10.1177/0265407506068267>
- Maslow, A.H. (1968). *Toward a psychology of being*. Van Nostrand.

- McCrae, R. R., & Costa, P. T, Jr. (1985). Updating Norman's "adequate taxonomy": Intelligence and personality dimensions in the natural language and in questionnaires. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49, 710-721.
- Medling, J. M., & Mc Carrey, M. (1981). Marital Adjustment over Segments of the Family Life Cycle: The Issue of Spouses' Value Similarity. *Journal of Marriage and Family*, 43, 195-203. <https://doi.org/10.2307/351430>
- Nemecek, S., & Olson, K. R. (1999). Five-factor personality similarity and marital adjustment. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 27(3), 309-317. <https://doi.org/10.2224/sbp.1999.27.3.309>
- Nichols, W. (2005). *The first years of marital commitment. Handbook of couples therapy*. Hoboken.
- Nilforooshan, P., Ahmadi, A., Fatehizadeh, M., Abedi, M.R., & Ghasemi, V. (2013). How adult attachment and personality traits are related to marital quality. *Europe's Journal of Psychology*, 9(4), 783-797. <https://doi.org/10.5964/ejop.v9i4.549>
5. O'Brien, T. B., & DeLongis, A (1996).The Interactional Context of Problem-, Emotion-, and Relationship-Focused Coping: The Role of the Big Five Personality Factors. *Journal of Personality*, 64, 774-813. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1996.tb00944.x>
- [O'Rourke, N.](#), [Claxton A.](#), [Chou P. H.](#), [Smith J. Z.](#), & [Hadjistavropoulos T.](#) (2011). Personality trait levels within older couples and between-spouse trait differences as predictors of marital satisfaction. *Aging and Mental Health*, 15, 344-353. <https://doi.org/10.1080/13607863.2010.519324>
- Robins, R. W., Caspi, A., & Moffitt, T. E. (2000). Two personalities, one relationship: Both partners' personality traits shape the quality of their relationship. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 251–259. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.79.2.251>
- Schimmack, U., Oishi, S., Furr, R.M., & Funder, D.C. (2004). Personality and life satisfaction: A facet- level analysis. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30, 1062-1075. <https://doi.org/10.1177/0146167204264292>
- Selçuk, S. (2021). *Kadınların Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları Açısından Bağlanma Stili, Kadına Yönelik Şiddet Tutumu ve Benlik Saygısının İncelenmesi*. (Tez No.

683997) [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi].
YÖK Tez Merkezi. [https://tez.yok.gov.tr/ UlusalTezMerkezi/](https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/)

Shiota, M. N., & Levenson, R. W. (2007). Birds of a feather don't always fly farthest: Similarity in big five personality predicts more negative marital satisfaction trajectories in long-term marriages. *Psychology and Ageing*, 22, 666–675. <https://doi.org/10.1037/0882-7974.22.4.666>

Sümer, N. & Sümer, H. C. (2005). *Beş faktör kişilik özellikleri ölçeği* (Yayımlanmamış çalışma).

Spanier, G. B. (1976). Measuring dyadic adjustment: New scales for assessing the quality of marriage and similar dyads. *Journal of Marriage and the Family*, 38(1), 15–28. <https://doi.org/10.2307/350547>

Şendil, G. ve Korkut, Y. (2008). Evli çiftlerdeki çift uyumu ve evlilik çatışmasının demografik özellikler açısından incelenmesi. *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 28, 15-34.

Taşköprü, M. (2013). *Evlilik doyumu ile problem çözme becerileri, stresle başa çıkma ve evlilik süresi arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Tez No. 332630) [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilim Üniversitesi] YÖK Tez Merkezi. [https://tez.yok.gov.tr/ UlusalTezMerkezi/](https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/)

Terveer, E. M., & Wood, N. D. (2014). Dispositional optimism and marital adjustment. *Contemporary Marriage Therapy*, 36, 351-362.

Tezer, E. (1986). *Evlü eşler arasındaki çatışma davranışları: Algılama ve doyum* (Tez No. 80028) [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. [https://tez.yok.gov.tr/ UlusalTezMerkezi/](https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/)

Tidwell, N. D., Eastwick, P. W., & Finkel, E. J. (2013). Perceived, not actual, similarity predicts initial attraction in a live romantic context: Evidence from the speed-dating paradigm. *Personal Relationships*, 20, 199–215. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2012.01405.x>

6. Ting-Tomey, S. (1983). An analysis of verbal communication patterns in high and low marital adjustment groups. *Human communication Research*, 9, 306-319. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2958.1983.tb00701.x>

Tozkoparan, G. (2013). Beş faktör kişilik özelliklerinin çatışma yönetim tarzlarına etkisi: Yöneticiler üzerinde bir araştırma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(2), 189–231

- Twenge, J. M., Campbell, W. K., & Foster, C. A. (2003). Parenthood and marital satisfaction: A Meta-Analytic Review. *Journal of Marriage and Family*, 65, 574-583. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2003.00574.x>
- Wong, S., & Goodwin, R. (2009). Experiencing marital satisfaction across three cultures: A qualitative study *Journal of Social and Personal Relationships*, 26, 1011-1028. <https://doi.org/10.1177/0265407509347938>
- Yalçın, H. (2014). Evlilik uyumu ile sosyodemografik özellikler arasındaki ilişki. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3, 250-261.
- Yeşiltepe, S. S., & Çelik, M. (2014). Öğretmenlerin evlilik uyumlarının psikolojik iyi olma ve bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Elementary Education Online*, 13(3), 992-1013

<i>Etik Kurul İzni</i>	<i>Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale Aile Araştırmaları alanına aittir.</i>
<i>Çatışma Beyanı</i>	<i>Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması olmadığını ve yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.</i>
<i>Destek ve Teşekkür</i>	<i>Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.</i>
